

PRZEDSIĘBIORSTWO przyszłości

Kwartalnik Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej

Numer 1(26) styczeń 2016, Rok wyd. VIII

ISSN: 2080-8461

**Wszystkie artykuły zamieszczane w kwartalniku są recenzowane.
All articles published in the periodical are subject to reviews.**

Zgodnie z Komunikatem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 18 grudnia 2015 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznawanych za publikację w tych czasopismach „Przedsiębiorstwo Przyszłości” uzyskało 7 pkt.

W procesie ewaluacji ICI Journals Master List 2014 czasopismo uzyskało wskaźnik ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 32,37 pkt (wartość znormalizowana wskaźnika ICV wynosi 3,56 pkt).

© by Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

ISSN 2080-8461

Projekt okładki

Krzysztof Waloszczyk

Adres wydawcy

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej
ul. Jagiellońska 82F, 03-301 Warszawa
tel.: 22 539 19 44, fax: 22 539 19 51
e-mail: wydawnictwo@uth.edu.pl
www.uth.edu.pl

Sprzedaż bieżących i archiwalnych numerów kwartalnika, prenumerata

Wydawnictwo Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej
Al. Jerozolimskie 200, 02-486 Warszawa
tel.: 22 539 19 44
e-mail: wydawnictwo@uth.edu.pl

Opracowanie redakcyjne

Krzysztof Krauss, Joanna Paszkowska

Tłumaczenie i weryfikacja tekstów anglojęzycznych

Marcin Lech

Druk

Fabryka Druku Sp. z o.o.
ul. Zgrupowania AK „Kampinos” 6, 01-943 Warszawa
www.fabrykadruku.pl

REDAKTOR NACZELNY

Jerzy Telep

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO

Andrzej Wilk

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

SEKRETARZ REDAKCJI

Joanna Paszkowska

KOMITET REDAKCYJNY

Tomasz Ambroziak (Politechnika Warszawska)

Stanisław Borkowski (Politechnika Częstochowska)

Marian Cieślarczyk (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

Zbigniew Czajkiewicz (University of Houston)

Wiesław Czyżowicz (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Nail F. Gazizullin (Petersburski Uniwersytet Państwowy)

Janusz Gołębiowski (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Ryszard Grosset (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Wiesław M. Grudzewski (członek-korespondent PAN)

Tadeusz Jemioło (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Waldemar Karwowski (University of Central Florida)

Jan Klimek (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie)

Alicja Kornasiewicz (menedżer – bankowiec)

Alberto Lozano (Uniwersytet Szczeciński)

Barbara Mazur (Politechnika Białostocka)

Joanna Moczydłowska (Politechnika Białostocka)

Władysław Miś (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Hoang Tien Nguyen (Nguyen Tat Thanh University in HCM City, Vietnam)

Iwona Przychocka (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Agnieszka Sitko-Lutek (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Stanisław Skrzypek (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Aleksandr A. Stepanov (Moskiewska Państwowa Akademia Administracji Biznesowej)

Zbigniew Ścibiorek (Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki we Wrocławiu)

Stanisław Tkaczyk (Politechnika Warszawska)

Elżbieta Weiss (Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie)

Andrzej Wilk (Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie)

Andrey Zagorski (Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych, Rosja)

Jacek Zieliński (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach)

SPIS TREŚCI

OD REDAKCJI	
Jerzy Telep	7
Raporty, analizy, sondaże	
ZAGROŻENIA W PRZEDSIĘBIORSTWACH	
Bogdan Ćwik, Jerzy Telep	9
Bezpieczeństwo – dylematy, doświadczenia, propozycje	
BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE POLSKI	
Tadeusz Jemioło	24
WALKA Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ W SIECI	
Robert Maciejczyk	40
Teoria i praktyka gospodarowania	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММЫ ФОРСИРОВАННОГО ИНДУСТРИАЛЬНО–ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (artykuł w języku rosyjskim)	
Ляйля Маратовна Муталиева, Салтанат Сулеймановна Тлеубердиева, Анатолий Анатольевич Флек	50
Kształcenie i doskonalenie kadr	
KAPITAŁ LUDZKI NA TLE WYZWAŃ GLOBALIZACJI	
Władysław Miś	65
Omówienia i recenzje	
ZIEMI NA RATUNEK, Sylwester Szafarz	
Andrzej Wilk	75
Studenckie forum	
IRA JAKO ORGANIZACJA TERRORYSTYCZNA	
Bartosz Rytel, Damian Rytel	77
Kronika wydarzeń	
BAKU BLIŻEJ WARSZAWY	
Andrzej Wilk	89
KREATYWNOŚĆ I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ W ZARZĄDZANIU ORGANIZACJAMI	
Jan Klimek	91
Streszczenia artykułów	97
Summaries of Articles	101

CONTENTS

FROM THE EDITORS	
Jerzy Telep	7
Reports, Analyses, Surveys	
THREATS IN ENTERPRISES	
Bogdan Ćwik, Jerzy Telep	9
Safety – Dilemmas, Experience, Proposals	
POLAND’S NATIONAL SAFETY	
Tadeusz Jemioło	24
FIGHTING CYBERCRIME	
Robert Maciejczyk	40
Theory and Practice in Economic Development	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММЫ ФОРСИРОВАННОГО ИНДУСТРИАЛЬНО–ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (in Russian)	
Ляйля Маратовна Муталиева, Салтанат Сулеймановна Тлеубердиева, Анатолий Анатольевич Флек	50
Educating Human Resources	
HUMAN CAPITAL IN THE GLOBAL CHALLENGES PERSPECTIVE	
Władysław Miś	65
Omówienia i recenzje	
SAVING THE EARTH, Sylwester Szafarz	
Andrzej Wilk	75
Student Forum	
IRA AS A TERRORIST ORGANIZATION	
Bartosz Rytel, Damian Rytel	77
Chronicle of Events	
BAKU CLOSER TO BLIŻEJ WARSAW	
Andrzej Wilk	89
CREATIVITY AND ENTREPRENEURSHIP IN MANAGING ORGANIZATIONS	
Jan Klimek	91
Summaries in Polish	99
Summaries in English	103

OD REDAKCJI

Dynamiczne zmiany zachodzące w środowisku społeczno-gospodarczym znajdują odzwierciedlenie w działalności naszej Uczelni, która w sposób elastyczny i na bieżąco dostosowuje się do tych zjawisk. Dotyczy to przede wszystkim procesu kształcenia na studiach licencjackich, magisterskich i podyplomowych, ale również systematycznego doskonalenia zawodowego pracowników naukowo-dydaktycznych. Warunkiem powodzenia na konkurencyjnym i ciągle zmieniającym się rynku pracy jest zdobycie wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych na poziomie umożliwiającym samodzielne opanowanie nowych kwalifikacji zawodowych, a także ustawiczne doskonalenie tych umiejętności, aby spełnić wymagania pracownika organizacji inteligentnej, której podstawą funkcjonowania jest wiedza.

Stosownie do tych założeń głównym celem działalności publicystycznej prowadzonej przez „Przedsiębiorstwo Przyszłości” jest wspomaganie procesu kształcenia studentów oraz rozwoju zawodowego pracowników naukowych przez wzbogacenie wiedzy teoretycznej i wymianę doświadczeń w dziedzinach objętych zakresem tematycznym czasopisma. Zakres ten obejmuje bezpieczeństwo różnego rodzaju organizacji, polegające na zapewnieniu im ciągłego i niezakłóconego funkcjonowania w zmieniającym się środowisku. Wymaga to rozpatrywania zagadnień działalności organizacji z uwzględnieniem współczesnych zjawisk, które są źródłem zagrożeń normalnego funkcjonowania różnych podmiotów. Zjawiska te zachodzą zarówno wewnątrz organizacji, jak i w ich otoczeniu i są wywoływane przez siły natury oraz przez działalność człowieka.

Tematyka czasopisma obejmuje zagadnienia dotyczące otoczenia organizacji oraz jej wewnętrznego funkcjonowania, przede wszystkim: regionalizację, globalizację, konkurencyjność, przedsiębiorczość, rachunkowość, efektywność ekonomiczną, innowacyjność, zarządzanie kapitałem ludzkim i wiedzą, zarządzanie finansami, organizacje inteligentne, monitoring pod kątem wykrywania i identyfikacji zagrożeń, metody wykrywania i oceny zagrożeń, organizowanie i optymalizację działalności elementów łańcucha logistycznego, obsługę międzynarodowej wymiany towarów, techniczne i organizacyjne problemy transportu, problemy ochrony środowiska w działalności organizacji, a także w coraz większym stopniu działalność dla za-

pewnienia szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Związana jest więc ściśle z aktualnymi problemami gospodarki polskiej i światowej.

Czasopismo stanowi platformę wymiany myśli, poglądów i doświadczeń społeczności akademickiej Uczelni Techniczno-Handlowej oraz pracowników innych instytucji krajowych i zagranicznych zajmujących się działalnością obejmującą zakres przedmiotowo-tematyczny „Przedsiębiorstwa Przyszłości”. Zachęcamy naukowców, praktyków i studentów do zgłaszania propozycji kierunków publicystycznych, artykułów, omówień i sprawozdań, które mogłyby być publikowane na łamach naszego kwartalnika. Potwierdzeniem właściwego kierunku naszej dotychczasowej działalności jest przyznanie czasopismu „Przedsiębiorstwo Przyszłości” 7 punktów na liście czasopism punktowanych, publikowanej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Wszystkim naszym Współpracownikom wyrażamy za to gorące podziękowanie.

Jerzy Telep
Redaktor Naczelny

Bogdan Ćwik, Jerzy Telep

ZAGROŻENIA W PRZEDSIĘBIORSTWACH

Zaburzenia na rynkach finansowych w latach 2008–2010 pokazały skalę negatywnych zjawisk, jakie może spowodować niespodziewana kumulacja destrukcyjnych sił ekonomicznych na rynkach. Następstwem był upadek wielu przedsiębiorstw, a w konsekwencji wzrost bezrobocia powodujący pogorszenie sytuacji ekonomicznej i społecznej wielu osób. Przy czym wybuch tego kryzysu był nieoczekiwany. W okresie poprzedzającym panował optymizm na rynkach finansowych, surowcowych, towarowych i pracy. Wydawało się, że nad rozwojem sytuacji czuwają rzesze ekspertów i nic nikogo nie powinno zaskoczyć.

Publikacje naukowe i doniesienia medialne podkreślały dostępność i skuteczność stosowanych analiz ekonomicznych. Działały systemy nadzoru finansowego nad spółkami, funkcjonował ustawowo zorganizowany system składania i analizy sprawozdań finansowych. Media korzystały z powszechnie dostępnych danych, przedstawiały komentarze ekspertów, a placówki naukowo-badawcze wciąż poprawiały istniejące teorie, koncepcje i modele. Naukowcy i eksperci – wskazując na całą gamę różnych typów modeli wczesnego ostrzegania – przekonywali na konferencjach naukowych oraz w publikacjach o stabilnej sytuacji gospodarczej, co miały potwierdzać badania i praktyka. Jedynie wąskie grono specjalistów dopuszczało możliwość wystąpienia trudności, a i to jedynie w mniejszej, czasem większej skali, nie tej jednak, która stała się rzeczywistością.

Grom z jasnego nieba?

Załamanie na rynkach ekonomicznych w latach 2008–2010 przyszło nagle. Kryzys zaczął rozwijać się od czerwca 2007 roku. Wtedy pojawiły się jego pierwsze symptomy, ale przez wielu zostały one zignorowane lub niedostrzeżone. Jesienią 2008 roku niespodziewanie zamiast zaproszeń do dokonywania zakupów kolejnych partii akcji czy obligacji, wezwania do zapisów na

kolejne pakiety papierów wartościowych w mediach zaczęto używać określeń: „wielka nierównowaga”¹, „znikające pieniądze”², „wielki wybuch”³. Witold Orłowski napisał o tym następująco: „Nastąpiło koszmarnie przebudzenie, a oczy ludzi otwierają się coraz szerzej, w miarę tego jak wyparowują kolejne iluzje. (...). Raptem wpadliśmy w sam środek potężnego kryzysu gospodarczego. Bankrutują banki, padają giełdy, do drzwi puka recesja”⁴.

Równocześnie doszło do swoistej eksplozji emocji, na drugi plan zeszedła racjonalność postępowania, a całe otoczenie znalazło się w stanie niezwykle dużego pobudzenia i napięcia. Atmosferę z jesieni 2008 roku mogą oddać tytuły jednej z polskich gazet codziennych: „Banki w Ameryce padają jak muchy”, „Giełdy uciekają spod noża”, „Islandia plajtuje”, „Amerykańska ruletka”, „Indeks Dow Jones stracił wczoraj najwięcej punktów w historii”, „Kryzys dopadł też Europę”, „Albo będziemy razem płynąć, albo razem utoniemy”, „Gdzie do diabła jest dno”, „Najczarniejszy dzień na warszawskiej giełdzie od ponad 10 lat”, „Kredyt umiera pierwszy”, „Kreml zamyka giełdy”, „Kryzysowa zaraza”⁵. Takie słowa i takie tytuły można było znaleźć również na stronach specjalistycznych czasopism i portali. Potęgowały one i tak już bardzo negatywne zjawiska.

Zarówno teoria ekonomii, jak i zwykła racjonalność uczą, że podstawową metodą funkcjonowania w warunkach zagrożeń jest stosowanie systemów wczesnego ostrzegania o zagrożeniach (SWO)⁶. Tego typu systemy są naturalnymi sposobami radzenia sobie z zagrożeniami wytworzonymi przez naturę, o których Lechosław Berliński napisał: „Jak wynika z istoty SWO, niezależnie od jego nazwy, jest on podstawą przetrwania i rozwoju każdego systemu i każdego elementu tego systemu. Jego historia jest stara jak świat. Każdy ekosystem miał i ma swój SWO. Te, które funkcjonowały w sytuacjach szczególnych zagrożeń, przywiązywały wielką wagę do systemów wczesnego ostrzegania. I te przetrwały oraz nadal się rozwijają. Dotyczy to zarówno flory, jak i fauny, w tym inteligentnego gatunku *homo sapiens*”⁷.

W 2008 roku jednak wszystko zawiodło. Nasuwają się zasadnicze pytania: Jak do tego mogło dojść? Gdzie były zabezpieczenia instytucjonalne, gdzie zabezpieczenia międzynarodowe? Gdzie się podziała wiedza eksper-

¹ W.M. Orłowski, *Świat który oszalał, czyli poradnik na ciekawe czasy*, „Biblioteka Gazety Wyborczej”, Warszawa 2008, s. 24–33.

² *Ibidem*, s. 43–53.

³ *Ibidem*, s. 71–77.

⁴ *Ibidem*, s. 22.

⁵ „Gazeta Wyborcza” z 16 i 20–21 września, 1, 8, 11–12, 25–26 października 2008 roku.

⁶ Pisał o tym obszerniej w artykule: *Wczesne ostrzeganie przed zagrożeniami*, „Przedsiębiorstwo Przyszłości” 2015, nr 4.

⁷ L. Berliński, *Projektowanie i ocena strategii innowacyjnych*, AJG, Bydgoszcz 2003, s. 53.

tów? Dlaczego systemy zarządzania ryzykiem okazały się nieskuteczne? Od tamtych dni minęło już sporo czasu, ale skutki negatywnych zjawisk są nadal widoczne i odczuwalne. Nie ma też pewności, że sytuacja się nie powtórzy. Rzetelna analiza przyczyn tamtego stanu rzeczy jest niezbędna, aby uniknąć podobnych zdarzeń w przyszłości.

W firmach, urzędach i innych organizacjach podjęte już zostały działania zapobiegawcze. Oprócz zwiększenia ostrożności szeroko wprowadzono metody zarządzania ryzykiem. Powstały wyspecjalizowane instytucje, organizowane są konferencje tematyczne, opracowywane są publikacje, zaczynają funkcjonować specjalistyczne portale internetowe. W kraju wprowadzono liczne zabezpieczenia normatywne i proceduralne, których wyrazem jest m.in. polska norma odnosząca się do całościowego zarządzania ryzykiem w organizacji⁸. Utworzono też na różnych szczeblach wyspecjalizowane instytucje i komórki organizacyjne, zajmujące się problematyką zarządzania ryzykiem.

Przykładem jest Stowarzyszenie Zarządzania Ryzykiem POLRISK czy obecność na krajowym rynku ponad 340 wyspecjalizowanych agencji doradczych. Kolejny przykład to nadanie rangi ustawowej problematyce audytu wewnętrznego w jednostkach sektora finansów publicznych⁹, a także zawarcie odpowiednich przepisów w ustawie o rachunkowości¹⁰. Kolejnymi przykładami są: ustawa o zarządzaniu kryzysowym¹¹, organizująca krajowy system zarządzania kryzysowego we wszystkich obszarach sektora publicznego, oraz rozporządzenie Ministra Finansów z 24 września 2012 roku¹², definiujące istotę zarządzania ryzykiem w instytucjach finansowych oraz nakładające obowiązek informowania klientów o ryzyku. Poza tym przepisy dotyczące zarządzania ryzykiem zostały zamieszczone w ustawach: Prawo bankowe¹³, o działalności ubezpieczeniowej¹⁴, Kodeks spółek handlowych¹⁵, a także w innych aktach prawnych, takich jak: wytyczne Ministra Finansów w zakresie planowania i zarządzania ryzykiem¹⁶, komunikat Ministra

⁸ PN-ISO 31000:2012 Zarządzanie ryzykiem zasady i wytyczne.

⁹ Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, dział VI, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 885 ze zm.

¹⁰ Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 330 ze zm.

¹¹ Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, tekst jedn. Dz.U. 2014 r. poz. 1166.

¹² Rozporządzenie Ministra Finansów z 24 września 2012 r. w sprawie określenia szczegółowych warunków technicznych i organizacyjnych dla firm inwestycyjnych, banków, (...) i banków powierniczych oraz warunków szacowania przez dom maklerski kapitału wewnętrznego. Dz.U. poz. 1072.

¹³ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 128 ze zm.

¹⁴ Ustawa z 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1206 ze zm.

¹⁵ Ustawa z 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 1030 ze zm.

¹⁶ Komunikat nr 6 Ministra Finansów z 6 grudnia 2012 r. w sprawie szczegółowych wytycznych dla sektora finansów publicznych w zakresie planowania i zarządzania ryzykiem, Dz.Urz. Min. Fin. poz. 56.

Finansów w sprawie standardów kontroli zarządczej dla sektora finansów publicznych¹⁷, wytyczne Ministra Finansów w zakresie samooceny kontroli zarządczej dla jednostek sektora finansów publicznych¹⁸.

Szczegółowym dokumentem jest wydana przez ministerstwo finansów publikacja: *Zarządzanie ryzykiem w sektorze publicznym. Podręcznik wdrożenia systemu zarządzania ryzykiem w administracji publicznej w Polsce*¹⁹. Poza tym działają liczne organizacje międzynarodowe kompleksowo zajmujące się szeroko pojętą problematyką zarządzania ryzykiem: FERMA²⁰, COSO²¹, IRM²², AIRMIC²³, RIMS²⁴, IFRIMA²⁵, SRA²⁶, Institute of Internal Auditors²⁷ i inne. Dostarczają one wyników badań naukowych, organizują wymianę wiedzy i doświadczeń, stowarzyszają teoretyków i praktyków.

Podstawowym dokumentem normatywnym w skali międzynarodowej jest ISO 31000 Risk management. W skali globalnej dla oceny napięć i zagrożeń w światowym systemie finansowym powołano funkcjonujące w różnych strukturach komórki do badania tak zwanego ryzyka systemowego w postaci wskaźnika nazywanego *systemic risk* (SRISK), rozumianego jako możliwość „zarażenia się” kryzysem. Wskaźnik ten informuje o aktualnym poziomie ryzyka na rynkach finansowych, monitorując poziom napięć w światowym systemie finansowym. Przykładem jest Institute of Global Finance²⁸, który bada i publikuje na bieżąco wartości SRISK dla instytucji finansowych na całym świecie. Publikowane co tydzień dane pokazują wkład każdego głównego banku do ogólnego poziomu ryzyka systemowego w określonym obszarze.

Podstawowe pytania, jakie nasuwają się w analizie tego problemu, można sformułować następująco: Dlaczego tak trudno przewidzieć nadejście kryzysu? Dlaczego zawsze jest on zaskoczeniem? Co można zrobić, aby uniknąć zaskakujących kryzysów ekonomicznych? Jakie należy podejmować działa-

¹⁷ Komunikat nr 23 Ministra Finansów z 16 grudnia 2009 r. w sprawie standardów kontroli zarządczej dla sektora finansów publicznych, Dz.Urz. Min. Fin. Nr 15, poz. 84.

¹⁸ Komunikat nr 3 Ministra Finansów z 16 lutego 2011 r. w sprawie szczegółowych wytycznych w zakresie samooceny kontroli zarządczej dla jednostek sektora finansów publicznych. Dz.Urz. Min. Fin. Nr 2, poz. 11.

¹⁹ Strona: http://www.zut.edu.pl/fileadmin/pliki/audytor/kontrolazarzadcza/podr%C4%99cznik_zarządzanie_ryzykiem_w_sektorze_publicznym.pdf (data dostępu: 25.01.2016 r.).

²⁰ Federation of European Risk Management, associations, <http://www.ferma.eu>.

²¹ Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, www.coso.org.

²² Institute of Risk Management, .

²³ Association of Insurance and Risk Managers in Industry and Commerce, www.airmic.com.

²⁴ Risk and Insurance Management Society, <https://www.rims.org/>.

²⁵ International Federation of Risk and Insurance Management Associations, <http://www.ifrima.org/>.

²⁶ Society for Risk Analysis, <http://www.sra.org/>.

²⁷ Strona: www.theiia.org.

²⁸ Strona: <http://www.instituteglobalfinance.org/>.

nia zapobiegawcze? Czy przedsiębiorstwo może skutecznie zabezpieczyć się przed kryzysem?

Zakłócona percepcja

Ogólne oceny wskazują, że główną przyczyną zagrożeń jest czynnik ludzki w postaci: decyzji, wyborów, ułomności i zachowań. Świadczą o tym obserwacje zachowań rynku, relacje mediów, a także wyniki badań własnych, przeprowadzonych w latach 2008 i 2009 w okresach: marzec–maj oraz listopad–grudzień.

Miesiące marzec–maj 2009 roku były szczególnym okresem. Polska waluta uległa bardzo silnemu osłabieniu (euro kosztowało przeszło 4,70 zł), w mediach i przedsiębiorstwach dominowała niepewność. Działo się to wtedy, gdy działy finansowe firm przygotowywały roczne sprawozdania finansowe za rok 2008, indeks giełdowy WIG 20 znajdował się poniżej 1500 pkt (najniższy poziom od sześciu lat), przy dziennych zmianach tego indeksu przekraczających 2%. Prowadzone w tym okresie badania ujawniały między innymi niską skuteczność, niewielkie zdolności predykcyjne i związaną z tym niską użyteczność preferowanych do tej pory deterministycznych modeli wczesnego ostrzegania, przedstawionych w pracach: Z Twardowskiego²⁹, W. Rogowskiego³⁰, M. Zaleskiej³¹, A. Bobowskiej³², F. Bławata³³, R. Chudzika³⁴, T. Stasiewskiego³⁵, M. Zbycha³⁶, A. Hołdy³⁷, R. Siedleckiego³⁸, B. Prusaka³⁹.

²⁹ Z. Twardowski, *Inteligentne systemy wspomagania decyzji w strategicznym zarządzaniu organizacją gospodarczą*, Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice 2007, s. 39–40.

³⁰ W. Rogowski, *Możliwości wczesnego rozpoznawania symptomów zagrożenia zdolności płatniczej przedsiębiorstwa*, „Bank i Kredyt” 1999, nr 6, s. 60.

³¹ M. Zaleska, *Identyfikacja ryzyka upadłości przedsiębiorstwa i banku: systemy wczesnego ostrzegania*, Difin, Warszawa 2002, s. 25–27.

³² A. Bobowska, Z. Luty, *Metody oceny w decyzjach kredytowych*, „Badania Operacyjne i Decyzje” 1994, nr 4, s. 15.

³³ F. Bławat, *O syntetycznej ocenie kondycji finansowej przedsiębiorstwa*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii” 1999, nr 1(4), s. 62.

³⁴ R. Chudzik, *Segmentacja ryzyka kredytowego*, cz. 3, „Bank i Kredyt” 1993, nr 10, s. 14–17.

³⁵ T. Stasiewski, *Z-score – indeks przewidywanego upadku przedsiębiorstwa*, „Rachunkowość” 1996, nr 12, s. 630.

³⁶ M. Zbych, *Ocena zagrożenia przedsiębiorstwa upadłością przy zastosowaniu finansowych wskaźników syntetycznych*, „Controlling i Rachunkowość Zarządcza” 2001, nr 4, s. 36.

³⁷ A. Hołda, *Prognozowanie bankructwa jednostki u warunkach gospodarki polskiej z wykorzystaniem funkcji dyskryminacyjnej ZH*, „Rachunkowość” 2001, nr 5, s. 308–310.

³⁸ R. Siedlecki, *Finansowe sygnały ostrzegawcze w cyklu życia przedsiębiorstwa: efektywne zmniejszanie ryzyka: przewidywanie zagrożeń, teoria cykli, modele ostrzegania*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.

³⁹ B. Prusak, *Nowoczesne metody prognozowania zagrożenia finansowego przedsiębiorstw*, Difin, Warszawa 2005.

Nieprzydatny okazał się również model przedstawiony przez dyrektora jednego z departamentów Międzynarodowego Funduszu Walutowym M. Čihaka⁴⁰.

W wymienionym okresie w 83 firmach przeprowadzono badania zdolności do predykcji upadłości przez modele typu *Z-score*: P.J. Fitzpatricka, E.I. Altmana, A. Hołdy, J. Gajdki i D. Stosa, E. Mączyńskiej, B. Prusaka, M. Hamrola, D. Hadasik, D. Wędzkiego, P. Stępnia i T. Strąka. W trakcie sprawdzania tych modeli potwierdziła się teza, że we współczesnych warunkowaniach są one zbyt mało elastyczne i ich praktyczne zastosowanie jest bardzo ograniczone. W marcu 2009 roku dla 90% badanych przedsiębiorstw wskaźniki *Z-score* sugerowały upadek, a upadły tylko dwa. Upadło natomiast jedno z badanych przedsiębiorstwo, w którym wskaźniki *Z-score* nie wskazywały na zagrożenie kryzysem. Poza tym przeprowadzone wśród pracowników ankiety wskazały, że w ponad 90% przedsiębiorstw pracownicy uważają sytuację w ich miejscu zatrudnienia za grożącą upadkiem firmy.

W trakcie badań stwierdzono również, że rzeczywisty obraz sytuacji finansowej pojedynczych przedsiębiorstw jest zniekształcany już w podstawowym źródle informacji na ten temat, jakim są sprawozdania finansowe. Badania własne wykazały, że w około 15% przedsiębiorstw w różnej skali stosowano (i prawdopodobnie nadal jest) tak zwaną kreatywną księgowość. Uczestniczyli w tym zarówno pracownicy działów finansów, jak i kierownictwo. W takich warunkach dość trudno jest ocenić sytuację pojedynczego przedsiębiorstwa, a w konsekwencji również całego systemu. Wykazaną w badaniach własnych skalę zjawiska należy traktować jako przybliżoną i wymagającą kolejnych studiów. Można jednak wnioskować, że jest ona znaczna. Wniosek: korzystające z nieobiektywnych sprawozdań finansowych wyspecjalizowane instytucje – wywiadownie gospodarcze, udzielające kredytów banki, jak również instytucje państwowe i prywatne monitorujące zagrożenia ekonomiczne dla gospodarki – nie dysponują w pełni obiektywną informacją.

Analiza wykazała też, że w firmach istnieją problemy z przekazywaniem informacji dotyczących zagrożeń. Z ankiet przeprowadzonych na próbie 172 osób (pracowników szeregowych, pracowników działów finansowych i kadry menedżerskiej) wynika, że około 14–22% pracowników nie zareaguje na informację o istotnym zagrożeniu dla przedsiębiorstwa, obawiając się negatywnej reakcji, niewysłuchania krytycznych uwag lub lekceważenia.

Badania wskazały ponadto, że w Polsce brak systemu zbierania informacji na temat przyczyn upadłości przedsiębiorstw. Przeprowadzony

⁴⁰ M. Čihák, *How Well Do Aggregate Bank Ratios Identify Banking Problems*, „IMF Working Paper” 2007, Vol. 275.

w 2009 roku własny sondaż diagnostyczny wykazał, że w kraju w zasadzie nikt nie zbiera takich danych ani nie udziela informacji związanych z ustaleniem przyczyn upadłości przedsiębiorstw. Zapytani oficjalnie o dokumenty dotyczące ustalania przyczyn upadłości przedsiębiorców między innymi urzędnicy wydziałów działalności gospodarczej i zezwoleń w urzędach gmin informowali, że nie monitorują przyczyn upadłości podmiotów znajdujących się w ewidencji tych wydziałów. Pracownicy urzędów odpowiedzieli, że nie ma potrzeby zbierania tego typu danych (62 placówki sprawdzono metodą „tajemniczy klient”). Podobne stanowisko zajmowali syndycy prowadzący upadłe przedsiębiorstwa. Natomiast w Monitorze Sądowym i Gospodarczym przedstawiane są tylko ogólne informacje na temat upadłości przedsiębiorców.

Ślepi i głusi?

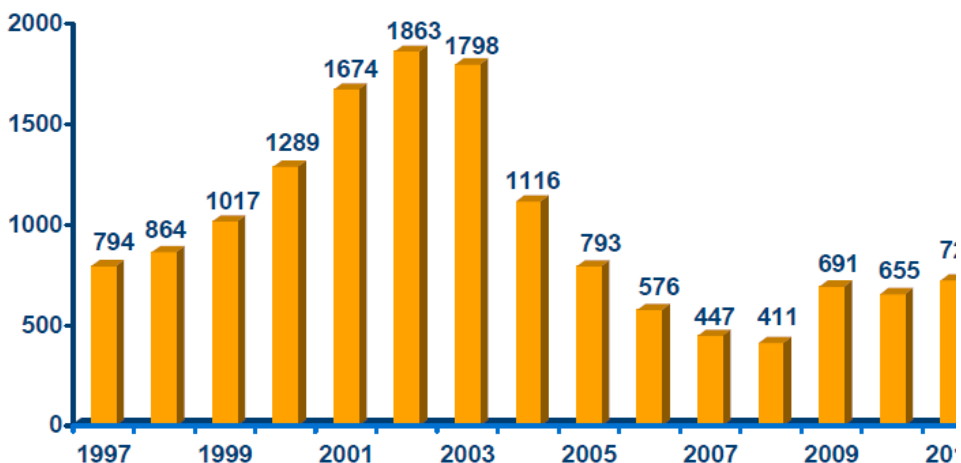
Informacji na temat przyczyn upadłości podmiotów gospodarczych nie zbierają również instytucje, agencje i firmy zajmujące się gromadzeniem informacji gospodarczych. Na przykład Centralny Ośrodek Informacji Gospodarczej udostępnia jedynie dane ilościowe, podobnie jak cztery obecnie funkcjonujące krajowe biura informacji gospodarczej⁴¹ i ponad 370 zarejestrowanych w kraju wyspecjalizowanych podmiotów zajmujących się odpłatnym pozyskiwaniem informacji o sytuacji gospodarczej przedsiębiorstw (kancelarii prawnych, specjalistycznych wywiadowni, firm konsultingowych). W swoich usługach oferują one wywiad gospodarczy, ocenę stanu przedsiębiorstwa, ale żadna z nich nie analizuje przyczyn pogarszającej się sytuacji finansowej. Posługują się prawie wyłącznie wskaźnikami ekonomicznymi. Na przykład Instytut Prawa Upadłościowego i Naprawczego skupia się wyłącznie na kwestiach prawnych. Również „Portal Bankrut” zajmuje się informacjami ilościowymi, procesami rozliczenia wierzytelności i majątkiem upadłych przedsiębiorstw. Nieco więcej wiadomości posiada firma Coface, ale są one ogólne i bardzo kosztowne.

Informację na temat tego, czy w firmie istnieją zagrożenia mogące doprowadzić do jej upadłości, trudno jest uzyskać również od samych zatrudnionych. Badania wykazały, że odczucia zarówno szeregowych pracowników firm, jak i pracowników pionów finansowych na temat kryzysu nie są zbieżne ze stanem faktycznym. W okresie marzec–maj 2009 roku zapytano 283 osoby z 83 firm, czy w ich firmie jest kryzys. 92% badanych oceniło,

⁴¹ Krajowy Rejestr Długów BIG, BIG InfoMonitor, Rejestr Dłużników ERIF BIG, Krajowe Biuro Informacji Gospodarczej (KBIG).

że w ich firmach jest kryzys, ale kilka miesięcy później (listopad–grudzień 2009 roku) o kryzysie mówiło już tylko 32% ankietowanych. Poza tym, jak już wspomniano, upadły tylko dwie firmy, w których pracownicy pół roku wcześniej wskazywali kryzys i w których wskaźniki *Z-score* wskazywały na możliwość upadku. W badaniach stwierdzono, że atmosfera kryzysu, pogarszająca ogólny klimat pracy, negatywne odczucia na temat organizacji pracy, konflikty między pracownikami, niskie oceny na temat jakości zarządzania – nie pokrywają się z rzeczywistym stanem zagrożenia upadkiem. Potwierdza to współczynnik korelacji Pearsona między subiektywną oceną pracowników o tym, czy w firmie jest kryzys, a wykazywanymi w sprawozdaniach finansowych wartościami wskaźników ekonomicznych, które sygnalizowały zagrożenie upadkiem. W marcu 2009 roku współczynnik ten wyniósł 0,96 (współczynnik determinacji 0,92), a grudniu tego samego roku – 0,67 (współczynnik determinacji 0,32).

Nagłośniona przez media bardzo zła sytuacja ekonomiczna, opisywana też w licznych publikacjach prasowych i książkach, w 2009 roku sprawiała wrażenie zbliżającej się gigantycznej katastrofy. Wydawało się, że upada znaczna liczba przedsiębiorców, że zagrożone upadkiem są również państwa. Jednakże przeprowadzone *post factum* obserwacje (na podstawie Monitora Sądowego i Gospodarczego) upadłości polskich firm pokazały, że liczba bankructw w 2008 roku, czyli w roku, w którym wybuchł kryzys i wydawało się, że sytuacja na rynkach jest dramatyczna, była najmniejsza od dłuższego czasu (rys. 1).

Rys. 1. Liczba upadłości przedsiębiorstw

Źródło: Raport Coface nt. upadłości firm w Polsce w 2013 r.

W 2009 roku liczba upadłości wzrosła o 36% w stosunku do roku 2008, ale w roku następnym zmalała o 5%. W okresie nasilenia kryzysu liczba upadłości była o 22% niższa niż w roku 2013, uznawanym za rok, w którym kryzys się skończył. Wielkości te przeczą powszechnym odczuciom na temat skali upadłości przedsiębiorców. Gdy media ogłosiły koniec kryzysu i zaczęły napływać informacje o wzroście gospodarczym, liczba upadłości... zaczęła wzrastać, osiągając w 2013 roku najwyższą wartość od dziewięciu lat. Spostrzeżenie to potwierdza raport za rok 2011 amerykańskiego Institute for Crisis Management, publikującego dane na temat sytuacji kryzysowych na rynku USA.

Generalna konkluzja jest taka, że wskazywane i nagłaśniane przez media i ekspertów wnioski i oceny na temat aktualnej sytuacji na rynkach i na temat aktualnego poziomu zagrożeń w niezadowalającym stopniu odpowiadają stanowi faktycznemu. Stwierdzono też, że w sytuacji znacznych napięć ekonomicznych pogarsza się wiarygodność instytucji i ekspertów prognozujących rozwój sytuacji. Przeprowadzone badania własne w postaci arkuszy obserwacji wypowiedzi medialnych (w telewizji, na stronach internetowych i w prasie) dotyczących prognozy atmosfery na rynkach finansowych wskazały, że latach 2008–2009 celność prognoz wynosiła 0,58, czyli znajdowała się na granicy losowości. W większości przypadków doradcy finansowi w bankach i konsultanci w biurach maklerskich udzielali klientom porad i rekomendacji, nie mając wiedzy o rozwoju sytuacji na rynku. Natomiast w grudniu 2009 roku jakość prognoz wzrosła do 0,68.

W świetle badań własnych

Przeprowadzono też badania własne w postaci arkuszy obserwacji na temat motywów podejmowania decyzji inwestycyjnych przez inwestorów giełdowych i inwestorów w funduszach inwestycyjnych. Wykazały one silną emocjonalność, posługiwanie się wiedzą potoczną, nieracjonalność i dezorientację w decyzjach inwestycyjnych. Decyzje inwestycyjne obserwowanych nakreślały spiralę niepewności i zaskoczenia. A ci, którzy próbowali stosować stare zasady graczy giełdowych, typu „nie łapie się spadającego noża”, ponieśli bardzo duże straty. Nie sprawdziła się też koncepcja wykorzystania zaawansowanych metod obliczeniowych, w tym metod sztucznej inteligencji, do prognozowania rozwoju sytuacji w otoczeniu zewnętrznym firm.

Między innymi nie potwierdziła się koncepcja radaru śledzącego przestrzeń ekonomiczną, wykorzystującego teorię obrazu. W czerwcu 2007 roku uruchomiono własny system zbierania danych ekonomicznych ze świato-

wych portali finansowych, tworzący obraz aktualnego stanu ekonomicznego. Wykorzystano do tego sieć neuronową typu perceptron wielowarstwowy⁴² oraz wprowadzonych do sieci agentów softwarowych zbierających automatycznie dane ze specjalistycznych stron internetowych⁴³. Sieć miała rozpoznawać obrazy zagrożeń odpowiadające aktualnej sytuacji w światowym systemie ekonomicznym. Obrazy te były utworzone ze zbieranych na bieżąco wskaźników z rynków ekonomicznych z danego dnia i z danego tygodnia.

Wskaźniki łączono z wartościami podstawowych indeksów giełdowych świata w dniu następnym lub w następnym tygodniu. Przyjęto założenie, że wartości indeksów giełdowych są ściśle skorelowane z atmosferą na rynkach. Dane zbierano codziennie i były to końcowe na dany dzień (średnie za tydzień, średnie za miesiąc) ceny złota, kakao, ropy naftowej, gazu ziemnego na giełdach w Londynie, Frankfurt, Paryżu, Nowym Jorku i Szanghaju – w postaci wartości bezwzględnej oraz przyrostu względnego (liczonego od początku roku, od początku miesiąca, od początku tygodnia). Ponadto wczytywane były aktualne wartości stóp procentowych Chin, USA, Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Brazylii, Japonii, a także wskaźników PMI (*purchasing managers index*) i stóp bezrobocia w tych krajach. Zakładano, że wartości te utworzą obraz aktualnej sytuacji ekonomicznej w gospodarce światowej.

Uzyskane dane zestawiano z wartościami jednodniowych, tygodniowych i miesięcznych zmian podstawowych indeksów giełdowych świata: NASDAQ, S&P 500, DJIA, FTSE, SHANGH, WIG 20. W ten sposób uzyskano między innymi obrazy: z 14 września 2008 roku, a więc dnia poprzedzającego upadek banku Lehman Brothers, z 23 lipca 2007 roku, gdy nastąpiło przełamanie kilkuletniego trendu i indeks WIG 20 z najwyższych historycznie poziomów w ciągu kilku dni stracił 14% swojej wartości, oraz z 1 października 2008 roku, gdzie w ciągu miesiąca nastąpił spadek indeksu WIG 20 o 36%. Obrazy te znajdują się w pamięci zbudowanej przez autorów sieci neuronowej. Jednakże w ciągu ostatnich czterech lat nie pojawiły się odpowiadające konfiguracje wskaźników pokazujących obraz znacznych spadków na giełdach.

Kolejnymi spostrzeżeniami, które są wynikiem przeprowadzonych we wspomnianym okresie obserwacji, sondaży diagnostycznych, badań ankietowych, analiz publikacji i opinii ekspertów są: niska użyteczność prognoz, niska użyteczność opinii ekspertów, komentatorów i doradców. Generalnie

⁴² B. Ćwik, J. Wójcicki, J. Telep, *Modelowanie kosztów funkcjonowania organizacji za pomocą sieci neuronowych*, Wydawnictwo Almamater Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2006.

⁴³ B. Ćwik, *Model automatycznego systemu wczesnego ostrzegania przed upadłością przedsiębiorstwa*, Konferencja naukowa WSE, Automatyzacja funkcjonowania przedsiębiorstwa, WSE 15 IV 2011 r.

stwierdza się ograniczoność wiedzy analityków i ekspertów o tym, jak rozwija się rzeczywistość, której podmiotami i przedmiotami są ludzie, wytwarzający indywidualnie i zbiorowo interakcje ekonomiczne, których kumulacja konstytuuje współczesny system ekonomiczny.

Stwierdza się przede wszystkim znaczne zakłócenia w obszarze percepcji zagrożeń, to znaczy w ocenie, na ile określone sygnały są istotne, czy niosą one informację o rzeczywistym zagrożeniu, czy wskazują, że należy podjąć działania zabezpieczające. W takich sytuacjach zaskakujące jest to, jak często w kluczowych kwestiach mylą się autorytety i eksperci, gdy jednocześnie ich opinie i wypowiedzi mają istotny wpływ na dokonywane wybory i podejmowane decyzje. Przykładem jest wypowiedź z 1930 roku prezydenta USA Herberta Hoovera. Ogłosił on: „Gruba koniunktura czeka na nas tuż za rogiem”, po czym doszło do największych w historii spadków na giełdzie. Innym przykładem jest wypowiedź szefa FED Alana Greenspana, który w 2004 roku zapytany o problem „bańki” na rynku nieruchomości powiedział: „Poważne zaburzenia cen w skali kraju są naprawdę mało prawdopodobne”. Natomiast szef Federalnego Urzędu Rezerw – Ben Bernanke stwierdził w 2005 roku: „Wzrost cen domów zwykle odzwierciedla solidność fundamentów gospodarki”, natomiast w 2006 roku: „Zarządzanie ryzykiem rynkowym i kredytowym staje się coraz bardziej wyrafinowane (...). W ciągu ostatnich dwóch dziesięcioleci instytucje bankowe poczyniły znaczne postępy w dziedzinie mierzenia i zarządzania ryzykiem”⁴⁴. Szef Międzynarodowego Funduszu Walutowego – Dominique Strauss-Kahn, tuż przed nacjonalizacją AIG w październiku 2008 roku i w czasie największej od lat skali spadków na giełdach, wyraził opinię: „Fakt, że kilka banków w USA przechodzi restrukturyzację, nie powinien prowadzić do paniki”⁴⁵.

Tego typu wypowiedzi mogły nakłonić wielu inwestorów i przedsiębiorców do błędnych wyborów i decyzji przynoszących straty. W styczniu 2009 roku wiceprezydent USA Dick Cheney w wywiadzie dla Associated Press na pytanie, dlaczego administracja nie przewidziała największego kryzysu finansowego od czasu Wielkiej Depresji z lat 30. ubiegłego wieku, odpowiedział: „Nikt nigdzie nie był wystarczająco inteligentny (smart), by wykazać to, nie sądzę, aby ktokolwiek zauważył, że to nadchodzi”.

Problem wczesnego ostrzegania o możliwym kryzysie, o zagrożeniu upadkiem wymaga umiejętności prognozowania rozwoju sytuacji. Prognozowanie takie jest skuteczne jedynie wtedy, gdy rozumie się zasady funkcjonowania systemów, szczególnie mechanizmy ich rozwoju, a w konsekwencji

⁴⁴ „Washington Post” z 6 grudnia 2006 r., wywiad Howarda Schneidara i Davida Nakamury.

⁴⁵ *Ile to już banków zbankrutowało od tego czasu?*, Gazeta.pl. z 4 października 2008 r.

mechanizmy zachowań. Oto przykłady, które wskazują na licznych błędne oceny sytuacji w innych dziedzinach. W 1881 roku Wiliam Orton, prezes Western Union Telegraph, powiedział: „Telefon nie będzie niczym więcej niż mechaniczną zabawką”, rezygnując z zakupu potężnego pakietu akcji Bell Telephone⁴⁶. „Henrich Hertz uznał w 1887 roku, że odkryte przez niego fale elektromagnetyczne nie znajdują zastosowania w dziedzinie komunikacji zbiorowej”⁴⁷. W 1943 roku prezes IBM Thomas Watson powiedział: „Światowe zapotrzebowanie na komputery wyniesie pięć egzemplarzy, żaden z nich nie zostanie zamówiony przez sektor biznesu”⁴⁸. W 1977 roku Ken Olson, prezydent Digital Equipment Corporation: „Nie ma żadnego powodu, aby każdy miał w swoim domu komputer”⁴⁹. Inny przykład: gdy w 1978 roku „The Washington Post” skierował pytanie do 50 uznanych ekonomistów, informatyków, socjologów i futurologów z czołowych ośrodków uniwersyteckich: „Jakie technologie, jakie innowacje organizacyjne, zdominują nadchodzący XXI wiek”, nikt z odpowiadających nie wskazał powstania internetu, telefonii mobilnej czy facebooka.

Na naukowych podstawach

Podane przykłady wskazują, że eksperci mają kłopoty z prognozowaniem zachowań organizacyjnych systemów, w których podmiotami są ludzie, co istotnie wpływa na obiektywizm postrzegania zagrożeń. Wydaje się, że po ostatnich wydarzeniach na rynkach finansowych, surowcowych i innych wytworzyło się powszechne przekonanie, że zachowują się one nieprzewidywalnie, a podstawową ich cechą jest losowość. Taka postawa występuje dość często wśród analityków, którzy w wielu przypadkach godzą się z obecnością losowości w swoim obszarze odpowiedzialności i do tego dostosowują metody swojej pracy. System nadzorowany przez ludzi o takich postawach może stać się niesterowalny. W takich warunkach postrzeganie zagrożeń jest bardzo utrudnione, a w wielu przypadkach niemożliwe.

Konieczna wydaje się identyfikacja głównych przyczyn niespodziewanego pojawiania się zagrożeń mogących spowodować upadek współczesnej firmy i wskazanie możliwości przeciwdziałania temu. Podstawą tego jest dostrzeżenie symptomów zagrożeń połączone z właściwą i pełną oceną sy-

⁴⁶ P. Levinson, *Miękkie ostrze, czyli historia i przyszłość rewolucji informacyjnej*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2006, s. 109.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 142.

⁴⁸ Ch. Jonscher, *Życie okablowane: kim jesteśmy w epoce przekazu cyfrowego?*, Wydawnictwo Muza, Warszawa 2001, s. 50.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 51.

tuacji. Konieczne jest także wskazanie mechanizmów rozwoju systemów, w tym przedsiębiorstw funkcjonujących w warunkach znacznych zmian, szczególnie w warunkach niepewności. Mechanizmy te powinny być oparte na ogólnych zasadach rozwoju systemów i skonstruowane tak, aby wyjaśniać kierunki zmian współczesnej rzeczywistości, gdy następują nieustanne zmiany organizacyjne i technologiczne. Powinno to pozwolić dostrzec symptomy zagrożeń oraz usprawnić prognozy co do kierunków, w jakim może rozwinąć się sytuacja⁵⁰.

Identyfikacja głównych przyczyn pojawienia się zagrożenia powinna obejmować następujące obszary:

- analiza systemów ostrzegania w świetle istniejących teorii;
- ocena źródeł sygnałów i sposobów diagnozowania zagrożeń;
- charakterystyka otoczenia zewnętrznego przedsiębiorstwa;
- ocena czynników warunkujących poznanie rzeczywistości funkcjonowania przedsiębiorstw;
- zbudowanie modelu systemu wczesnego ostrzegania.

Rozwiązanie przedstawionych problemów powinno być możliwe na podstawie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- jakie są przyczyny ograniczonej skuteczności stosowanych do tej pory SWO i stosowanych metod analitycznych?
- jakie najważniejsze czynniki wpływają na ograniczoną skuteczność SWO?
- jak można zwiększyć skuteczność systemów SWO współczesnych przedsiębiorstw?
- jakie są przyczyny częstego zaskoczenia kryzysem, niedostrzegania zagrożeń i ich niewłaściwej oceny?
- jak powinien być zbudowany model SWO?

Problemy te stworzyły potrzebę podjęcia badań umożliwiających ocenę zachowań ekonomicznych w okresie zagrożeń, w szczególności podjęcia wysiłku nad identyfikacją mechanizmów prowadzących do upadku przedsiębiorstwa, które w samym przedsiębiorstwie i jego otoczeniu wytwarzają siły ekonomiczne i społeczne.

Współczesne przedsiębiorstwo jest systemem funkcjonującym w dynamicznym, rozproszonym i wieloszczeblowym środowisku informacyjnym,

⁵⁰ Przykładem analiz nad rozwojem systemu, jakim jest przedsiębiorstwo, jest praca M. Wyrwickiej, *Endogenne przesłanki organizacyjne rozwoju przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2003. Jednakże publikacja ta dotyczy czynników, które są w zasadzie określone i sterowalne. Poza tym Autorka zakłada możliwość prognozowania rozwoju sytuacji, gdzie zmienność otoczenia traktuje jako rozpoznawalne cykle ekonomiczne, a zmiany organizacji, jaką jest przedsiębiorstwo, widzi w określonym, powtarzalnym w cyklu życia.

co znacznie utrudnia dostrzeganie zagrożeń. Informacje płyną z różnych źródeł: mediów, ośrodków naukowych, książek i prasy. Ich jakość ma istotny wpływ na zachowania pomiotów na rynkach. Istnieją przyczyny, dla których zagrożenia są gorzej postrzegane lub niezauważane, a gdy nawet są dostrzegane, to są niejednokrotnie lekceważone, bądź odwrotnie – ich rola jest wyolbrzymiona.

Trzeba też zastanowić się nad działaniem współczesnej rzeczywistości ekonomicznej, gdyż zmienia się ona nieustannie. Przestają funkcjonować dotychczas poznane mechanizmy i prawa. Konsekwencją są nieprecyzyjne prognozy, niska odporność analityków i menedżerów na potęgowane przez media fałszywe opinie i oceny, pomyłki ekspertów, ograniczoność wiedzy naukowej, brak dostępu do racjonalnych ocen, narastające zjawisko dzielenia się wiedzą potoczną, a także dzielenie się emocjami. Równocześnie narasta złożoność otoczenia. Naukowcy tkwią w schematach swoich dyscyplin, a eksperci w schematach swoich specjalności.

Ponadto maleje użyteczność metod zarządzania ryzykiem. Głównym założeniem tej sfery zarządzania, jakie jest przedstawiane w metodologiach i normach zalecanych przez instytucje i specjalistów, jest identyfikacja, obserwacja i mierzenie zagrożeń na podstawie oceny stopnia ich powtarzalności i szkodliwości. We współczesnych realiach użyteczność takiego podejścia maleje, ponieważ zaczynają dominować zdarzenia lub zjawiska niepewne, nieznanne lub nowe.

Odpowiedzi na postawione pytania wymagają identyfikacji obszaru badawczego obejmującego szeroko pojętą percepcję sygnałów o zagrożeniach, który należy rozwinąć od strony teoretycznej i od strony badawczej. Należy też interdyscyplinarnie spojrzeć na kwestie z dziedzin i dyscyplin naukowych należących do różnych obszarów naukowych⁵¹: nauk humanistycznych, społecznych, ścisłych, technicznych, przyrodniczych, medycznych i o zdrowiu. Potrzebę taką potwierdziły również badania własne w pracy *Koncepcja systemu wczesnego ostrzegania przed zagrożeniami dla autopoietycznego systemu organizacyjnego funkcjonującego w dynamicznym, rozproszonym i wieloszczeblowym środowisku informatycznym*⁵².

⁵¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz.U. Nr 179, poz. 1065.

⁵² B. Ćwik, J. Telep, *Koncepcja systemu wczesnego ostrzegania przed zagrożeniami dla autopoietycznego systemu organizacyjnego, funkcjonującego w dynamicznym, rozproszonym i wieloszczeblowym środowisku informatycznym*, Praca badawcza KMWCiL (Z.5), Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie, Warszawa 2014.

Bibliografia

- Czerwonka M., *Finanse behawioralne: zachowania inwestorów i rynku*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012.
- Hołda A., *Prognozowanie bankructwa jednostki u warunkach gospodarki polskiej z wykorzystaniem funkcji dyskryminacyjnej Z_H* , „Rachunkowość” 2001, nr 5.
- Jędralska K., *Zarządzanie niepewnością*, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Katowice 2010.
- Komorowski J., *Cele i wartości współczesnego przedsiębiorstwa: ujęcie behawioralne*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2011.
- Moczydłowska J.M., *Przedsiębiorczość – perspektywa behawioralna*, w: *Behawioralny wymiar przedsiębiorczości*, P. Kulawczuk, A. Poszewiecki (red.), Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2010.
- Orłowski W.M., *Świat który oszalał, czyli poradnik na ciekawe czasy*, „Biblioteka Gazety Wyborczej”, Warszawa 2008.
- Siedlecki R., *Finansowe sygnały ostrzegawcze w cyklu życia przedsiębiorstwa: efektywne zmniejszanie ryzyka: przewidywanie zagrożeń, teoria cykli, modele ostrzegania*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Wyrwicka M., *Endogenne przesłanki organizacyjne rozwoju przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań 2003.
- Zaleska M., *Identyfikacja ryzyka upadłości przedsiębiorstwa i banku: systemy wczesnego ostrzegania*, Difin, Warszawa 2002.
- Zbych M., *Ocena zagrożenia przedsiębiorstwa upadłością przy zastosowaniu finansowych wskaźników syntetycznych*, „Controlling i Rachunkowość Zarządcza” 2001, nr 4.

Bogdan Ćwik – dr inż., Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Jerzy Telep – dr hab. inż., prof. Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Tadeusz Jemiolo

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE POLSKI

W literaturze dotyczącej stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa prezentowanych jest wiele definicji bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Każda z nich wskazuje, że „bezpieczeństwo – podobnie jak pokój między narodami czy też pozycja państw w społeczności międzynarodowej – nie jest stanem, który można osiągnąć i utrzymać raz na zawsze”¹.

Pojęcie i istota bezpieczeństwa

Współczesne definicje słownikowe najczęściej określają bezpieczeństwo jako stan pewności państwa lub zbioru państw do przeciwstawienia się sytuacji kryzysowej. Najogólniejszą definicję bezpieczeństwa podaje jednak *Słownik nauk społecznych* wydawany przez UNESCO, w którym Daniel Lerner pisał: „W najbardziej dosłownym znaczeniu bezpieczeństwo jest właściwie identyczne z pewnością (*safety*) i oznacza brak zagrożenia (*danger*) fizycznego albo ochronę przed nim”².

Często w różnych opracowaniach z obszaru nauk społecznych bezpieczeństwo przedstawia się jako zdolność przetrwania, niezależność, tożsamość czy też pewność rozwoju. W analizach dotyczących bezpieczeństwa rozpatruje się występowanie dwóch zjawisk negatywnie wartościowanych, to jest wyzwań i zagrożeń. Przez wyzwania rozumie się pojawienie nowych sytuacji, w których występują niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia przez państwo stosownych działań w celu zapewnienia określonego stanu bezpieczeństwa. Mogą się one przekształcić w zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Dlatego też w badaniach dotyczących bezpieczeństwa należy dążyć do wyraźnego rozróżniania wyzwań i zagrożeń, co często nie znajduje odzwierciedlenia w licznych analizach dotyczących zwłaszcza bezpieczeństwa międzynarodowego.

¹ A.D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, Wyd. PISM, Warszawa 1990, s. 5.

² J. Gould, W.L. Kolb, *A dictionary of the Social Science*, London 1964, s. 629.

Zagrożenia mogą być odbiciem realnego stanu rzeczy lub przesadnych wyobrażeń; mogą odnosić się do oceny stanu w określonym momencie historycznym (zagrożenie realne) lub być ekstrapolacją przewidywanego rozwoju wydarzeń i towarzyszących im niekorzystnych zmian (zagrożenia potencjalne)³. Morton Berkowitz stwierdza wprost, że „bezpieczeństwo narodowe może być najbardziej owocnie zdefiniowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami”. Szwajcarski uczoney Daniel Frei pisze, że „stan bezpieczeństwa występuje jedynie wówczas, kiedy brak jest rzeczywistego zagrożenia (czynnik obiektywny) i brak poczucia zagrożenia (czynnik subiektywny)”⁴.

Bezpieczeństwo narodowe pozostaje w ścisłej zależności z bezpieczeństwem międzynarodowym, które można rozpatrywać zarówno w ujęciu regionalnym, jak i globalnym. Eksperti Organizacji Narodów Zjednoczonych w *Studium o koncepcji bezpieczeństwa* określili bezpieczeństwo międzynarodowe jako stan, w którym państwa uważają, że nie zagraża im atak militarny, presja lub przymus gospodarczy, i wobec tego są zdolne do swobodnego rozwoju i postępu⁵. Stwierdzają oni dalej, że bezpieczeństwo międzynarodowe jest wynikiem i sumą bezpieczeństwa każdego i wszystkich państw – członków wspólnoty międzynarodowej; odpowiednio do tego bezpieczeństwo międzynarodowe nie może być zapewniane bez pełnej współpracy międzynarodowej.

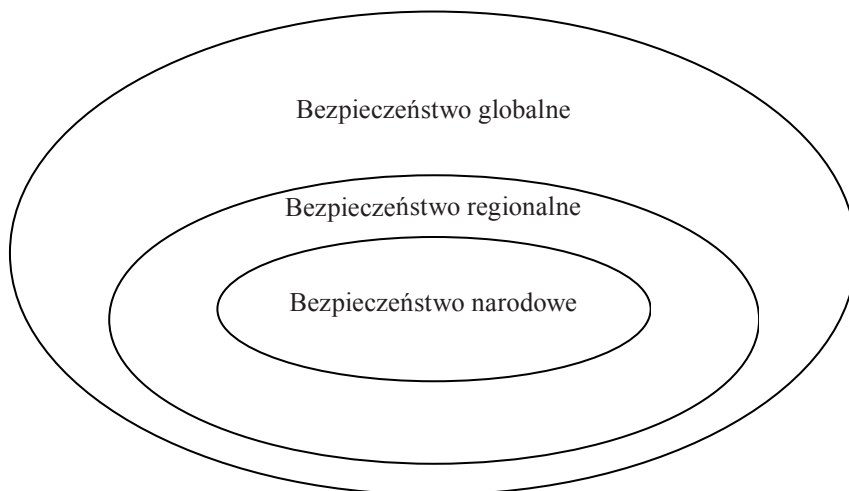
Doświadczenia ostatniej dekady XX wieku podpowiadają, że bezpieczeństwo międzynarodowe, podobnie jak narodowe, należy traktować jako proces. Wynika to z dynamicznej zmiany globalnego środowiska bezpieczeństwa, które staje się coraz bardziej nieokreślone. Nieokreśloność ta wynika ze zmienności wyzwań i zagrożeń, pojawienia się nowych podmiotów prawa międzynarodowego, występowania zjawiska asymetrii, a także prywatyzowania się wojen. Podział przestrzeni bezpieczeństwa przedstawia rys. 1.

W okresie zimnowojennym bezpieczeństwo międzynarodowe kształtowane było przede wszystkim przez utrzymywanie „równowagi strachu” wynikającej z wyścigu zbrojeń zachodzących pomiędzy NATO a Układem Warszawskim. Szczególną uwagę zwracano na zjawisko odstraszenia, którego instrumentem stała się broń jądrowa i rywalizacja w kosmosie. W antagonistycznie podzielonym świecie, w którym bezpieczeństwo postrzegane było nade wszystko w skali globalnej, zapomniano, że elementarną powinnością państw i rządów jest zapewnienie bezpieczeństwa pojedynczego człowieka.

³ A.D.Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa...*, op.cit., s. 21.

⁴ Zob. T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008.

⁵ *Study on Concepts of Security. Report of the Secretary General*, UN-A/40/553, 26 August 1985, s. 53.

Rys. 1. Przestrzeń bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne.

Upadek bipolarnego podziału świata i zmiany, jakie nastąpiły w globalnym środowisku bezpieczeństwa, spowodowały zmianę dotychczasowego paradygmatu bezpieczeństwa. Pojawiło się pytanie o wartości i interes narodowy oraz całokształt zabiegów w obszarze bezpieczeństwa, które zapewnią ich ochronę.

Wielu analityków zajmujących się bezpieczeństwem dostrzegło pilną potrzebę rozszerzenia treści pojęcia bezpieczeństwa i wyłonienia poszczególnych sfer jego badań. Trzech spośród nich: Barry Buzan, Ole Waever i Jaap de Wilde proponuje, aby badania problemów bezpieczeństwa prowadzić z uwzględnieniem pięciu jego sfer (sektorów): militarnej, ekonomicznej, politycznej, ekologicznej i socjalnej⁶. W późniejszych latach badacze zajmujący się problematyką bezpieczeństwa znacznie rozszerzyli liczbę tych sfer, biorąc pod uwagę szerokie spektrum wyzwań i zagrożeń, jakie występują i mogą występować w relacji człowiek (naród) – otaczające go środowisko. Nieprzypadkowo bezpieczeństwo określa się również jako pojęcie przeciwne do pojęcia ryzyka strat ludzkich⁷.

Wykładnię pojęcia bezpieczeństwa symbolizowanego tezą „po pierwsze bezpieczeństwo” podał Roman Kuźniar: „W powodzi haseł rodzaju: »po pierwsze, gospodarka« lub »po pierwsze człowiek«, szybko zapominamy,

⁶ B. Buzan, O. Waever, J. de Wilde, *Security a New Framework for Analysis*, London, 1998, s. 27.

⁷ T. Szopa, *Bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji, Warszawa 1998, s. 15.

że fundamentem tego wszystkiego, co »po pierwsze«, jest bezpieczeństwo. Jest ono pierwotną, egzystencjalną potrzebą jednostek, grup społecznych, wreszcie państwa. Idzie przy tym nie tylko o przetrwanie, integralność czy niezależność, lecz także o bezpieczeństwo rozwoju, które zapewnia ochronę i wzbogacanie tożsamości jednostki czy narodu. Owo bezpieczeństwo zależy od tego, co dzieje się wokół nas, od środowiska zewnętrznego, z którego mogą pochodzić ewentualne zagrożenia; zależy także od nas samych – naszego zdrowia i gotowości sprostania takim zagrożeniom”⁸.

Nie ma więc wątpliwości, że „bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, a zarazem najważniejszym ich celem”⁹. Ma ono na celu zaspokojenie najważniejszych potrzeb przetrwania, stabilizacji oraz przewidywalności rozwoju, dobrobytu i w końcu ludzkiego szczęścia.

Wojciech Multan twierdzi, że: „Bezpieczeństwo może być definiowane nie tylko jako określony cel, lecz również jako następstwo. Oznacza to, że nie zdajemy sobie sprawy z tego, czym ono jest dopóty, dopóki nie zagraża nam jego utrata”¹⁰. Przyjmuje się, że na bezpieczeństwo narodowe składają się „relacje i sprzężenia między wszystkimi jego elementami składowymi”¹¹.

Wspólną cechą większości definicji bezpieczeństwa jest określanie go mianem procesu: „Bezpieczeństwo jest nie tyle określonym stanem rzeczy, ile ciągłym procesem społecznym, w ramach którego podmioty działające starają się doskonalic mechanizmy zapewniające im poczucie bezpieczeństwa”¹². Wszystkie składniki tego procesu, mniej lub bardziej wymierne, mające charakter zarówno zmiennych zależnych, jak i niezależnych, podlegają licznym zmianom uwarunkowanym sytuacją wewnętrzną państw oraz sytuacją międzynarodową¹³.

W literaturze przedmiotu używane jest też pojęcie bezpieczeństwa państwa zamiennie z pojęciem bezpieczeństwa narodowego. Wywodzi się ono z egzystencjonalnych potrzeb ludności, która zamieszkuje określone tereny. Każde państwo indywidualnie podchodzi do wartości narodowych, które powinny się znaleźć w obrębie polityki bezpieczeństwa, a w drugiej kolejności wybiera odpowiednie środki do realizacji wytyczonego celu.

W Polsce bezpieczeństwo narodowe (państwa) rozumie się jako: „stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia kon-

⁸ R. Kuźniar, *Po pierwsze bezpieczeństwo*, „Rzeczpospolita” z 9 stycznia 1996 r.

⁹ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996, s. 18.

¹⁰ W. Multan, *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, PISM, Warszawa 1991.

¹¹ S. Klimkiewicz, *Sprawy międzynarodowe*, Warszawa 1980, s. 80.

¹² J. Kukułka, *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 31.

¹³ *Ibidem*.

fliktów a potencjałem obronnym”¹⁴; „stan świadomości społecznej, w którym istniejący poziom zagrożeń, dzięki posiadanym zdolnościom, nie budzi obaw, lęku o zachowanie (osiągnięcie) uznanych wartości”¹⁵; „zdolności narodu do ochrony jego wartości wewnętrznych przed zagrożeniami zewnętrznymi”¹⁶, „taki rzeczywisty stan stabilności zewnętrznej i suwerenności państwa, który odzwierciedla brak lub występowanie jakichkolwiek zagrożeń (w sensie zaspokajania podstawowych potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych)”¹⁷; „stan uzyskany w wyniku organizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi określany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń”¹⁸.

Podmiotowa i przedmiotowa struktura bezpieczeństwa państwa

Badanie i ocena stanu bezpieczeństwa państwa powinny obejmować trzy podstawowe obszary problemowe:

- 1) wyzwania i zagrożenia;
- 2) podmiotową strukturę bezpieczeństwa;
- 3) przedmiotową strukturę bezpieczeństwa.

Wyzwaniom i zagrożeniom bezpieczeństwa Polski poświęcona zostanie następna część opracowania. W wymiarze podmiotowym mamy do czynienia z bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym, które są ze sobą ściśle powiązane. Zasadniczym celem wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych jest dążenie do uzyskania pewności istnienia i przetrwania oraz przewyższanie wszystkich zagrożeń. W wymiarze przedmiotowym jest to chęć uzyskania i zachowania przez wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych własnej tożsamości i aktywności. Pod względem przedmiotowym bezpieczeństwo można dzielić na: polityczne, militarne, ekonomiczne (rozpatrywane dodatkowo w aspektach: surowcowym, finansowym, technologicznym, żywnościowym i innych), społeczne, kulturowe i ekologiczne¹⁹.

Podmiotem bezpieczeństwa jest człowiek wraz z jego wartościami (materialnymi i niematerialnymi), traktowany jako jednostka, a także określona

¹⁴ W. Stankiewicz, *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne. Studium*, AON, Warszawa 1991, s. 73.

¹⁵ C. Rutkowski, *Bezpieczeństwo i obronność: strategie – koncepcje – doktryny*, Warszawa 1995, s. 30.

¹⁶ R. Kuźniar, K. Szczepanik, *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, Askon, Warszawa 2002, s. 32.

¹⁷ S. Dworecki, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 16.

¹⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996, s. 10.

¹⁹ E. Cziomer, L. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 154 i n.

zbiorowość społeczna o różnym charakterze więzi i uwarunkowaniach organizacyjnych, które dotyczyć mogą:

- człowieka jako jednostki ludzkiej mającej system właściwych sobie wartości wymagających z jego punktu widzenia stosownej ochrony i obrony;
- grupy ludzi o różnej skali wielkości, począwszy od rodziny i na społeczności międzynarodowej kończąc;
- sformalizowanych i terytorialnie rozpoznanych struktur, jak gmina, powiat, województwo, państwo, grupa państw²⁰.

Doświadczenia historyczne wskazują, że najdoskonalszą formą zabezpieczenia potrzeb człowieka w zakresie bezpieczeństwa jest państwo. Często podkreśla się, że struktura świata ma ciągle charakter państwowy. Państwo w rozważaniach poświęconych bezpieczeństwu postrzegane jest jako ważny uczestnik stosunków międzynarodowych mający zasadniczy wpływ na stan bezpieczeństwa zewnętrznego.

Mówiąc o bezpieczeństwie państwa jako podmiotu, zwraca się uwagę na tę dziedzinę jego aktywności, która zmierza do „zapewnienia możliwości przetrwania i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystanie okoliczności sprzyjających (szans), podejmowanie wyzwań oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów”²¹.

Jak przedstawiono w początkowych rozważaniach na temat podmiotowego charakteru bezpieczeństwa, każda jednostka mająca własne interesy może być podmiotem bezpieczeństwa. Mogą to zatem być pojedynczy ludzie, różne grupy społeczne i naród. Stosownie do tego można wyróżnić bezpieczeństwo indywidualne (personalne), grupowe i narodowe (państwowe). Nie sposób również pominąć inne podmioty bezpieczeństwa narodowego, jak chociażby organizacje pozarządowe, których znaczenie stale rośnie. Są one jednym z wyróżników społeczeństwa obywatelskiego i jego udziału w procesie kształtowania bezpieczeństwa narodowego.

Potrzeby bezpiecznego rozwoju państwa i narodu wynikają z ich wewnętrznej struktury i funkcjonowania otoczenia zewnętrznego. Są realizowane przez politykę zagraniczną państwa i wyrażają „żywotne interesy narodowe”, które opisuje się jako rację stanu²².

²⁰ J. Kukułka, *Narodziny nowych koncepcji*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, J. Kruk (red.), ISM UW, Warszawa 1994, s. 40–41.

²¹ S. Koziej, *Strategia bezpieczeństwa RP*, t. II, *Polityka i strategia bezpieczeństwa państwa w XXI w.*, AON, Warszawa 2004, s. 65.

²² K. Łastawski, *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2000, s. 35–43.

Wysoki poziom bezpieczeństwa narodowego pozwala na utrzymanie tożsamości narodowej (kultury, języka) oraz jakości życia materialnego i duchowego narodu²³. W Polsce można mówić o dwóch rodzajach interesów narodowych: bezwzględnych i względnych. Interesy bezwzględne związane są z bezpieczeństwem życia obywateli oraz przetrwaniem narodu i państwa. Interesy względne dotyczą jakości życia obywateli oraz funkcjonowania państwa. Wśród tak rozumianych interesów wyróżnić można dwie ich grupy: bezpośrednie – odnoszące się bezpośrednio obywateli, narodu i państwa oraz pośrednie – związane z ogólnymi wartościami mającymi znaczenie dla obywateli.

Bezpieczeństwo obywateli oraz niepodległość i nienaruszalność terytorium Rzeczypospolitej Polskiej należą do podstawowych wartości, najważniejszych interesów, które są zagwarantowane w Konstytucji RP (art. 5). Zapewnienie tych wartości jest bezwzględne, umożliwia zastosowanie wszelkich dostępnych sposobów, sił i środków, włącznie z podjęciem działań wojennych. Do grupy interesów jakościowych należy możliwość godnego życia obywateli RP, przestrzeganie przez państwo wolności i praw człowieka i obywatela oraz korzystanie bez ograniczeń z dziedzictwa narodowego²⁴.

Z wymienionych interesów wynikają interesy narodowe w dziedzinie bezpieczeństwa, do których należą:

- dysponowanie skutecznym narodowym potencjałem bezpieczeństwa zapewniającym gotowość i zdolność do zapobiegania zagrożeniom, w tym odstraszenia, obrony i ochrony przed nimi oraz likwidowania ich następstw;
- silna pozycja międzynarodowa Polski i członkostwo w wiarygodnych systemach bezpieczeństwa międzynarodowego;
- ochrona indywidualna i zbiorowa obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr (materialnych i niematerialnych);
- zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego;
- zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego oraz warunków życia i zdrowia ludności jako podstawy bytowania.

²³ W. Fehler, *Współczesne bezpieczeństwo*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 15.

²⁴ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2014, s. 10.

Zaprezentowany układ interesów narzuca odpowiadające im cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa:

- utrzymywanie i demonstrowanie gotowości zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego do wykorzystywania szans, podejmowania wyzwań, redukcji ryzyka i przeciwdziałania zagrożeniom;
- doskonalenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, a zwłaszcza jego elementów kierowania, w tym zapewnienie niezbędnych zasobów i zdolności;
- rozwój potencjału obronnego i ochronnego adekwatnego do potrzeb i możliwości państwa oraz zwiększenie jego interoperacyjności w ramach NATO i Unii Europejskiej;
- wzmocnienie gotowości i zdolności NATO do kolektywnej obrony oraz spójności działań Unii Europejskiej w dziedzinie bezpieczeństwa, budowanie silnej pozycji Polski w obu tych organizacjach;
- rozwijanie bliskiej współpracy ze wszystkimi sąsiadami oraz budowanie partnerskich relacji z innymi państwami, w tym służących zapobieganiu i rozwiązywaniu konfliktów i kryzysów międzynarodowych;
- promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela;
- zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego przez doskonalenie krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego oraz systemu monitorowania, powiadamiania, ostrzegania o zagrożeniach i likwidowania skutków klęsk żywiołowych oraz katastrof, a także wdrożenie rozwiązań prawnych i organizacyjnych w zakresie systemu ochrony ludności oraz obrony cywilnej;
- doskonalenie i rozwój krajowego systemu zarządzania kryzysowego w kierunku zapewnienia jego wewnętrznej spójności i integralności oraz umożliwienia niezakłóconej współpracy w ramach systemów zarządzania kryzysowego organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem;
- ochrona granic Polski stanowiących zewnętrzną granicę Unii Europejskiej, przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej, w tym gospodarczej, ochrona porządku publicznego;
- udoskonalenie rozwiązań systemowych dla przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu i proliferacji broni masowego rażenia;
- zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania Rzeczypospolitej Polskiej w cyberprzestrzeni;

- zapewnienie bezpiecznych warunków rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego oraz innowacyjności, efektywności i konkurencyjności gospodarki, a także stabilności finansowej państwa;
- zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego i bezpieczeństwa klimatycznego oraz ochrony środowiska, różnorodności biologicznej i zasobów naturalnych, w szczególności zasobów wodnych, a także kształtowanie zagospodarowania przestrzennego kraju w sposób zwiększający odporność na różnorakie zagrożenia w szczególności militarne, naturalne i technologiczne;
- zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego;
- prowadzenie efektywnej polityki rodzinnej oraz dostosowanie polityki migracyjnej do nowych wyzwań;
- pogłębianie świadomości społecznej w sferze bezpieczeństwa oraz zwiększanie kompetencji obywateli pozwalających na właściwe reagowanie w sytuacjach kryzysowych.

W sąsiedztwie Polski istnieje ryzyko konfliktów o charakterze regionalnym i lokalnym mogących angażować ją pośrednio lub bezpośrednio. Polska podlega formom nacisku politycznego wykorzystującego argumentację wojskową. W jej najbliższym otoczeniu występuje duże skupienie potencjałów wojskowych, także o charakterze ofensywnym. Zagrożenia dla Polski w niesprzyjających okolicznościach mogą mieć charakter niemilitarny lub militarny. W przypadku zagrożeń militarnych mogą one przybrać postać zagrożeń kryzysowych oraz wojennych, to jest konfliktów zbrojnych o różnej skali – od działań zbrojnych poniżej progu klasycznej wojny do mniej prawdopodobnego konfliktu na dużą skalę.

Polska jako podmiot stosunków międzynarodowych jest członkiem NATO, Unii Europejskiej oraz najważniejszych organizacji międzynarodowych o charakterze globalnym i regionalnym. W każdej z nich wykazuje odpowiedni stopień aktywności na rzecz stabilizowania międzynarodowego środowiska bezpieczeństwa.

Istotną gwarancją utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w Europie i na świecie jest zachowanie przez NATO zdolności do kolektywnej obrony oraz kreowania globalnego znaczenia tej organizacji. Polska popiera dążenia nowych państw do członkostwa w Sojuszu, co może przyczynić się do poszerzenia strefy stabilności i bezpieczeństwa w Europie.

Członkostwo w Unii Europejskiej oraz aktywny udział we wspólnej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa oraz europejskiej polityce bezpieczeństwa i obrony stanowi drugi filar bezpieczeństwa RP. Interesem Polski jest, aby Europa była zjednoczona i silna oraz pozostawała częścią wspólnoty euroatlantyckiej. Polska podejmuje aktywnie działania na rzecz kształtowa-

nia bezpieczeństwa regionalnego i globalnego. Zaświadcza o tym nie tylko sprawność prowadzenia polityki zagranicznej, ale także udział Sił Zbrojnych RP w operacjach poza granicami kraju. Nasz kraj kontynuuje współpracę z sąsiadami w ramach Wielonarodowego Korpusu „Północ–Wschód”.

Polska czynnie uczestniczy w pracach Trójkąta Weimarskiego, Grupy Wyszehradzkiej i Rady Państw Morza Bałtyckiego, a także w pracach Organizacji Narodów Zjednoczonych i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Wspiera wysiłki na rzecz reform zmierzających do poprawy efektywności obu tych organizacji w zakresie sprostania wyzwaniom i zagrożeniom współczesnego świata. Nasz kraj popiera przedsięwzięcia z zakresu kontroli zbrojeń, ograniczenia proliferacji broni masowego rażenia i walki z terroryzmem.

Przedmiotowy charakter bezpieczeństwa postrzega się często przez pryzmat zagrożeń oraz ich źródeł. Takie podejście sprawiło, że rozszerzeniu uległo spektrum bezpieczeństwa, które dotychczas obejmowało tylko bezpieczeństwo militarne. Uznano bowiem, że w świecie, w którym nie występuje niebezpieczeństwo zaistnienia konfliktu globalnego w dającej przewidzieć się perspektywie czasowej, główny wysiłek należy skupić na zapewnieniu bezpieczeństwa ludzi, społeczeństw i narodów z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju. Należy więc dostrzegać wszystkie zagrożenia, które mogłyby ten zrównoważony rozwój zakłócić czy wręcz uczynić go niemożliwym. Rysuje się wyraźna tendencja odejścia od zagrożeń podmiotowych w stronę przedmiotowych. Mniej precyzyjnie wskazuje się podmioty będące ich źródłem. Przedmiotową strukturę bezpieczeństwa określa rodzaj zagrożeń, których zestaw zaprezentowano w dalszej części opracowania.

Zagrożenia bezpieczeństwa Polski w XXI wieku

Zagrożenia bezpieczeństwa naszego kraju w XXI wieku są pochodną globalnych, regionalnych i subregionalnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa w wymiarze narodowym i ponadnarodowym. Wynika stąd ich złożoność oraz wzajemne przenikanie się każdej ze sfer aktywności państwa: politycznej, militarnej, ekonomicznej, społecznej i kulturalnej.

Zagrożenia bezpieczeństwa RP w XXI wieku można podzielić na: polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne, ekologiczne, kulturowe, informacyjne, naturalne, terrorystyczne i technologiczne.

Zagrożenia polityczne wywodzą się z systemu stosunków międzynarodowych lub polityki poszczególnych państw, nie tylko sąsiadujących z Polską. Mają one charakter pierwotny, z nich bowiem wyrastają zagrożenia

innego rodzaju, aż do najpoważniejszych, jakimi są zagrożenia militarne, polegające na użyciu lub groźbie użycia siły²⁵.

Analiza zagrożeń politycznych ze strony sąsiadów Polski wymaga omówienia kształtu ich systemów politycznych oraz możliwej ewolucji. Z perspektywy historycznej największy wpływ na nasze bezpieczeństwo miała sytuacja w Niemczech i Rosji.

Od kilkunastu lat Niemcy wspierają nasze dążenia w kwestii należnego Polsce miejsca w Europie. Było to wyraźnie widoczne, gdy zabiegaliśmy o członkostwo w NATO i Unii Europejskiej. Oba kraje łączy partnerstwo strategiczne oraz aktywne uczestnictwo w Pakcie Północnoatlantyckim i na forum europejskim, jak również w pracach Trójkąta Weimarskiego. Czy jest więc możliwy taki rozwój sytuacji w Republice Federalnej Niemiec, który mógłby doprowadzić do zmian wewnętrznych, a w konsekwencji do zagrożenia politycznego dla sąsiadów, w tym Polski? Michał Dobraczyński w pracy *Między mocarstwami* stwierdził: „Niemiecka pozycja ekonomiczna stanowi podstawę i punkt wyjściowy dla szybkiej rozbudowy – w przypadku odpowiednich potrzeb czy aspiracji – sił zbrojnych”²⁶.

Analiza obecnej sytuacji pozwala przypuszczać, że Niemcy w pierwszych dwóch dekadach tego wieku nie będą dążyć do imperialnej filozofii zewnętrznej i politycznej dominacji, a raczej będą kontynuować proces umacniania państwa narodowego dobrobytu z NATO i Unią Europejską. Nie należy jednak wykluczać, że w dalszej perspektywie nie wystąpią zmiany na tle kryzysu państwa socjalnego oraz problemy związane z dynamiką rozwoju gospodarczego, co może wpłynąć negatywnie na stan stosunków polsko-niemieckich i rozbudzić animozje na tle sporów o odszkodowania, zwłaszcza roszczenia wobec Polski wysuwane przez Niemców wysiedlonych na podstawie decyzji poczdamskich. Zacieśnienie współpracy niemiecko-rosyjskiej oraz decyzja wspólna Republiki Federalnej Niemiec i Federacji Rosyjskiej o budowie gazociągu północnego zdają się w części potwierdzać te przypuszczenia. Nie ulega bowiem wątpliwości, że „dla Polski zasadniczą zmianą w polityce niemieckiej była decyzja o strategicznej współpracy z Rosją, która miała nadać Berlinowi pozycję głównego przedstawiciela Europy w rozmowach z Moskwą, a co za tym idzie strażnika europejskiej dywersyfikacji energetycznej”²⁷.

System polityczny Rosji znajduje się w stanie ciągłej transformacji. Po okresie tworzenia, z trudnościami, systemu gospodarki rynkowej wraz z nadbudową polityczną z pierwszymi cechami demokracji w okresie pre-

²⁵ R. Kuźniar, w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Halizak, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000, s. 109–112.

²⁶ M. Dobraczyński, *Między mocarstwami*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996, s. 43.

²⁷ P. Zalewski, *Dyplomacja w imię wartości*, „Rzeczpospolita” z 7–8 października 2006 r.

zydenty Borysa Jelcyna nastąpił zwrot w kierunku umocnienia centralnej struktury władzy, zwłaszcza prezydenta. Wyłonienie się w Rosji twardej władzy autorytarnej opartej na resortach siłowych sprzyja nasileniu tendencji neoimperialnej ekspansji na zewnątrz, także w stosunku do Europy Środkowo-Wschodniej. Tendencje te przyczyniają się do jeszcze większego zbliżenia z Białorusią, twardego kursu wobec krajów nadbałtyckich oraz nasilania działań do integracji z Ukrainą, z ograniczeniem jej suwerenności łącznie. Działania takie wpływają destabilizująco na sytuację w regionie, a tym samym na bezpieczeństwo Polski.

Zagrożenia o charakterze politycznym mogą pojawić się ze strony Białorusi. W dość istotny sposób ujawniły się one w okresie kampanii prezydenckiej w pierwszym kwartale 2006 roku. Pogłębiający się kryzys polityczny i ekonomiczny spowodowany przez rządy prezydenta Łukaszenki był maskowany działaniami mającymi na celu odwrócenie uwagi od zagrożeń zewnętrznych, a eksponowanie ich z zewnątrz, w tym z Polski, doprowadziło do poważnego zaognienia stosunków Białorusi z Polską.

Zagrożeń o charakterze politycznym nie można wykluczyć ze strony innego naszego sąsiada – Ukrainy. Dojście w tym kraju do władzy ugrupowań o charakterze nacjonalistycznym, w sytuacji gdyby Ukraina nie znalazła się w europejskim systemie bezpieczeństwa, najprawdopodobniej ożywiłyby nastroje antypolskie w zachodniej części kraju, które w skrajnej postaci mogłyby przyczynić się do powstania dążeń do rewizji granicy z Polską. Sytuacja taka mogłaby zaistnieć w razie załamania gospodarczego lub wzrastającego zagrożenia niepodległości Ukrainy ze strony Rosji. Pomimo obalenia reżimu Janukowicza nie widać wyraźnego poparcia ze strony narodu ukraińskiego na rzecz integracji z Unią Europejską, zwłaszcza członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim.

W całkowicie nowych uwarunkowaniach strategicznych i politycznych, będących efektem upadku systemu dwublokowego, NATO jest zmuszone stopniowo zmieniać swoją misję i strukturę. Oprócz zachowania funkcji typowo wojskowych NATO w znacznym stopniu staje się strukturą współpracy politycznej w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego, czemu sprzyja przyjmowanie nowych członków. Sytuacja ta może jednak zagrażać spójności Paktu Północnoatlantyckiego – osłabić jego zdolności wojskowe. Utrata spójności Sojuszu czy też spadek znaczenia głównego organu decyzyjnego, jakim jest Rada NATO, mogą sprzyjać podejmowaniu przez Rosję – mającą z Paktem Północnoatlantyckim specjalne relacje – działań niekorzystnych dla bezpieczeństwa jej sąsiadów, w tym Polski.

Wydaje się jednak, że operacja NATO w Afganistanie przyczyniła się do umocnienia Sojuszu. W rozważaniach o możliwej ewolucji NATO nie-

zbędne staje się uwzględnienie stanu stosunków transatlantyckich i ich perspektyw. Ewentualne uniezależnienie się powstających dopiero sił wojskowych Unii Europejskiej mogłoby poważnie zagrozić przyszłości NATO i spowodować głęboki kryzys między Europą a Stanami Zjednoczonymi. Nie leżałoby to w interesie Polski, szczególnie w sytuacji, gdy stara się ona być pomostem w strukturach militarnych Unii.

Innym zagrożeniem dla Polski byłoby ograniczenie rozszerzenia Unii Europejskiej i NATO do państw Europy Środkowej i państw bałtyckich, co oznaczałoby zamknięcie drogi do Sojuszu dla Ukrainy. W takiej sytuacji jakkolwiek konflikt między NATO a Rosją ustawiłby Polskę na pozycji państwa frontowego ze wszystkimi negatywnymi tego konsekwencjami.

Polityka bezpieczeństwa Polski w XXI wieku

Zamachy terrorystyczne pokazały, że definitywnie zmieniła się skala, w której należy postrzegać zagrożenia i wyzwania dla państw. Okazało się, że proces globalizacji oprócz zalet ma także wady. Wadą okazało się zglobalizowanie informacji i wiedzy, które krążąc w internecie mogą być wykorzystywane zarówno w celach pokojowych, jak i wrogich. Zmieniły się też możliwości regulacyjne państw i organizacji międzynarodowych. Ponadto powiększa się polaryzacja pomiędzy państwami bogatymi i biednymi, rośnie frustracja społeczeństw. Powoduje to, że zmniejsza się zagrożenie atakami ze strony państw, a wzrasta zagrożenie atakami terrorystycznymi, czyli przez podmioty pozapaństwowe²⁸.

Według Ryszarda Zięby polityka bezpieczeństwa to celowe i zorganizowane działanie organów państwa, zmierzające do stałego zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, a także współdziałania państwa w tworzeniu bezpieczeństwa międzynarodowego²⁹. Udział ten w tworzeniu bezpieczeństwa międzynarodowego nowa strategia bezpieczeństwa określa w kilku wymiarach: Sojuszu Północnoatlantyckiego, Unii Europejskiej, ONZ oraz regionalnych aspektów polityki bezpieczeństwa.

Polska jako część systemu obronnego NATO uznaje, że współpraca polityczno-wojskowa dwu- i wielostronna w ramach Paktu jest dla niej gwarancją zewnętrznego bezpieczeństwa i stabilnego rozwoju. Wraz z sojusznikami musi rozwijać w ramach organizacji zdolności reagowania kryzysowego, planowania cywilnego, prewencji zwalczania skutków ataków asymetrycznych. Konieczne jest, aby wspólnie tworzyć tak zwane siły odpowiedzi oraz dosto-

²⁸ *Strategia bezpieczeństwa narodowego...*, *op.cit.*

²⁹ R. Zięba, w: *Leksykon pokoju*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 156.

sowywać struktury dowództw do obecnej sytuacji. Polska popiera również selektywne zaangażowanie NATO w misjach stabilizacyjnych poza Europą, a rozszerzenie Sojuszu o kolejne kraje Europy Środkowej i Wschodniej traktuje jako ciągle poszerzania strefy bezpieczeństwa³⁰.

W ramach Unii Europejskiej Polska będzie dążyć do rozszerzenia i pogłębiania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego oraz wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Działania naszego kraju w Unii mają za celu przeciwdziałanie potencjalnym i istniejącym zagrożeniom oraz utrwalanie wartości, na których zbudowana została Unia. Ważne dla polskiej polityki bezpieczeństwa jest również rozwijanie wewnątrz Unii zdolności reagowania kryzysowego. Badacze zauważają, że uczestnictwo Polski w rozwoju instrumentów będących w gestii poszczególnych polityk Unii Europejskiej posłuży pogłębieniu i rozszerzeniu wspólnych stref zainteresowań wraz z innymi krajami, zwłaszcza w ramach wschodniego wymiaru UE. Za niezbędne został uznany wkład Polski w tworzenie europejskiej polityki bezpieczeństwa i obrony³¹.

W odniesieniu do Organizacji Narodów Zjednoczonych Polska uważa, że postanowienia Karty NZ powinny pozostać w mocy, zgłasza jednak potrzebę reformy i zmian postanowień, które wzmagają często paraliż decyzyjny ONZ. Polska chce wspierać wszystkie mechanizmy służące zapobieganiu rozprzestrzeniania broni masowego rażenia oraz budowę środków wzajemnego zaufania. Oferuje również swoje kadry cywilne, wojskowe i policyjne do udziału w operacjach pokojowych i stabilizacyjnych³².

Polska polityka bezpieczeństwa powinna być aktywna, jak słusznie uważa cytowany już Daniel Karwala. Oznacza to, że słuszne jest angażowanie się w różne działania stabilizacyjne i uprzedzające, ale z ograniczeniem regionu naszych interesów bezpieczeństwa. Nie jesteśmy i nie będziemy mocarstwem globalnym i mamy interesy regionalne, którym jesteśmy w stanie podolać. Szersze zakreślanie obszaru naszych zainteresowań może prowadzić do nieefektywnych decyzji.

Analiza uwarunkowań bezpieczeństwa Polski w pierwszych dekadach XXI wieku pozwala na sformułowanie następujących konkluzji:

1. Wskutek pojawienia się jakościowo nowych wyzwań i zagrożeń środowisko bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej charakteryzuje się dużą dynamiką zmian o wysokim stopniu nieprzewidywalności. Nastąpił wyraźny wzrost wpływu globalizacji, asymetrii oraz zagrożeń transnarodowych.

³⁰ *Strategia bezpieczeństwa narodowego...*, *op.cit.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

2. Charakterystyczną cechą zmian w środowisku bezpieczeństwa jest przesunięcie punktu ciężkości z zagrożeń klasycznych (militarnych) na zagrożenia nietypowe, których źródłem stają się także trudne do zidentyfikowania podmioty pozapaństwowe. Rozszerzyło się podmiotowe i przedmiotowe spektrum zagrożeń. Ze względu na fakt, że zagrożenia te mogą dotyczyć obywateli oraz infrastruktury krytycznej państwa, wymagają one szczególnej uwagi.

3. Najpoważniejsze zagrożenie bezpieczeństwa globalnego, poszczególnych państw, w tym Polski, stwarza zorganizowany terroryzm międzynarodowy. Ewolucja tego zjawiska wskazuje, że ugrupowania terrorystyczne przyjęły nowe, dotychczas niespotykane metody działania i formy zorganizowania. Nasze zaangażowanie w globalnej wojnie z terroryzmem powoduje wzrost prawdopodobieństwa wystąpienia tego zagrożenia w stosunku do Polski.

4. Zagrożeniem w skali globalnej stała się także niekontrolowana proliferacja broni masowego rażenia oraz środków jej przenoszenia. Prowadzone w kilku państwach wysiłki na rzecz posiadania tej broni sprawiają, że w bieżącej lub następnej dekadzie terytorium Polski może znaleźć się w zasięgu rażenia rakiet balistycznych spoza Europy.

5. Nastąpiła zmiana położenia geopolitycznego Polski w wyniku prowadzenia przez prezydenta Putina polityki zmierzającej do odtworzenia obszaru postradzieckiego. Potwierdzeniem tej tezy jest aneksja Krymu i poparcie separatystów w ich walce o podbój Ukrainy Wschodniej. Nie ma też pewności co do przyszłej polityki Putina wobec państw tak zwanej bliskiej zagranicy.

6. Zagrożeniem bezpieczeństwa naszego kraju jest także zorganizowana przestępczość międzynarodowa. Wynika to zarówno z charakteru, jak i sposobów działania międzynarodowych grup przestępczych. Tranzytowe położenie Polski sprawia, że jej obszar staje się w coraz większym stopniu przedmiotem zainteresowania tych grup.

7. Wyzwaniami dla bezpieczeństwa Polski, których perspektywa nie jest zbyt odległa, są problemy ekonomiczne i demograficzne. Sprostanie im wymagać będzie aktywnego uczestnictwa naszego kraju w procesach o zasięgu regionalnym i globalnym.

Bibliografia

- Buzan B., Waever O., Wilde J. de, *Security a New Framwork for Analilysis*, London 1998.
Cziomer E., Zyblikiewicz L., *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
Dobraczyński M., *Między mocarstwami*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1996.
Dworecki S., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994.
Fehler W., *Współczesne bezpieczeństwo*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.

- Gould J., Kolb W.L., *A dictionary of the Social Science*, London 1964.
- Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, AON, Warszawa 2008.
- Klimkiewicz S., *Sprawy międzynarodowe*, Warszawa 1980.
- Koziej S., *Strategia bezpieczeństwa RP*, t. II, *Polityka i strategia bezpieczeństwa państwa w XXI w.*, AON, Warszawa 2004.
- Kukułka J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*. „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 31.
- Kukułka J., *Narodziny nowych koncepcji*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, J. Kruk (red.), ISM UW, Warszawa 1994.
- Kuźniar R., Szczepanik K., *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, Askon, Warszawa 2002.
- Kuźniar R., w: *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, E. Halizak, R. Kuźniar (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2000.
- Łastawski K., *Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Warszawa 2000.
- Multan W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, PISM, Warszawa 1991.
- Rotfeld A.D., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, PISM, Warszawa 1990.
- Rutkowski C., *Bezpieczeństwo i obronność: strategie – koncepcje – doktryny*, Warszawa 1995.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 1996.
- Stankiewicz W., *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne. Studium*, AON, Warszawa 1991.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
- Szopa T., *Bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji, Warszawa 1998.

Tadeusz Jemioło – prof. dr hab., Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Robert Maciejczyk

WALKA Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ W SIECI

W ostatnich latach Polska stała się jednym z lepiej nasyconych i rozwijających się rynków komputerowych w Europie. Komputery i urządzenia cyfrowe oraz sieć internetu są ogromną pomocą w nowoczesnym zarządzaniu, ale odgrywają też coraz większą rolę w prowadzeniu nielegalnej działalności. Przykładami mogą być: nielegalny handel w sieci, pirackie oprogramowanie, różnego rodzaju oszustwa (aukcje internetowe, oferty fikcyjnych usług czy zarobkowania itp.). Nasila się również przestępczość z wykorzystaniem elektronicznych instrumentów płatniczych (pozyskiwanie numerów kart płatniczych, kopiowanie kart, włamania na internetowe konta bankowe) i coraz powszechniejsze staje się komputerowe szpiegostwo przemysłowe, podsłuchy komputerowe i wiele innych podobnych naruszeń prawa. Komputery i sieci internetowe są współcześnie – poza ich naturalnymi zastosowaniami – potężnym narzędziem ułatwiającym, a niekiedy wręcz umożliwiającym popełnianie przestępstw dotychczas nieistniejących.

W grupie bądź w pojedynkę

Wirtualizacja rzeczywistości i cyfryzacja ludzkiego życia tworzą ku temu sprzyjające warunki¹. Różnego rodzaju urządzenia elektroniczne połączone w sieci udogodniają codzienne bytowanie, służą rozwojowi naukowo-technicznemu, usprawniają procesy produkcyjne, planowanie, prognozowanie czy kontroling (praktycznie nie ma dziedziny, gdzie bez wsparcia komputerowego trudno wyobrazić sobie sprawne funkcjonowanie). Przestępcze wykorzystywanie tych narzędzi stawia w stan alarmowy służby powołane do ochrony bezpieczeństwa publicznego, przede wszystkim użytkowników sieci teleinformatycznych, ale nie tylko ich. Obszarami szczególnie intensywnie atakowanymi przez przestępców są: sfera stosowania elektronicznego podpisu, korzystanie z e-bankowości, niezwykle popu-

¹ J. Wasilewski, *Zarys definicji cyberprzestępczości*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 9, s. 225.

larne portale społecznościowe oraz... rozrywkowe (piractwo w odniesieniu do cieszących się największą popularnością utworów muzycznych, występów gwiazd estrady itd.). Łakomym kąskiem dla osób i instytucji dokonujących naruszeń prawa jest przetwarzanie w e-systemach bardzo dużych ilości danych o poszczególnych osobach i ich działalności.

Służby odpowiedzialne za zapobieganie i wykrywanie sprawców przestępstw przewidują, że następować będzie dalszy wzrost przestępczości komputerowej we wspomnianych i innych dziedzinach, związany z ciągle rosnącą liczbą użytkowników „ogólnoświatowej pajęczyny”. Znaczne zagrożenia powstają także z wykorzystywania do przestępczej działalności takich narzędzi penetracji świata ery wirtualizacji, jak:

- wirusy, robaki internetowe, czyli szkodliwe programy komputerowe, które bez wiedzy użytkowników mogą się reprodukować i rozprzestrzeniać na inne komputery, powodując niszczenie danych, dostęp „z zewnątrz” do informacji poufnych, przy czym zarażone komputery mogą być wykorzystywane także do innych działań przestępczych;
- trojany, eksploity i rootkity – umożliwiające dostęp do zarażonego komputera bez wiedzy użytkownika, a nawet przejęcie sprzętu;
- spyware i malware – oprogramowanie pozwalające uzyskiwać informacje o użytkowniku, jego hasłach, danych osobowych, numerach kart kredytowych;
- spam – rozsyłanie niezamówionej informacji handlowej.

Do posługiwania się tymi groźnymi dla użytkowników sieci narzędziami nie trzeba zaplecza w postaci potężnych hal wyposażonych w superszybkie i superpojemne komputery, jak np. w centrali NASA czy innych podobnych instytucjach. Obserwuje się coraz większe wykorzystywanie w przestępczej działalności urządzeń mobilnych (takich jak laptopy, PDA, telefony komórkowe, telefony VoIP) wyposażonych w punkty dostępowe (Access Point) do internetu.

Przestępstwa komputerowe są popełniane zarówno przez zorganizowane grupy, jak i przez pojedyncze osoby. Tego rodzaju grupy przestępcze działają w skali międzynarodowej i tworzą sieć o ścisłych wewnętrznych powiązaniach. Zdają sobie z tego sprawę organy ścigania, które mając na względzie prognozowany wzrost przestępczości popełnianej z wykorzystaniem internetu oraz zaawansowanych technologii, dostosowują do tej sytuacji swe struktury i zasoby kadrowe. Powstają wyspecjalizowane komórki i pionierzy zajmujące się rozpoznawaniem metod i narzędzi popełniania wspomnianych przestępstw oraz ich zwalczaniem. Niezwykle ważny jest dobór kadr o maksymalnie wysokich kwalifikacjach, należycie przygotowanych do działania

w cyberprzestrzeni, zdolnych do skutecznego wypełnienia powierzonych im zadań obejmujących zarówno bezpośrednie zwalczanie przestępczości komputerowej, jak i wspieranie komórek procesowych prowadzących postępowania przygotowawcze.

Takie dostosowanie organizacyjne i kadrowe jest konieczne, by w możliwie najszerszym zakresie zwalczać przestępczość komputerową i zapobiegać jej dalszemu narastaniu. Dynamicznie przebiegają te działania także w naszym kraju, w pełni wykorzystywane są rozwiązania, które sprawdziły się w pozostałych państwach Unii Europejskiej. Istniejące i nowo tworzone komórki służb porządku publicznego specjalizujące się w tej dziedzinie mają za zadanie zwalczanie wszelkich zachowań przestępczych związanych z elektronicznym przetwarzaniem danych, polegających zarówno na naruszeniu uprawnień do programu komputerowego, jak i godzących bezpośrednio w przetwarzaną informację, jej nośniki i obieg w systemie komputerowym oraz sieci komputerowej, a także w sam komputer. Mogą to być zarówno czyny popełniane z użyciem elektronicznych systemów przetwarzania danych, jak i skierowane przeciwko takim systemom.

Te powierzone służbom zadania zyskały postać odpowiednich uregulowań prawnych. W myśl definicji zawartej w „Polityce ochrony cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej”² cyberprzestępczość to czyny zabronione popełnione w obszarze cyberprzestrzeni, czyli przestrzeni przetwarzania i wymiany informacji tworzonej przez systemy teleinformatyczne określone w art. 3 pkt 3 ustawy z 17 lutego 2005 roku o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne³ wraz z powiązaniem pomiędzy nimi oraz relacjami z użytkownikami.

Pojęcie przestępczości komputerowej nie zostało jednoznacznie zdefiniowane w Kodeksie karnym⁴, ale na gruncie praktyki nietrudno je w miarę precyzyjnie określić. Są to przestępstwa uderzające przede wszystkim w ochronę danych i informacji i obejmują przestępstwa komputerowe *sensu stricto* (przetwarzanie danych jest przedmiotem przestępczych czynności wykonawczych) oraz przestępstwa *sensu largo* (komputer jest jedynie środkiem do popełnienia przestępstwa). Tak więc do przestępstw komputerowych *sensu stricto* zalicza się między innymi hakerstwo, sabotaż komputerowy, a do przestępstw komputerowych *sensu largo* – oszustwo komputerowe bądź piractwo komputerowe.

² Polityka ochrony cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Cyfryzacji i Administracji, Warszawa 2013.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1114.

⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r., Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm. (dalej: „k.k.”).

Struktury prawne

Jednak już teraz, mimo wspomnianego braku jednoznacznej definicji przestępstwa komputerowego w Kodeksie karnym, przyjęto nowelizacje dostosowujące ten akt prawny do współczesnych warunków i nowego rodzaju przestępczości. Zachowania penalizowane w Kodeksie karnym, które mogą być popełniane z użyciem komputerów, to:

- stalking, podszywanie się pod inną osobę, fałszywe profile (art. 190a § 1 i 2);
- rozpowszechnianie treści pedofilskich (art. 202);
- ekstremizm polityczny oraz treści faszystowskie (art. 256);
- nieuprawnione uzyskanie informacji, czyli hacking (art. 267 § 1);
- podsłuch komputerowy, czyli sniffing (art. 267 § 2);
- udaremnienie uzyskania informacji (art. 268 § 2);
- udaremnienie dostępu do danych informatycznych (art. 268a);
- sabotaż komputerowy (art. 269 § 1 i 2);
- zakłócanie pracy w sieci, rozpowszechnianie złośliwych programów oraz cracking (art. 269a);
- bezprawne wykorzystanie programów i danych, czyli używanie tak zwanych narzędzi hakerskich (art. 269b);
- poświadczenie nieprawdy w dokumencie (art. 271);
- oszustwo popełniane za pośrednictwem internetu (art. 286);
- oszustwo komputerowe, czyli phishing (art. 287).

Przedmiotem przestępczości komputerowej dość często stają się prawa autorskie. Ich ochronę zapewnia ustawa z 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁵. Pozostałe regulacje mające pomocnicze zastosowanie do zwalczania przestępczości komputerowej to przede wszystkim ustawy: z 16 kwietnia 1993 roku o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji⁶, z 27 lipca 2001 roku o ochronie baz danych⁷, z 5 lipca 2002 roku o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym⁸ i z 18 lipca 2002 roku o świadczeniu usług drogą elektroniczną⁹.

Służby porządku publicznego, w tym policja, stale obserwują obszar przestępczości komputerowej oraz zbierają i analizują dane ukazujące rozwój cyberprzestępczości na szczeblu krajowym. Działania te polegają głównie

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2006 r. Nr 90, poz. 631 ze zm.

⁶ Tekst jedn. Dz.U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1503 ze zm.

⁷ Dz.U. Nr 128, poz. 1402 ze zm.

⁸ Dz.U. Nr 126, poz. 1068 ze zm.

⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 1422 ze zm.

na rozpoznawaniu i monitorowaniu w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych obszarów zagrożonych cyberprzestępczością, współpracy z administratorami i właścicielami sieci komputerowych, przedsiębiorcami telekomunikacyjnymi oraz podmiotami świadczącymi usługi drogą elektroniczną, identyfikowaniu dla krajowych i zagranicznych organów ścigania sprawców przestępstw o znacznym stopniu skomplikowania popełnianych z wykorzystaniem nowych technologii informatycznych, inicjowaniu wdrażania narzędzi informatycznych służących zwalczaniu cyberprzestępczości oraz inicjowaniu przedsięwzięć ukierunkowanych na usprawnianie systemu wymiany informacji o ustaleniach związanych z cyberprzestępczością.

Wzrost liczby użytkowników internetu powoduje rozszerzenie możliwości popełniania przestępstw za pomocą komputera. Sprawcy czynów zabronionych, którzy z premedytacją dążą do zapewnienia sobie „sukcesu przestępczego”, coraz częściej wykorzystują oprogramowanie umożliwiające kamuflowanie miejsca, z którego działają. Tego typu zjawiska, jak sieć TOR¹⁰, stwarzają dodatkowe trudności w identyfikacji sprawcy. Wirtualne systemy dokonywania płatności w internecie, np. BitCoin, pozostające poza jakąkolwiek kontrolą instytucji finansowych, również sprzyjają realizacji przestępczych celów.

Przewidywany jest dalszy wzrost przestępczości związanej z zaawansowanymi technologiami informatycznymi, przy czym należy się liczyć z pojawieniem nowych jej aspektów, takich jak operacje dokonywane z użyciem coraz powszechniej stosowanego podpisu elektronicznego. Spodziewać się można – bo zdarzają się już takie przypadki – że za pośrednictwem internetu nasili się szantaż i dokonywane będą wyłudzenia; narzędziem będzie na przykład groźba wykorzystania luk w zabezpieczeniach systemów komputerowych lub „eksploatacja” skradzionych informacji.

Należy również zwrócić uwagę na rozpowszechnianie w sieci treści propagujących terroryzm, nazizm i ksenofobię. Internet staje się narzędziem do upowszechniania tego typu ideologii oraz pozyskiwania dla nich zwolenników.

Przybywa oszustów, przybywa strat

Nie ulega wątpliwości, że ujawniana będzie coraz większa liczba przestępstw komputerowych o wysokiej jednostkowo wartości strat, nastąpi tak-

¹⁰ The Onion Router – wirtualna sieć komputerowa implementująca trasowanie cebulowe drugiej generacji. Sieć zapobiega analizie ruchu sieciowego i w konsekwencji zapewnia użytkownikom prawie anonimowy dostęp do zasobów internetu (pl.wikipedia.org).

że dalszy wzrost liczby oszustw na aukcyjnych portalach internetowych oraz portalach ogłoszeniowych. Te oszustwa staną się najprawdopodobniej największym zagrożeniem, gdyż są mało skomplikowane i łatwe do realizacji, a wszystko wskazuje, że w najbliższych latach wzrosną obroty na aukcjach internetowych. Coraz więcej osób będzie poszukiwać tak zwanych okazji do działań przestępczych. Generalnie zaś nieograniczony dostęp do szerokich zasobów internetu na całym świecie powoduje, że należy spodziewać się dynamicznego rozwoju nowych form cyberprzestępczości we wszystkich dziedzinach, nie tylko takich jak oszustwa, ale także akty terroru, przestępstwa związane z phishingiem, szpiegostwem, handlem ludźmi, rozpowszechnianiem pornografii dziecięcej, paserstwem (oferowaniem do sprzedaży przedmiotów pochodzących z przestępstwa), naruszaniem praw własności intelektualnej. Listy dopełnia szpiegostwo elektroniczne, nieuprawniony dostęp do informacji oraz kradzież tożsamości.

Swój ślad odcisną zapewne nowe formy zemsty, realizowane za pomocą internetu (e-venge). Zapoczątkowała je w 2005 roku Amerykanka Tessa Martin, używając formy e-venge, by zemścić się na niewiernym kochanku¹¹. Inne nowe wyzwania stawiają przed służbami firmy specjalizujące się w odpłatnym usuwaniu takich materiałów. Usługa odpłatnego usuwania „kompromitujących” materiałów z sieci bowiem jest także przestępstwem. Nie oznacza to, że można – nie popadając w konflikt z prawem – godzić się na zamieszczanie na portalach, witrynach itp. zdjęć naruszających dobra osobiste osoby. Jeżeli są to zdjęcia, na przykład intymne, umieszczone w internecie bez zgody osoby na nich uwidocznionej, można domagać się ich usunięcia i ewentualnie odszkodowania na podstawie kodeksu cywilnego. Jeśli jednak opis takiego zdjęcia poniżej osobę przedstawioną na zdjęciu, sprawa może być przedmiotem postępowania karnego.

Nowoczesne technologie pozwalające na użycie narzędzi e-venge trafiają również w ręce dzieci, uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych. W zamieszczonym w „Gazecie Wyborczej” artykule *Wirtualna zemsta za realną pałę*¹² autorka pisze, że 16-letni uczeń śląskiego gimnazjum wykradł zdjęcia nauczycielek, którym „podpadł”, i umieszczał je na tak zwanych portalach randkowych z niewybrednymi opisami. Takich przypadków jest więcej i wraz z nimi pojawia się nowe określenie: cyberprzemoc. Badania wskazują, że 27% nauczycieli w Polsce zetknęło się z cyberprzemocą ze strony dzieci bądź ich rodziców¹³.

¹¹ M. Chełmniak, *Zemsta zdradzonych*, „Detektyw” 2014, nr 4, s. 48.

¹² J. Suchecka, *Wirtualna zemsta za realną pałę*, „Gazeta Wyborcza” z 31 marca 2014 r., s. 7.

¹³ Norton Online Family.

Coraz szersze wykorzystywanie przez szkoły dzienników elektronicznych powoduje dwojakiego rodzaju efekty. Pozytywne: umożliwiają one rodzicom bezpośredni dostęp do wyników nauczania ich dzieci, kontrolę obecności w szkole, prowadzenie bezpośredniej korespondencji (online) z nauczycielami. Bywają też efekty negatywne, które trudno przewidzieć. Oto przykład: ojciec, domorosły informatyk, kierując się źle pojętą miłością do syna, włamał się do dziennika ocen szkoły, do której uczęszczał jego syn, i poprawił oceny nie tylko swojego dziecka, ale również innych uczniów. Dopiero żmudny proces odszyfrowania ukrytego adresu IP komputera pozwolił na ustalenie personaliów „sprytnego tatusia” i podjęcie odpowiednich kroków przewidzianych procedurą karną¹⁴.

W tym przypadku profesjonalizm i umiejętności policjantów pozwoliły na wzrost poczucia bezpieczeństwa społecznego w cyberprzestrzeni. Ale ochrony przed cyberprzestępczością wymagają nie tylko poszczególni obywatele, lecz także administracja publiczna. Rozwijająca się, coraz powszechniejsza e-administracja (na przykład eWUŚ, e-posterunek, e-sąd) wymaga odpowiedniej ochrony. Wydzźwięk medialny po atakach hakerów-amatorów na państwowe witryny jest zachętą do coraz częstszych prób tego rodzaju, przy czym obok mniej czy bardziej wybrednych „żartów” włamania do witryn e-administracji mają wyraźny cel przestępczy. Chodzi o pozyskanie informacji dotyczących szczegółowych danych osobowych, służących przestępcom do kradzieży z kont bankowych, zaciągnięcia fikcyjnych kredytów czy dokonywania na cudzy rachunek zakupów ratalnych.

System ARAKIS-GOV¹⁵, reagujący na zagrożenia w cyberprzestrzeni w administracji publicznej, zanotował w 2013 roku 18 tysięcy alarmów, z czego 650 oceniano jako wysokie zagrożenie¹⁶. Trzeba zdawać sobie sprawę, że zainfekowany komputer czy sieć umożliwią działania przestępcze, których granicą jest jedynie wyobraźnia sprawcy. Oto na przykład nowo powstały mechanizm kradzieży z kont bankowych oparty został na ściąganiu danych z komputera i telefonów, które zazwyczaj wykorzystywane są jako tak zwane tokeny z hasłem. Dane z oryginalnej komórki właściciela konta automatycznie przekazywane są w takim przypadku na inny telefon.

¹⁴ Postępowanie prowadzone przez KWP Poznań.

¹⁵ ARAKIS-GOV jest systemem wczesnego ostrzegania o zagrożeniach w sieci internet. System ten jest efektem współpracy Departamentu Bezpieczeństwa Teleinformatycznego ABW oraz działającego w ramach NASK zespołu CERT Polska (cert.gov.pl).

¹⁶ S. Czubkowska, *Zaniedbania i brak funduszy. Państwo przegrywa cybernetyczny wyścig zbrojeń*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 9 kwietnia 2014 r., s. A4.

Ponad granicami państw

Szerokie i różnorodne rozprzestrzenianie się cyberprzestępczości, często ponad granicami państw, wzmacnia potrzebę aktywnej współpracy międzynarodowej służb i instytucji, których zadaniem i powinnością jest skuteczne przeciwdziałanie przestępczości opartej na wykorzystaniu IT. Służby porządku publicznego, specjalizujące się w jej wykrywaniu i przeciwdziałaniu, doskonalą swoje metody pracy, wymieniają się doświadczeniami, informacjami itp. Tak jest również w przypadku Polski, która ściśle współpracuje z odpowiednimi służbami krajów Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki.

Niedawno polskich „cyberpolicjantów” odwiedził oficer FBI. W czasie kilkudniowego szkolenia zaprezentował amerykańskie metody i formy pracy w tej dziedzinie, ale też z dużą uwagą studiował polskie metody docierania do sprawcy przestępstwa w sieci, wyrażając uznanie za dokonania w tym zakresie. Otwartość na współpracę obejmuje między innymi nowe zagrożenia, jakie towarzyszą rozwojowi społeczeństwa informatycznego generacji 3.0 (Web 3.0). Sieć na tym etapie wchodzi głęboko w organizację życia codziennego. Internet trzeciej generacji (kontekstowy) charakteryzuje się tym, że przesył informacji zależy nie tylko od grupy użytkowników czy od czasu i miejsca, w którym są one przekazywane, ale na przykład od samopoczucia użytkownika¹⁷. Słowem, nowoczesne, mobilne urządzenia z dostępem do internetu coraz częściej zaczynają być „sekretarką” życia codziennego. Z tabletu jesteśmy w stanie sterować i zarządzać alarmem domowym czy systemem grzewczym. Jest on naszym notesem, wpisujemy do niego wszystkie dane na temat swojego zdrowia i wielu innych, osobistych spraw.

Przedmiotem ataków przestępczych mogą być z pozoru mało istotne informacje. Przykład: jedna z sieci handlowych zainstalowała w wejściach do swych placówek sprzedaży oprogramowanie i skanery kopiujące dane z tabletów lub smartfonów klientów. Pozyskane dane miały posłużyć służbom marketingowym do analizy upodobań klientów, by odpowiednio dostosowywać i korygować ofertę handlową, sposób ekspozycji itp. Stąd był już tylko krok do tego, by zebrane informacje przejęte przez potencjalnych przestępców – a nie jest to trudne – posłużyły na przykład do namierzenia ofiar ewentualnych włamań, spieniężenia niektórych wiadomości itp. Tego rodzaju sytuacje tworzą nowe wyzwania dla policjantów.

¹⁷ A. Dulka, prezes zarządu Alcatel-Lucent, wypowiedź z 11 października 2012 r. dla www.biznes.newseria.pl.

Służby zwalczające cyberprzestępczość otrzymują pomoc ze strony nauki. Przykładem jest międzynarodowe przedsięwzięcie naukowo-badawcze realizowane pod kierownictwem prof. dr hab. inż. Andrzeja Dziecha z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, oznaczone kryptonimem INDECT¹⁸. Jeden z opracowanych modułów dotyczy zintegrowanych systemów wspierających obserwację, analizę i wykrywanie działań kryminalnych oraz zagrożeń w złożonym środowisku rzeczywistym i wirtualnym. Jest to potrzeba nader pilna, gdyż cyberprzestępczość ogarnia coraz rozleglejsze i bardziej różnorodne obszary.

Długą listę przestępstw popełnianych w sieci uzupełniają zachowania i działania związane ze zjawiskiem pedofilii (nawiązywanie kontaktów przez osoby o takich skłonnościach z małoletnimi za pośrednictwem chatów, specyficznych zawiązywanych w internecie grup dyskusyjnych, komunikatorów), zoofilii (rozpowszechnianie i ściąganie filmów o takim charakterze), handlem żywym towarem, zabronioną przez prawo sprzedażą narządów ludzkich (na przykład nerek, szpiku kostnego) itp. Ponadto za pośrednictwem sieci dokonywane są transakcje dotyczące narkotyków, dopalaczy, środków farmakologicznych poza nadzorem farmakologicznym i kontrolą lekarską, podrobionych dokumentów czy środków płatniczych, fikcyjnych faktur, przedmiotów pochodzących z przestępstwa, także zabytkowych.

To w pewnym sensie przestępstwa tradycyjne, współcześnie dochodzą do nich takie prowadzące do przestępstw zachowania, jak zamieszczanie wspierających akty terrorystyczne instruktaży budowy różnego rodzaju materiałów wybuchowych oraz poradników działań terrorystycznych. Bliskie tego są: propagowanie w sieci treści faszystowskich czy rasistowskich, włamanie do systemów telefonii VoIP w celu przechwycenia transmisji lub podszywania się pod użytkownika, służąca wyłudzeniom i szantażowi kradzież informacji i mnóstwo innych podobnych sygnałów wskazujących na działania przestępcze lub przygotowania do nich.

Wysoki poziom wiedzy merytorycznej policjantów zajmujących się zwalczaniem cyberprzestępczości powoduje, że osiągnięcia polskich służb w tym zakresie kształtują się na poziomie innych krajów. Wbrew dość rozpowszechnionym przekonaniom instrumenty prawne, jakimi dysponuje policja (to jest przepisy ustawy o Policji oraz ustawy – Prawo telekomunikacyjne) są częstokroć bardziej skuteczne w ściganiu sprawców przestępstw komputerowych aniżeli te, którymi dysponują służby policyjne innych państw, w tym

¹⁸ Strona: <http://www.kt.agh.edu.pl/pl/projekt/2819> (data dostępu: 25.01.2016 r.).

należących do Unii Europejskiej. Wynika to przede wszystkim z obowiązku retencji danych nałożonego na dostawców telekomunikacyjnych, tak często niesłusznie krytykowanego, oraz z ułatwionego przez polskie prawo bezpośredniego i szybkiego dostępu policji do danych telekomunikacyjnych. Ma to szczególnie znaczenie wtedy, gdy zagrożone jest zdrowie lub życie człowieka i konieczne jest dokonanie przez służby policyjne ustaleń niecierpiących zwłoki. W Polsce takie szybkie ustalenia są możliwe. W niektórych innych krajach europejskich – nie, z fatalnymi dla obiektów działań przestępczych skutkami.

Bibliografia

- Chełmniak M., *Zemsta zdradzonych*, „Detektyw” 2014, nr 4.
- Czubkowska S., *Zaniedbania i brak funduszy. Państwo przegrywa cybernetyczny wyścig zbrojeń*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 9 kwietnia 2014 r.
- Polityka ochrony cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej, Ministerstwo Cyfryzacji i Administracji, Warszawa 2013.
- Suchecka J., *Wirtualna zemsta za realną pałę*, „Gazeta Wyborcza” z 31 marca 2014 r.
- Wasilewski J., *Zarys definicji cyberprzestępczości*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 9.

Robert Maciejczyk – dr inż., adiunkt w Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej, młodszy inspektor Policji.

Ляйля Маратовна Муталиева, Салтанат Сулеймановна
Тлеубердиева, Анатолий Анатольевич Флек

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММЫ ФОРСИРОВАННОГО ИНДУСТРИАЛЬНО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В статье даны основные направления приоритетных секторов экономики и сделан анализ формирования и реализации политики индустриально-инновационной политики Республики Казахстан.

Правильная экономическая политика государства является залогом успешного развития страны в целом, немаловажной её составляющей является индустриально-инновационная политика.

Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010–2014 годы разработана во исполнение поручения Главы государства, данного 15 мая 2009 года на внеочередном XII съезде Народно-демократической партии «Нур Отан», Послании Главы государства народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана», «Нұрлы жол – путь в будущее», а также в соответствии с ключевыми направлениями Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года, являющегося вторым этапом реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года.

Программа направлена на обеспечение устойчивого и сбалансированного роста экономики через диверсификацию и повышение ее конкурентоспособности. Предусмотренный комплекс мер является логическим продолжением проводимой политики по диверсификации экономики, и интегрировала в себя основные подходы Стратегии индустриально-инновационного развития на 2003–2015 годы, Программы «30 корпоративных лидеров Казахстана», а также других программных документов в сфере индустриализации.

На период до 2015 года основным приоритетом политики форсированной индустриализации станет реализация крупных инвестиционных проектов в традиционных экспортоориентированных секторах экономики республики, с мультипликацией новых бизнес возможностей для малого и среднего бизнеса через целенаправленное развитие казахстанского содержания, последующих переделов и переработки.

Инициаторами продвижения крупных проектов стали АО Фонд Национального Благосостояния «Самрук–Казына», системообразующие компании топливно-энергетического и металлургического секторов экономики, а также стратегические иностранные инвесторы.

В целях формирования основ постиндустриальной экономики продолжится развитие национальной инновационной инфраструктуры и поддержка научно-технологических заделов, имеющих перспективы коммерциализации.

В целом, государственная поддержка диверсификации экономики будет осуществляться через реализацию системных мер экономической политики на макро- и секторальном уровнях, а также селективных мер поддержки конкретных секторов экономики и проектов.

Концентрация ресурсов государства и бизнеса на развитии приоритетных секторов экономики будет сопровождаться интерактивным процессом согласования решений правительственных структур и бизнеса, использованием современных информационных систем мониторинга и конкретных инструментов реализации.

В целом, в новой редакции Госпрограммы определены 106 целевых индикаторов, из которых 12 являются общими, 33 – отраслевыми, 61 относятся к ключевым мерам поддержки [1].

Согласно данным Агентства РК по статистике по итогам 2013 года наблюдается положительная тенденция исполнения целевых индикаторов ГПФИИР, относящихся к компетенции МИНТ РК.

С 2011 по 2013 год реальный рост ВВП (таблица 1) составил 118,5% (с 27,5 до 34,1 трлн. тенге), номинальный – 6,6 трлн. тенге. С 2011 по 2013 год реальный рост объема ВДС несырьевого сектора составил 123,4% (с 19,3 до 23 трлн. тенге).

С 2011 г. наметилась тенденция опережающего роста обрабатывающей промышленности. В 2013 г. в обрабатывающей промышленности реальный рост выпуска продукции к 2011 г. составил 120,5%, в горнодобывающем секторе – 114,5%. Реальный рост по отраслям: в фармацевтике – 101,7%, машиностроении – 114,9%, строительной индустрии и производстве строительных материалов – 111,1%,

химической промышленности – 103,1%. Снижение роста наблюдается в металлургии – 94,7% и легкой промышленности – 98,3%.

Таблица 1. Исполнение целевых индикаторов ГП ФИИР

Показатель	млрд. тенге		
	2011 г.	2012 г.	2013 г.
ВВП	27 571	30 346	34 140
ВДС несырьевого сектора экономики	19 334	21 888	23 056
Обрабатывающая промышленность	4801	5446	5882
Горнодобывающая промышленность	10 081	10 242	10 975
Металлургическая промышленность	1315	1364	1282
Химическая промышленность	119	135	139
Машиностроение	270	326	371
Фармацевтическая промышленность	15	20	20,5
Строительная индустрия	175	213	236
Легкая промышленность	28	34	33

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014 гг.», Астана, 2014 г.

С 2011 по 2013 год реальный рост производительности труда (таблица 2) в отраслях обрабатывающей промышленности составил 10% (с 52,7 до 57,5 тыс. долл. США/чел.).

Таблица 2. Производительность труда по видам экономической деятельности

Показатель	тыс. долл. США/чел.		
	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Обрабатывающая промышленность	52,7	61,8	57,5
Металлургическая промышленность	96,0	118,0	98,9
Химическая промышленность	44,2	55,4	48,2
Машиностроение	17,4	22,7	24,3
Фармацевтическая промышленность	36,1	58,4	42,0
Строительная индустрия	28,1	36,5	39,0
Легкая промышленность	10,8	14,3	15,0

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014 гг.», Астана, 2014 г.

Однако по сравнению с 2012 годом рост производительности труда в обрабатывающей промышленности снизился на 7% (с 61,8 до 57,5 тыс. долл. США/чел.). Реальный рост по отраслям: в фармацевтике – 16%, строительной индустрии – 39%, химической промышленности – 9%, машиностроения – 41%, металлургии – 2%, легкой промышленности – 38%. Реальный рост по сравнению с аналогичным периодом

2012 г. составил 93%, в том числе по отраслям: в строительной индустрии – 106,8%, металлургии – 83%, легкой промышленности – 107,1%, машиностроении – 109%, фармацевтике – 72%. Снижение производительности труда в 2013 году наблюдается в химической промышленности (87,6%), фармацевтике (72%), металлургии (83%).

За период с 2011 по 2013 годы объем производства инновационной продукции (таблица 3) вырос в номинальном выражении в 2,5 раза – со 151,6 до 385 млрд. тенге. В 2013 г. объем инновационной продукции по сравнению с 2012 г. увеличился на 4% и составил 385 млрд. тенге, услуг инновационного характера оказано на 21 млрд. тенге. В структуре произведенных товаров, промышленных предприятия, наибольший удельный вес в инновационной продукции занимает внедренная или подвергавшаяся значительным технологическим изменениям – 75,8%, подвергавшаяся усовершенствованию – 6,6% и прочая инновационная продукция – 17,5%. Количество инновационно активных предприятий по сравнению с 2011 годом увеличилось в 3.4 раза, наибольшее количество инновационных предприятий (231 ед.) появилось в строительной индустрии[2].

Таблица 3. Инновационное развитие промышленности

Показатель	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Объем инновационной продукции, млрд. тенге	151,6	379,0	395,0
Затраты на технологические инновации в промышленности, млрд. тенге	219,0	170,0	168,0
Доля инновационной продукции в ВВП, в %	0,7	0,9	1,3
Количество инновационно активных предприятий, ед.	467,0	614,0	1622,0
В горно-металлургической отрасли	26,0	33,0	71,0
В химической промышленности	16,0	19,0	35,0
В машиностроительной отрасли	100,0	73,0	91,0
В фармацевтической промышленности	12,0	12,0	3,0
В строительной индустрии	9,0	23,0	240,0
В легкой промышленности	10,0	15,0	25,0

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014 гг.», Астана, 2014 г.

В соответствии с данными таблицы 4, горно-металлургический комплекс (ГМК) продолжает оставаться одним из ключевых сфер экономики страны и привлекательным объектом инвестирования. Развитие ГМК имеет ярко выраженный социальный характер. В этом секторе промышленности Казахстана трудится около 300 тысяч человек.

Удельный вес горно-металлургического комплекса в общей структуре промышленного производства Республики Казахстан составляет 18%.

За 2013 год в горнодобывающей промышленности и разработки карьеров объем производства продукции в действующих ценах составил 10,9 трлн. тенге (ИФО – 103,1), причем, объем добычи металлических руд составил – 786,1 млрд. тенге (ИФО – 106,8%), где:

- добыча железной руды составляет – 254,0 млрд. тенге (ИФО – 98,6%);
- добыча руд цветных металлов – 532,1 млрд. тенге (ИФО – 108,8%).

За 2013 год общий объем производства металлургической промышленности республики составил 1,7 трлн. тенге, ИФО составил 95,1%, из них:

- основных благородных и цветных металлов – 1 131 млрд. тенге (ИФО – 98,8%);
- черной металлургии – 632,0 млрд. тенге (ИФО – 89,6%).

За 2013 год объем производства готовых металлических изделий, кроме машин и оборудования составил 170,0 млрд. тенге (ИФО – 108,5%).

Таблица 4. Развитие горно-металлургического комплекса в рамках ГП ФИИР

Показатель	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Доля горно-металлургической отрасли в ВВП, %	37,0	33,0	32,0
ВДС горно-металлургической отрасли, %	113,4	111,5	98,2
Экспорт продукции горно-металлургической отрасли, трлн.тенге	2,0	1,8	1,6
Добыча железной руды, млрд.тенге	338,0	235,0	254,0
Добыча руд цветных металлов, млрд.тенге	456,0	487,0	532,0
Технические услуги в области горнодобывающей промышленности, млрд. тенге	409,0	480,0	578,0

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014гг.», Астана, 2014 г.

В отрасли металлургии и горного дела постановлением Правительства РК утверждено 5 технических регламентов РК, а также согласно плана Казахстанского института стандартизации и сертификации действуют 193 государственных стандартов РК, из них гармонизированные с международными нормативными требованиями 144 единиц.

В соответствии с данными таблицы 5, в целях развития инноваций осуществляются 2 мероприятия. По состоянию на 1 декабря 2013 года проведены работы по демонтажу старого оборудования в рамках проекта Центра металлургии в Восточно-Казахстанской области. Начаты работы по реконструкции и усилению конструкций здания. Запущен в действие гидравлический пресс. Ведутся строительномонтажные работы термоокислительной установки.

Разработаны 19 технологических регламентов исходных данных для проектирования производства востребованной металлургической продукции и получения новых видов продукции высокого передела.

В рамках модернизации системообразующих предприятий на постоянной основе Правительство Республики Казахстан взаимодействует с системообразующими предприятиями отрасли по их текущей деятельности и реализации планов модернизации, в рамках которых предусмотрены вопросы финансов, налогообложения, таможенных пошлин, транспорта, логистики, ж/д тарифов, экологии, трудовых отношений, недропользования, энергетики и энергоэффективности.

Таблица 5. Мероприятия по развитию инноваций и содействию технологической модернизации горно-металлургического комплекса

Мероприятия	Срок исполнения	Информация о выполнении
Проработка вопроса о создании установок для проведения опытно-промышленных испытаний новых технологий переработки минерального и техногенного сырья с получением новых материалов с заданными свойствами при Центре металлургии и высоких технологий в Восточно-Казахстанской области	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении. Запущена первая очередь проекта Центра металлургии. Срок завершения проекта планируется в конце 2014 года.
Проведение системного мониторинга предприятий, анализа и контроля процессов формирования добавленной стоимости продукции металлургии и металлообработки	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении.

Источник: оперативная отчетность по мониторингу ГП ФИИР на 2010–2014 годы.

Утвержден подробный План мероприятий рабочих подгрупп по решению проблемных вопросов крупных предприятий отрасли. В Плане мероприятий предусмотрено всего 30 проблемных вопросов, из них: 4 – по недопользованию, 3 – по налогообложению, финансам и таможенному регулированию, 9 – по трудовым отношениям, 6 – по экологии, 4 – по транспорту, логистике, ж/д тарифам, и по другим вопросам – 7 [3].

Развитие машиностроительной отрасли в рамках ГП ФИИР показывает качественный рост (таблица 6). По отрасли машиностроения в 2013 году объем производства продукции составил 853,9 млрд. тенге, индекс физического объема – 114,6 %.

По данным Агентства статистики Республики Казахстан ВДС в на предприятиях машиностроения в 2013 году составил 233,4 млрд. тенге, прирост ВДС к уровню 2012 года – 114,4%. Прирост ВДС в 2013 году по сравнению с 2008 годом составил 164%.

Таблица 6. Основные показатели развития машиностроительной отрасли в рамках ГП ФИИР

Показатель	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Доля машиностроительной отрасли в ВВП, %	1,9	2,2	2,8
ВДС машиностроительной отрасли, %	131,0	150,7	164,0
Производительность труда, тыс.долл.США/чел.	17,4	22,7	24,4
Производство автотранспортных средств, млрд.тенге	35,0	78,0	156,0
Производство прочих транспортных средств, млрд.тенге	78,0	118,0	157,0
Ремонт и установка машин и оборудования, млрд.тенге	258,0	295,0	340,0

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014 гг.», Астана, 2014 г.

Рост производительности труда в машиностроительной отрасли за 2013 год в реальном выражении, по сравнению с соответствующим периодом прошлого года составил 225,9%.

В настоящее время в г. Усть-Каменогорск и Костанай на производственных площадках АО «АЗИЯ АВТО» и АО «Агромаш Холдинг» организованы сборочные производства легковых автомобилей. Уровень локализации на данных предприятиях составляет более 30%. В железнодорожном машиностроении в 2013 году по отношению к соответствующему периоду прошлого года увеличено производство локомотивов, грузовых вагонов на 1,5 раза. На АО «ЗИКСТО» освоено производство специализированной платформы, вагона-хоппера.

В настоящее время с заинтересованными партнерами прорабатывается вопрос по организации производства стального литья для нужд железнодорожного машиностроения.

В 2013 году в Костанайской области было произведено 570 зерноуборочных комбайнов. Показатель по увеличению производства комбайнов до 650 ед. в год будет достигнут к 2015 году. В г. Семей организовано производство тракторов Беларусь. В 2013 году их произведено 1 тыс. ед.

В целях обслуживания сельскохозяйственной техники создана сеть из девяти торгово-сервисных центров в крупных областях страны, а именно: два в Северо-Казахстанской области, одно в Восточно-Казахстанской области, три в Акмолинской области, по одному в Костанайской, Западно-Казахстанской и Алматинской областях.

В ноябре 2013 году запущено строительство завода по производству автомобилей в Восточно-Казахстанской области – 120 000 автомобилей в год, а также технопарк по производству деталей и комплектующих.

В соответствии с данными таблицы 7, контингент обучающихся в системе ТиПО по 4 специальностям «Машиностроение» в 2013–2014 учебном году составляет 6357 человек, планируется по данным специальностям принять на обучение на 2013–2014 учебный год – 2344 человек.

Таблица 7. Перечень мероприятий по обеспечению предприятий машиностроения квалифицированными кадровыми ресурсами

Мероприятия	Срок исполнения	Информация о выполнении
Подготовка кадров для машиностроительной отрасли в организациях технического и профессионального и высшего образования	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении
Внедрение системы прохождения производственной практики на производственных предприятиях	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении

Источник: оперативная отчетность по мониторингу ГП ФИИР на 2010–2014 годы

Согласно приказу Министра образования и науки в рамках государственного образовательного заказа на подготовку специалистов с высшим образованием на 2013–2014 учебный год в разрезе

специальностей по очной форме обучения по специальности «Машиностроение» выделено 1258 образовательных грантов.

На машиностроительных предприятиях Казахстана постоянно проводятся работы по подготовке, переподготовке и повышению квалификации инженерно-технических и рабочих специальностей. Так, в 2013 году АО СП «Белкамит»: для повышения квалификации 2 сотрудника были направлены в Японию. На АО «Степногорский подшипниковый завод» (АО «СПЗ»): 1 сотрудник в «Академию стандартизации, метрологии и сертификации», г. Новосибирск[4].

Легкая промышленность (таблица 8) представлена 3 видами экономической деятельности – производство текстильных изделий, производство одежды, производство кожаных изделий и относящейся к ней продукции.

В структуре выпускаемой продукции предприятиями легкой промышленности Казахстана 51% приходится на производство текстильных изделий, 42% – на производство одежды и 7% занимает производство кожаных изделий и относящейся к ней продукции. Свыше 90% всех действующих предприятий легкой промышленности республики относятся к субъектам среднего и малого предпринимательства.

Таблица 8. Основные показатели развития легкой промышленности в рамках ГП ФИИР

Показатель	2011 г.	2012 г.	2013 г.
Объем производства легкой промышленности, млрд. тенге	38,00	52,00	65,30
Доля легкой промышленности в ВВП, %	0,12	0,17	0,18
ВДС легкой промышленности, %	95,2	105,10	99,10
Производство текстильных изделий, млрд. тенге	18,00	23,00	33,00
Производство одежды, млрд. тенге	17,00	25,00	27,00
Производство кожаной и относящейся к ней продукции, млрд. тенге	3,90	4,80	4,50
Производительность труда, тыс.долл.США/чел.	10,80	14,30	15,00

Источник: статистический бюллетень «Показатели ГП ФИИР на 2010–2014гг.», Астана, 2014 г.

Если в 2008 году доля отрасли легкой индустрии в общем объеме промышленного производства Республики Казахстан составляла 0,2%, а в обрабатывающей промышленности 0,81%, то по итогам 2013года она выросла до 0,36% и 1,1% соответственно, что указывает на положительную динамику роста ее удельного веса.

По итогам 2013 года объем производства продукции легкой промышленности составил 65,3 млрд. тенге (ИФО – 99,1%), в том числе произведено текстильных изделий на 33,4 млрд. тенге (ИФО – 99,5%), одежды на 27,4 млрд. тенге (ИФО – 97,8%), продукции кожаных изделий и относящейся к ней продукции на 4,5 млрд. тенге (ИФО – 102,1%).

Увеличение произошло в основном за счет выпуска пряжи хлопчатобумажной (112,9%), изделий текстильных (132,8%), белья постельного (162,6%), одежды верхней прочей кроме трикотажной, мужской или для мальчиков (133,3%), одежды для грудных детей (119%), шляп и головных уборов (120,5%), кожи из шкур КРС (173%).

Снижение отмечается в производстве фетра и войлока (58,5%), валяной обуви (52%), одежды верхней трикотажной (70,3%), обуви, кроме спортивной, защитной и ортопедической (65%).

Производительность труда на предприятиях отрасли возросла с 9,1 тыс. долл. США/чел в 2008 году до 15 тыс. долл. США/чел. в 2013 году, рост составил 152,5%.

В предстоящий период основные направления развития легкой промышленности связаны с созданием соответствующих стимулов для модернизации и диверсификации производств по переработке местного сырья (хлопок, шерсть, кожа) в текстильной, швейной, кожевенной и обувной промышленности.

В целях создания продуктов с высокой добавленной стоимостью со стороны государства получают поддержку:

1) подотрасли по производству шерстяных изделий для модернизации предприятий по первичной обработке шерсти. Также предусмотрено создание шерстяного кластера для организации полного технологического цикла по переработке шерсти;

2) подотрасли по производству кожевенной и обувной продукции для организации глубокой переработки шкур сельскохозяйственных животных и выпуска конкурентоспособной товарной кожи, шубно-меховых изделий и обуви;

3) подотрасли швейной промышленности для осуществления модернизации предприятий [5].

В соответствии с данными таблицы 9, в целях развития химической промышленности предусмотрена реализация 5 инвестиционных проектов.

Таблица 9. Выполнение мероприятий по развитию химической промышленности в рамках ГП ФИИР

Мероприятия	Срок исполнения	Информация о выполнении
Разработать отраслевую программу по развитию химической промышленности РК на 2010–2014 годы	30 сентября 2010 года	Исполнено, ППРК от 30 сентября 2010 года № 1001
Организация производства минеральных удобрений в Жамбылской области	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении. Продолжается работа по организации проекта согласно плану реализации
Реализация проекта строительства сернокислотного цеха (Акмолинская область)	15 февраля 2014 года	На исполнении. Продолжается работа по реализации проекта
Строительство сернокислотного цеха (Жамбылская область)	15 февраля 2014 года	Исполнено Проект запущен во втором полугодии 2013 года
Проработка вопроса организации производства азотно-фосфорных удобрений (месторождения Ушбас и Герес в Южно-Казахстанской области)	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении. Продолжается работа по реализации проекта
Обеспечение производства каустической соды по мембранному методу 30 тыс. тонн в год и прочей продукции – хлора, гипохлорита натрия (Павлодарская область)	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	Исполнено. Проект запущен в 2011 году

Источник: оперативная отчетность по мониторингу ГП ФИИР на 2010–2014 годы.

Первым проектом является завод по производству минеральных удобрений в Жамбылской области. Общая стоимость проекта 356,5 млрд. тенге. Производственная мощность около 1 млн. тонн/год фосфорных, азотных и комплексных удобрений.

Эффект от реализации проекта:

- инвестиционный проект позволит обеспечить РК высококачественными минеральными удобрениями;

- создание 5 тыс. рабочих мест, в том числе 2 тыс. постоянных;
- улучшение социально-экономической ситуации в городах Жанатас и Каратау.

Реализация проекта ведется в рамках Соглашения между Правительством Республики Казахстан и ОАО «МХК «Еврохим» о реализации проекта строительства завода по выпуску комплексных минеральных удобрений и разработки месторождений фосфоритового бассейна «Каратау» в Республике Казахстан».

Вторым проектом является строительство сернокислотного цеха в Акмолинской области. Решением Государственной комиссии по вопросам модернизации экономики Республики Казахстан от 13 декабря 2013 года №17–5/И–887 одобрен перенос срока реализации проекта на 2014 год. В данное время в рамках реализации проекта ведутся монтажные работы по обвязке технологических трубопроводов с оборудованием «Десмет Баллестра». Продолжаются работы по комплексной автоматизации объектов, по пожарной сигнализации и электромонтажные работы.

В стадии завершения, следующие виды работ: проведение водопровода и канализации, монтаж тепловых сетей и общестроительные работы. Также ведутся работы по завершению монтажа вентиляционного оборудования и пуско-наладочные работы по введению в эксплуатацию вентиляционных систем. В целом, готовность данного проекта на сегодняшний день составляет 87%.

Третьим проектом является строительство сернокислотного цеха в Жамбылской области. В декабре 2013 года на базе ТОО «Казфосфат» запущен сернокислотный цех мощностью 500 тыс. тонн. Целью проекта является обеспечение стабильного производства минеральных удобрений, где основным сырьем является серная кислота. По итогам 2013 года произведено 45,4 тыс. тонн кислоты.

К четвертому проекту относится проработка вопроса организации производства азотно-фосфорных удобрений (месторождения Ушбас и Герес в Южно-Казахстанской области).

Минерально-сырьевой базой Комплекса определены фосфориты месторождений «Ушбас–1» и «Герес» в Созакском районе Южно-Казахстанской области с утвержденными запасами более 500 млн. тонн. Горно-геологические условия обработки месторождений характеризуются как благоприятные. Обогащенный фосфоритный концентрат будет содержать 29–31% активного вещества P_2O_5 .

Последним проектом является обеспечение производства каустической соды по мембранному методу 30 тыс. тонн в год и прочей продукции – хлора, гипохлорита натрия (Павлодарская область).

Запуск проекта с выпуском первой партии продукции состоялся в августе 2011 года. Производство хлор-щелочной продукции осуществляется мембранным методом, что является экологически безопасным методом получения данных видов продукции. Мощностью производства – 30 тыс. тонн каустической соды, 45 тыс. тонн соляной кислоты, 9,6 тыс. тонн хлора, 6,6 тыс. тонн гипохлорита натрия.

В 2013 году физический объем производства продукции составил: каустической соды – 27,3 тыс. тонн хлора – 18,7 тыс. тонн, гипохлорита натрия – 4,5 тыс. тонн.

В рамках поручения Главы Государства проработан вопрос создания полноценного химического кластера в г. Павлодаре и в 2012 году на базе АО «Каустик» создана СЭЗ «Павлодар», разработан и утвержден план по дальнейшему развитию СЭЗ (Дорожная карта).

В целях создания привлекательных условий для прямых инвестиций будут осуществлены 2 мероприятия рассмотренные в таблице 10.

Таблица 10. Условия для привлечения инвестиций в химическую промышленность

Мероприятия	Срок исполнения	Информация о выполнении
Проработка вопроса по льготному кредитованию инвестиционных проектов, предприятий малого и среднего бизнеса по производству химической продукции	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении. В химической отрасли три предприятия получили поддержку в рамках программы «Дорожная карта бизнеса 2020».
Проработка вопроса по увеличению объемов субсидирования сельскохозяйственных производителей в целях стимулирования потребления минеральных удобрений отечественного производства	Ежегодно к 15 февраля года, следующего за отчетным годом	На исполнении. В целях повышения урожайности и качества продукции растениеводства МСХ в соответствии с Постановлением Правительства РК от 4 марта 2011 года № 221 проводится субсидирование производителей агрохимии. На субсидирование стоимости удобрений (за исключением органических) в 2013 году выделено 5,4 млрд. тенге, просубсидировано порядка 200,0 тыс. тонн удобрений.

Источник: оперативная отчетность по мониторингу ГП ФИИР на 2010–2014 годы.

К первому мероприятию относится проработка вопроса по льготному кредитованию инвестиционных проектов, предприятий малого и среднего бизнеса. Поддержка новых бизнес-инициатив осуществляется в рамках Программы «Дорожная карта бизнеса 2020». Участниками Программы могут быть предприниматели, реализующие и (или) планирующие реализовать инвестиционные проекты в приоритетных секторах экономики, одним из которых является химическая промышленность.

В рамках Программы следующим предприятиям химической отрасли оказано содействие в реализации инвестиционных проектов: ТОО «Алматинские краски», ТОО «Talas Investment Company» и ТОО «Курылыс–Полимер».

Второе мероприятие – проработка вопроса по увеличению объемов субсидирования сельскохозяйственных производителей в целях стимулирования потребления минеральных удобрений отечественного производства. В целях повышения урожайности и качества продукции растениеводства Министерством сельского хозяйства в соответствии с Постановлением Правительства РК от 4 марта 2011 года № 221 проводится субсидирование предприятий агрохимии производящих минеральные удобрения.

На субсидирование сельскохозяйственных предприятий на приобретение минеральных удобрений (за исключением органических) в 2013 году выделено 5,4 млрд. тенге, всего просубсидировано закуп растениеводческими хозяйствами 200,0 тыс. тонн удобрений.

При этом 80% от общей суммы рассматриваемых субсидий по республике направляются на приобретение удобрений отечественного производства.

На указанные цели в 2014 году предусмотрено 15,0 млрд. тенге, на которые планируется приобрести аграриями порядка 535 тыс. тонн удешевленных минеральных удобрений [6].

По итогам проведенного нами исследования можно сделать следующие выводы:

1. Основным документом, определяющим индустриально-инновационное развитие РК, является Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010–2014 годы. Программа направлена на обеспечение устойчивого и сбалансированного роста экономики через диверсификацию экономики и повышение ее конкурентоспособности.

2. Основными направлениями развития ГП ФИИР стали следующие отрасли экономики: горно-металлургический комплекс, машиностроение,

химическая промышленность, легкая промышленность, строительная индустрия;

3. На фоне снижения удельного веса объемов добывающей промышленности в ВВП за последние 3 года с 37 до 32%, происходит, соответственно, рост доли отраслей обрабатывающей промышленности: в машиностроении – с 1,9 до 2,8%, в легкой промышленности – с 0,12 до 0,18%, в химической промышленности – с 0,41 до 0,55%.

Список использованной литературы

1. Указ Президента РК «О государственной программе по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010–2014 годы» №958 от 19 марта 2010 г.
2. Статистический бюллетень «Показатели Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010–2014гг.» №12 от декабря 2013 года.
3. Еспаев С.С. Новая неоиндустриальная политика: методологические основы и кластерная модель развития/ КИРИ, Астана, 2013 г.
4. Оперативная отчетность по мониторингу «Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010–2014 годы» в сфере машиностроительной отрасли за 2013 год.
5. Буранбаев А.Б. Основные принципы и подходы к разработке ГП ФИИР–2/ КИРИ, Астана, 2013 г.
6. Оперативная отчетность по мониторингу «Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию РК на 2010–2014 годы» в сфере химической промышленности за 2013 год.

Ляйля Маратовна Муталиева – к.э.н., доцент, заведующая кафедрой «Туризм и сервис», Казахский университет экономики, финансов и международной торговли.

Салтанат Сулеймановна Тлеубердиева – к.э.н., ст. Преподаватель кафедры «Менеджмент» Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева.

Анатолий Анатольевич Флек – магистр, ст. Преподаватель кафедры «Туризм и сервис» Казахский университет экономики, финансов и международной торговли.

Władysław Miś

KAPITAŁ LUDZKI NA TLE WYZWAŃ GLOBALIZACJI

Współcześnie tradycyjne bariery rozwoju kapitału ludzkiego¹ potęgowane są utrudnieniami wynikającymi z globalizacji i postępu cywilizacyjnego ludzkości. Niosą je przede wszystkim: determinanty rozwoju społeczeństwa informacyjnego, konieczność permanentnego doksztalcania się ludzi (tak zwane kształcenie ustawiczne), nadmiar i spotęgowana asymetria informacji, przemiany współczesnego rynku pracy oraz narastające przesłanki wykluczeń społecznych. Ich rozwiązywanie i eliminacja nie wydają się możliwe bez znaczącego interwencjonizmu państwowego.

Globalizacja to wielopłaszczyznowe i wielostronne procesy przemian społecznych, ekonomicznych, technologicznych, kulturowych itp. Procesy te – ujmując w kontekście tematu – wymuszają przechodzenie do gospodarki wykorzystującej wiedzę jako podstawę wprowadzania innowacji i wdrażania nowoczesnych technologii w metodach produkcji, dystrybucji i komercji produktów i usług, skutkujących szybkim przyrostem wydajności pracy. W efekcie wiedza stała się priorytetowym – wobec ziemi, pracy oraz kapitału rzeczowego i finansowego – czynnikiem produkcji, który determinuje z jednej strony osiągnięcie przewagi konkurencyjnej, lecz z drugiej – także kształtujące się na tym tle rozwarstwienia społeczno-ekonomiczne w świecie².

Racjonalna realizacja wskazanych procesów wymaga przede wszystkim odpowiednio wykształconego społeczeństwa, ponieważ nośnikiem postępu wynikającego z globalizacji są ludzie.

Interwencjonizm państwa konieczny

Pojawia się jednak dylemat. Globalizacja tworzy warunki do „wędrowki ludów”, w tym również najlepiej wykształconych jednostek. W efekcie

¹ Bariery te poddane zostały analizie w: W. Miś, *Dylematy rozwoju kapitału ludzkiego*, „Przedsiębiorstwo Przyszłości” 2014, nr 1(18), s. 28 i n.

² Zob. np.: E. Polak, *Globalizacja a zróżnicowania społeczno-ekonomiczne*, Difin, Warszawa 2009, rozdz. 1; J.E. Stiglitz, *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 21–90, 192 i n.

z wielu gospodarek, także średnio rozwiniętych, odpyływa do bardziej rozwiniętych krajów wykształcona siła robocza. W tych drugich kosztowne kształcenie zastępowane bywa „drenażem mózgow”³, co pomniejsza zdolności rozwojowe i konkurencyjność krajów, w których ci emigranci zdobyli wykształcenie. Ten aspekt globalizacji ogranicza szanse na samodzielne niwelowanie dysproporcji rozwojowych przez kraje mniej rozwinięte, i dlatego wymaga niewątpliwie odpowiedniego interwencjonizmu państwowego, również w Polsce⁴.

Przytoczone obiekcje potwierdzają, że kapitał ludzki odgrywa decydującą rolę we współczesnych procesach rozwojowych, przy czym nie można ani ignorować, ani uniknąć ekonomiczno-technologicznych uwarunkowań i skutków globalizacji. Trzeba przystosować się do nowych realiów. Oznacza to konieczność takiej jakościowej transpozycji kapitału ludzkiego, aby mógł on sprostać wyzwaniom, które niesie obecna rewolucja technologiczna, głównie w informatyce i telekomunikacji.

Na tym tle można wskazać następujące postulatywne obszary i ich uwarunkowania:

- rozwój globalnej sieci telekomunikacyjnej determinowany nowymi technologiami informatyczno-technologicznymi wymaga od użytkownika odpowiednio wysokiego wykształcenia, kwalifikacji i umiejętności, w tym – biegłego posługiwania się komputerem;
- narastające zależności organizacyjne, ekonomiczne, finansowe itp. różnych społeczności wymagają mobilności ludzi i znajomości języków obcych;
- dynamiczny rozwój nowych form organizacji gospodarczych, funkcjonujących w przestrzeni wielowymiarowej pod względem miejsca i czasu (a nawet wirtualnej), kształtuje nowy charakter pracy (np. teleprace), któremu sprostać wymaga innowacyjności, kreatywności i samodzielności ludzi;

³ Zjawisko to pojawiło się w latach 60. XX wieku. Oznacza skłanianie specjalistów wysokiej klasy w krajach słabiej rozwiniętych do podejmowania zatrudnienia w krajach uprzemysłowionych przez zapewnienie im lepszych warunków ekonomicznych i nowoczesnej organizacji pracy.

⁴ W Polsce pierwszy odpływ „mózgów” nastąpił w latach 80. XX wieku. Szacuje się, że spośród około 700 tys. osób, które opuściły kraj w latach 1981–1988, aż 15% legitymowało się wykształceniem powyżej średniego, podczas gdy udział osób z wyższym wykształceniem w całej populacji kraju wynosił wtedy 7%. Nowa fala odpływu osób z wyższym wykształceniem rozpoczęła się po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Od 2004 roku nasz kraj opuściło około 32,5 tys. wysoko kwalifikowanych specjalistów, a na polski rynek pracy udało się ściągnąć z zagranicy zaledwie około 2,1 tys. profesjonalistów. Zob. *Polska wśród liderów państw skąd ucieka najwięcej wykształconych ludzi „Szukają normalności”*, <http://serwisy.gazetaprawna.pl> (data dostępu: 10.06.2015 r.); J. Bolanowski, *Drenaż mózgow. Polska traci najwięcej specjalistów w Europie*, <http://biztok.pl/gospodarka> (data dostępu: 10.06.2015 r.).

- powstające w najbardziej rozwiniętych dziedzinach (high technology) nowe zawody wymagają permanentnej, interdyscyplinarnej edukacji ludzi.

Wobec tych uwarunkowań głównym wyzwaniem i jednocześnie barierą rozwoju kapitału ludzkiego staje się kształtowanie społeczeństwa informacyjnego. Dalszy rozwój ekonomiczno-społeczny w świecie, w tym oczywiście i w Polsce, będzie zależał od tego, w jaki sposób kapitał ludzki sprosta wymaganiom stawianym przez implikacje rewolucji teleinformatycznej i osiągnie status takiego społeczeństwa.

Atrybuty społeczeństwa informacyjnego

Ogólnie ujmując i uwzględniając polisemię definicji oraz heterogeniczność interpretacji⁵, atrybutem społeczeństwa informacyjnego jest posiadanie i stosowanie technologii informatycznych służących gromadzeniu, analizie i przesyłaniu informacji oraz ich przetwarzaniu w celu tworzenia dochodu narodowego i dostarczania źródeł utrzymania większości społeczeństwa. Oczywiście jest, że powszechnemu zastosowaniu takich technologii towarzyszyć muszą w państwie i gospodarce zmiany organizacyjne i ekonomiczno-społeczne, oddziałujące na wszystkie sfery życia i działalności ludzi, a tym samym na kształtowanie i rozwój kapitału ludzkiego.

Uformowanie takiego społeczeństwa stawia znaczące bariery rozwoju kapitału ludzkiego, wymaga bowiem przede wszystkim rozwiniętych środków wytwarzania, analizowania oraz przekazywania informacji i komunikacji, umiejętności wykorzystania technologii informacyjnych, będących podstawą zatrudnienia i utrzymania większości społeczeństwa. Wymaga także znaczącego wpływu wykorzystywania tych mediów na poziom i dynamikę dochodu narodowego oraz takiego zakresu stosowania technik telekomunikacyjnych, który spowoduje zmiany w dotychczasowych kryteriach wartościowania i społecznych wzorcach zachowań, determinując dalszy rozwój cywilizacyjny i kulturowy⁶.

⁵ Zob. szeroko: T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacyjnego, Kraków 1999, s. 52 i n.; M. Nowina-Konopka, *Istota i rozwój społeczeństwa informacyjnego*, w: T. Białobłocki, J. Moroz, M. Nowina-Konopka, L.W. Zacher, *Społeczeństwo informacyjne. Istota, rozwój, wyzwania*, Wyd. WAIp, Warszawa 2006, s. 14 i n.; *Społeczeństwo informacyjne*, J. Papińska-Kacperek (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

⁶ Wśród danych pozwalających empirycznie zweryfikować status danego społeczeństwa jako informacyjnego przyjmuje się z reguły wskaźniki:
– dynamiki rozwoju sektora ICT, w tym poziomu jego zatrudnienia w relacji do sektora usług;

Jak na tle owych wymagań przedstawia się sytuacja w Polsce⁷? W latach 2010–2014 liczba podmiotów w sektorze technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT) wzrosła o 26,1% (w tym usługowych – o 34,0%). Liczba osób pracujących w tym sektorze wyniosła 180,4 tys. (wzrost odpowiednio o 11,4%). Podkreślić warto, że zatrudnienie w usługach informatycznych sięga już ponad 63% ogółu zatrudnionych w sektorze usług. ICT wykorzystywały w coraz większym stopniu przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowe i placówki dydaktyczne.

W przedsiębiorstwach

W 2014 roku komputery wykorzystywało 94,4% przedsiębiorstw, w tym prawie wszystkie podmioty duże (zatrudnienie powyżej 250 osób), choć jest to ciągle jeszcze niższy wskaźnik niż średnia dla Unii Europejskiej. Istotne jest też zróżnicowanie regionalne. Najwyższy wskaźnik w tym czasie odnotowano w województwie dolnośląskim (95%), a najniższy – w zachodniopomorskim (89,6%). Zróżnicowanie dotyczy też odsetka pracowników wykorzystujących komputery. W 2014 roku około 90% podmiotów dużych, ale tylko około 50% pozostałych firm wyposażało swoich pracowników w sprzęt pozwalający na mobilny dostęp do internetu. Ponadto od 2014 roku prawie 65% przedsiębiorstw posiada własną stronę internetową. Znamienne są cele i efekty tych działań. Szacunkowo ujmując: prawie dwie trzecie przedsiębiorstw wykorzystywało stronę internetową do prezentacji katalogów wyrobów i usług, co czwarte z nich składało zamówienia przez sieci komputerowe, a co dziesiąte otrzymywało zamówienia przez internet.

Coraz powszechniej stosowane są w biznesie media społecznościowe. W 2014 roku najczęściej wykorzystywanym przez przedsiębiorców rodzajem takich mediów były serwisy społecznościowe (18%), którymi posługiwano się przede wszystkim w celach marketingowych, do współpracy z partnerami biznesowymi, jak również do komunikacji z klientami, między innymi w celu pozyskiwania opinii i ocen dotyczących produktów i usług. Z e-administracji korzystało 88% przedsiębiorców, przy czym tę formę kontaktu

-
- stopnia wykorzystywania ICT przez podmioty gospodarcze, w tym wyposażenia w komputery i dostęp do internetu;
 - głównych celów wykorzystywania internetu przez przedsiębiorstwa;
 - odsetka gospodarstw domowych wyposażonych w komputery i mających dostęp do internetu;
 - odsetka ludności w różnych grupach wiekowych wykorzystujących komputery i dostęp do internetu, z określeniem celu korzystania z ICT.

Zob. np. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS, Warszawa 2014, s. 441 i n.

⁷ Na podstawie: *Spółeczeństwo informacyjne w Polsce. Wyniki badań statystycznych z lat 2010–2014*, <http://uke.gov.pl/raport-gus-spoleczenstwo-informacyjne-w-polsce> (data dostępu: 25.05.2015 r.).

z administracją publiczną stosowały prawie wszystkie firmy duże i średnie. Zapewnia im to oszczędność czasu, powstaje bowiem możliwość wypełniania i odsyłania dokumentów drogą online oraz bieżącego śledzenia zmian w przepisach i aktach prawnych zamieszczanych na stronach publicznych.

Uogólniając, internet sukcesywnie zmienia sposób prowadzenia działalności przez polskich przedsiębiorców. Eliminuje ograniczenia czasowe i geograficzne, umożliwia docieranie z prezentacją własnych wyrobów i usług do szerokiej grupy konsumentów z całego świata i dzięki temu zawieranie efektywnych transakcji zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

W gospodarstwach domowych

Sukcesywnie wzrasta także wykorzystanie ICT w gospodarstwach domowych. W 2014 roku prawie 10 mln gospodarstw domowych (77,1%) było wyposażonych w komputer (wobec 84% w Unii Europejskiej ogółem), a 74% miało dostęp do internetu, z czego 71% gospodarstw korzystało z łączności szerokopasmowych (w Unii – 79%). Wskaźniki te wzrastały systematycznie w ostatnich latach, wykazując jednak zróżnicowanie w zależności od typu gospodarstwa (zdecydowanie wyższe w gospodarstwach z dziećmi niż bez nich), stopnia urbanizacji i miejsca zamieszkania (wyższy w dużych miastach) oraz regionu (wyższe na obszarze Polski centralnej i północnej). Na przykład w województwie pomorskim 85,4% gospodarstw posiadało w domu komputer, podczas gdy w lubuskim (charakteryzującym się najniższym poziomem tego wskaźnika) – 70,1%.

Znamienne, że 63,0% osób w wieku 16–74 lat regularnie korzystało z internetu, przy czym i tu obserwuje się zróżnicowanie w zależności od wieku, aktywności zawodowej, poziomu wykształcenia i miejsca zamieszkania. Największy odsetek regularnych użytkowników odnotowano wśród uczniów i studentów (98,6%), osób pracujących na własny rachunek (85,0%), a także mieszkańców dużych miast i osób z wyższym wykształceniem. Przyczyną braku indywidualnego dostępu do internetu najczęściej bywa brak odczuwania potrzeby posiadania w domu dostępu do sieci, co wskazuje na lukę w wykreowaniu świadomości tych grup społecznych budujących ich orientację odnoszącą się do potrzeby informatyzacji. Kolejnymi istotnymi powodami były: brak odpowiednich umiejętności oraz zbyt wysokie koszty sprzętu i dostępu do internetu.

W placówkach dydaktycznych

Na podkreślenie zasługuje dynamicznie postępująca komputeryzacja polskich szkół, ciągle jeszcze jednak zróżnicowana. Komputery prze-

znaczne między innymi do użytku uczniów posiada już 97,6% szkół podstawowych, 83,7% gimnazjów, 80,7% liceów ogólnokształcących i 75,8% techników. Wyłomem w tych tendencjach są jednak nadal zasadnicze szkoły zawodowe (odsetek ten w tej grupie szkół wynosi zaledwie 38%), licea profilowe (36,2%) oraz szkoły policealne (53,4%). Mimo tego zróżnicowania w 2014 roku prawie wszystkie dzieci w wieku 12–15 lat (99,2%) korzystały już z komputera dowolnego typu, przy czym regularnych użytkowników było 97,2%. W tej grupie wiekowej 98,6% osób korzystało także z internetu, w tym regularnie – 95,4% (o 32,4 p. proc. więcej niż w grupie osób w wieku 16–74 lata), a najpopularniejszym celem jego używania było korzystanie z serwisów społecznościowych (85%), udział w czatach, grupach lub forach dyskusyjnych, korzystanie z komunikatorów internetowych, tworzenie i czytanie blogów. Ponadto sporo młodych osób (59,2%) wyszukiwało w internecie informacji mających pomóc w nauce. Sukcesywnie wzrasta także zainteresowanie czytaniem online oraz pobieraniem plików z gazetami lub czasopismami (47%).

Ogólne cele i efekty

W 2014 roku w skali całej populacji wśród użytkowników komputerów (zarówno w wieku 12–15 lat, jak i 16–74 lata) najczęściej wykonywaną czynnością było kopiowanie oraz przenoszenie plików lub folderów (odpowiednio 91 i 75%). Natomiast jako cel korzystania z internetu najbardziej popularne było używanie poczty elektronicznej (około 79,5%) i wyszukiwarki internetowej. Wzrasta także zainteresowanie zakupem towarów i usług przez internet. W 2014 roku już 18,8% dzieci w wieku 12–15 lat i ponad 34% osób w wieku 16–74 lata dokonywało takich zakupów, przy czym mężczyźni robili zakupy częściej niż kobiety. Najczęściej zamawianym towarem była odzież i sprzęt sportowy, a także meble, artykuły AGD, ogrodowe, hobbistyczne, narzędzia, zabawki, biżuteria, dzieła sztuki i bibeloty. Najmniejszy odsetek w populacji stanowiły osoby zamawiające filmy i muzykę.

Na podkreślenie zasługuje rosnący odsetek Polaków korzystających z usług administracji publicznej przez internet (w 2014 roku 26,9% wobec 22,55% w 2013 roku). Głównie po to, by tą drogą docierać do potrzebnych informacji, a także wypełniać i odsyłać online różne dokumenty (na przykład PIT-y).

Nadal „in minus”

Przedstawione dane wskazują na znaczący postęp w rozwoju naszego społeczeństwa w kierunku społeczeństwa informacyjnego. Już teraz po-

wszechnie dostępne w naszym kraju medium, jakim jest internet, stwarza coraz rozleglejsze możliwości komunikacyjne w sferze biznesowej, społecznej i kulturalnej. Mimo to nadal odstawiamy *in minus* nawet od europejskich krajów o zbliżonym poziomie rozwoju. W Polsce na 1000 ludności jest 628 użytkowników internetu; plasujemy się na 26. miejscu w świecie. Nadal wyprzedzają nas między innymi: Chorwacja (odpowiednio 667 internautów), Litwa (685), Węgry (726), Słowenia (727), Łotwa (752) i Słowacja (779)⁸. Eliminacja nadal występującego dystansu, a następnie osiągnięcie pełnej fazy społeczeństwa informacyjnego wymaga dalszej rozbudowy nowoczesnej sieci telekomunikacyjnej i rozwoju rynku teleinformatycznego. Dopiero wtedy stanie się możliwe przygotowanie rodzimego „kapitału ludzkiego” do sprostanania wymaganiom dynamicznego rynku pracy i efektywnego na nim funkcjonowania⁹. Oznacza to jednak konieczność zapewnienia wszechstronnej edukacji w zakresie informatyki, pełnego dostępu do informacji, wykorzystywania informatyki do realizacji e-gospodarki i prac rządowych, a także zapobiegania przestępczości cybernetycznej.

Dostrzegając rozległe walory społeczeństwa informacyjnego, trzeba jednak – właśnie w aspekcie przestępczości – zwrócić uwagę na możliwości nadużywania infrastruktury opartej na informacjach cyfrowych¹⁰ do celów przestępczych i ograniczania wolności obywatelskiej¹¹. Technologie informacyjne, szczególnie biometryczne i telekomunikacyjne, elektroniczne urządzenia do przechowywania informacji osobistych, globalny system pozycjonowania (GPS, masowa obserwacja elektroniczna, w tym podsłuchiwanie i inne tego rodzaju działania) mogą bowiem stymulować zmiany w sferze psychiki człowieka i w następstwie w jego zachowaniach społecznych. Ponadto trzeba mieć świadomość, że ich konsekwencją bywają zjawiska zaburzeń tożsamości człowieka¹², skutkujące nawet zniszczeniem

⁸ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS, Warszawa 2014, s. 762, tab. 87.

⁹ Por. A. Szydlik-Leszczyńska, *Funkcjonowanie współczesnego rynku pracy. Wybrane uwarunkowania*, Difin, Warszawa 2012, s. 9–26, 139 i n.

¹⁰ Zob. szczególnie: *Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, 24.07.2015 r. Projekt, s. 6–8, <https://www.bbn.gov.pl> (data dostępu: 03.08.2015 r.).

¹¹ Pogłębioną analizę takich zjawisk zob. w: T. Flynn, *Nadzieja oszustów i przestępców. Mistrzowski plan globalnej kontroli*, t. 2, Veritas Et Pneuma Publishers Ltd., New York–Moscow–Warsaw 2009, s. 45 i n.; także: K. Liderman, *Bezpieczeństwo informacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 29 i n. W bieżącym numerze „Przedsiębiorstwa Przyszłości” temat ten podejmuje R. Maciejczyk w artykule *Walka z przestępczością w sieci*, s. 40 i n.

¹² Psychologiczne pojęcie tożsamości występuje w kontekście dwóch najważniejszych dla człowieka relacji: stosunku do siebie samego i stosunku do innych ludzi. Prosto ujmując, tożsamość człowieka to trwałe przekonanie o tym, kim jest, czyli wizja własnej osoby: wyglądu, psychiki i postępowania w zmieniających się warunkach życia, z punktu widzenia ich odrębności i niepowtarzalności u innych ludzi.

go jako nośnika kapitału ludzkiego. Co prawda pojawiające się symptomy takich skutków nie są jeszcze uznawane za przejawy patologii, faktycznie jednak stanowią realne zagrożenie i dylemat rozwojowy tego kapitału.

Kształtowanie społeczeństwa informacyjnego wymaga – oprócz wskazanych uwarunkowań – permanentnego doksztalcania się ludzi (tak zwanego kształcenia ustawicznego). Ten innowacyjny etap w rozwoju społecznym bowiem stawia nowe wyzwania w zakresie ich wiedzy, umiejętności i kompetencji, co determinuje zarówno eskalację (rozszerzenie i wydłużenie) procesu edukacyjnego, jak i zmianę modelu edukacji głównie w kierunku pogłębiania przedsiębiorczości indywidualnej i zbiorowej. Przystosowanie się do zachodzących zmian, zwłaszcza sprostanie wymaganiom współczesnego rynku pracy, przymusza przede wszystkim do pogłębiania znajomości ICT, doskonalenia umiejętności pozyskiwania i wykorzystywania informacji ze źródeł elektronicznych oraz szybkiego komunikowania się i dostosowywania do turbulentnego otoczenia, a także pogłębiania znajomości języków obcych, głównie języka angielskiego – podstawowego języka internetu i nauki.

Poszerzanie znajomości ICT, zwłaszcza zdolności do posługiwania się komputerem, ważne jest nie tylko w pracy. O konieczności znajomości podstaw obsługi komputera przez wszystkich przesądza niemal wszechstronny już zakres usług sieciowych (finanse i zakupy, rachunkowość i ubezpieczenia, dostęp do urzędów, edukacja i rozrywka itd.). Do sprawnego funkcjonowania w państwie, społeczeństwie i gospodarce niezbędne jest posiadanie pewnego zasobu informacji – tak zwane funkcjonalne minimum informacyjne¹³. Co więcej, postępujące procesy globalizacji powodują, że wraz ze zwiększeniem przepływu informacji owo minimum sukcesywnie wzrasta. Wynikają z tego znamienne wyzwania wobec kapitału ludzkiego: korzystania z coraz większej liczby wiadomości, ich rozumienia, powiązania, wyciągania wniosków i wykorzystywania w praktycznej działalności.

Wyzwanie to potęguje współcześnie dynamika zmian technologicznych wymuszająca między innymi wyrobienie wśród młodych ludzi twórczego myślenia. W tym aspekcie priorytetowe staje się nabywanie umiejętności wyszukiwania nowych informacji i ich weryfikacji, oceny ich wiarygodności i przydatności itd. Oprócz tego system edukacyjny powinien kształtować operatywność dostosowywania się jednostek do turbulentnego otoczenia społecznego, gospodarczego, politycznego itd., stanowiącą istotny czynnik przeciwdziałania wykluczeniom społecznym.

Umiejętnością niezbędną do sprawnego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie informacyjnym globalnej wioski jest znajomość języków obcych

¹³ J. Oleński, *Ekonomika informacji. Metody*, PWE, Warszawa 2003, s. 277.

(o konieczności powszechnego opanowania przynajmniej podstaw języka angielskiego jako języka nauki i internetu wspomniano już wcześniej). Umiedzynarodawianie produkcji, usług czy rynku pracy wymusza wzrost mobilności człowieka – to kolejny argument za znajomością przynajmniej jednego „globalnego języka”, jakim stał się angielski. Oprócz wiedzy specjalistycznej kwalifikacje lingwistyczne determinują pracę w międzynarodowych zespołach, telepracę, wymianę informacji pomiędzy wyspecjalizowanymi środowiskami w różnych częściach świata itp. Już aktualnie, dzięki ICT zespoły pracowników różnych nacji w odrębnych częściach globu pracują często nad jednym problemem. Widoczne jest to głównie w pracach badawczo-rozwojowych, a także w wielu usługach (rachunkowości, medycznych, ubezpieczeń itd.).

Konkludując, w XXI wieku aktywność edukacyjna człowieka nie może ograniczać się do edukacji w szkole podstawowej, średniej czy też uzyskania wykształcenia wyższego, nawet specjalistycznego czy akademickiego. Wykształcenie to już nie tylko posiadanie ogólnej erudycji, umiejętność wykorzystywania ITC, znajomość języków obcych, ale przede wszystkim biegłość zdobywania nowej wiedzy niezbędnej do funkcjonowania człowieka w burzliwym otoczeniu, w świecie powszechnego ryzyka. Na konkurencyjnym rynku pracy człowiek ciągle musi monitorować zmiany zachodzące w procesach wytwórczych (na przykład innowacje techniczno-organizacyjne, nowe urządzenia) i jak najszybciej na nie reagować: identyfikować luki w swej wiedzy i kwalifikacjach oraz wynajdywać sposoby ich uzupełnienia, co oznacza wydłużanie się okresu edukacji na cały okres aktywności produkcyjnej. W makroskali kapitał ludzki wszystkich poziomów społeczeństwa i gospodarki musi więc stale dostosowywać się do ewoluujących modeli gospodarczych, form organizacji gospodarczej i społecznej, technik produkcji itd.

Bibliografia

- Białobłocki W.T., Moroz J., Nowina Konopka M., Zacher L.W., *Spoleczeństwo informacyjne. Istota, rozwój, wyzwania*, Wyd. WAIp, Warszawa 2006.
- Flynn T., *Nadzieja oszustów i przestępców. Mistrzowski plan globalnej kontroli*, t. 2, Veritas Et Pneuma Publishers Ltd., New York–Moscow–Warsaw 2009.
- Goban-Klas T., Sienkiewicz P., *Spoleczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wydawnictwo Fundacji Postępu Telekomunikacyjnego, Kraków 1999.
- Oleński J., *Ekonomika informacji. Metody*, PWE, Warszawa 2003.
- Polak E., *Globalizacja a zróżnicowania społeczno-ekonomiczne*, Difin, Warszawa 2009.
- Spoleczeństwo informacyjne*, J. Papińska-Kacperek (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Stiglitz J.E., *Globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

Szydlik-Leszczyńska A., *Funkcjonowanie współczesnego rynku pracy. Wybrane uwarunkowania*, Difin, Warszawa 2012.

Władysław Miś – dr hab., prof. Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Andrzej Wilk

ZIEMI NA RATUNEK

Sylwester Szafarz

Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa 2015

Znany publicysta i broadcaster Sylwester Szafarz podjął ambitną próbę charakterystyki i diagnozy globalnych problemów i zagrożeń. Imponująca erudycja Autora sprawia, że porusza się on swobodnie nie tylko w obrębie problematyki ekonomicznej i polityczno-społecznej, ale także zagadnień dotyczących zagrożeń naturalnych związanych z funkcjonowaniem wulkanów, ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi, megatsunami oraz skutkami efektu cieplarnianego. Zwraca uwagę na bieżące i długofalowe zagrożenia ekosystemów ziemskich. W rozdziale dotyczącym międzynarodowego kryzysu finansowego omawia szyb-

ką globalizację zjawisk kryzysowych – swoisty efekt domina. Otwarcie, bez niedopowiedzeń i eufemizmów charakteryzuje sytuację ekonomiczno-społeczną Polski i skutki realizacji planu Sachsa–Balcerowicza.

Zdaniem Autora ksiąŜki antidotum na kryzys stanowi spółdzielczość – zbyt mało wykorzystywana forma gospodarowania i współdziałania społecznego. Analizując przeobrażenia w stosunkach międzynarodowych prowadzące do świata wielobiegunowego, Autor zwrócił szczególną uwagę na negatywne skutki układu jednobiegunowego, to jest supremacji i hegemonizmu Stanów Zjednoczonych Ameryki. Wbrew oczekiwaniom wojna z terroryzmem przyczyniła się do jego rozszerzenia, a nie likwidacji. W tym kontekście Sylwester Szafarz przedstawia własne koncepcje dotyczące stosunków pomiędzy Zachodem a światem islamu.

Humanistyczno-holistyczne podejście do tych problemów, a także do sytuacji na Ukrainie powinno wywołać pogłębioną dyskusję w świecie akade-

mickim i mediach. Autor łączy bowiem erudycję oraz osobiste obserwacje dyplomaty i globtrotera z pasją publicysty. Ta ostatnia dochodzi do głosu szczególnie w części książki dotyczącej spraw polskich, zawierającej między innymi rozważania na temat epepei Solidarności oraz kontaktów Autora z Lechem Wałęsą. Prawdopodobnie dla wielu czytelników kontrowersyjny będzie rozdział zatytułowany *Intensyfikacja wypłukiwania polskości*. Godna podkreślenia jest wnikliwość i odwaga Autora w formułowaniu i głoszeniu własnych poglądów, z pewnością niektórych czytelników przekona do swych racji, u innych wywoła sprzeciw. Wszystkich jednak pobudzi do intensywnego myślenia.

Sylwester Szafarz – dr, były konsul generalny RP w Szanghaju, publicysta.

Andrzej Wilk – dr inż., Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Bartosz Rytel

Damian Rytel

IRA JAKO ORGANIZACJA TERRORYSTYCZNA

Współcześnie terroryzm jest uznawany za szczególnie niebezpieczne zagrożenie bezpieczeństwa, na co wskazują dokumenty normatywne organizacji międzynarodowych oraz strategie bezpieczeństwa poszczególnych państw.

Terroryzm – główne źródło współczesnych zagrożeń

Odczuwaną przez społeczeństwo potrzebę bezpieczeństwa rozumie się jako „powszechnie uświadomione i konieczne dążenia do przygotowania państwa na wszystkich szczeblach i we wszystkich dziedzinach jego organizacji dla ciągłej i skutecznej ochrony i obrony interesów i wartości narodowych przed zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi w warunkach niepewności i postępu – zapewniające przetrwanie narodu i jego wartości, pomyślność i dobrobyt oraz tworzenie korzystnych warunków rozwoju dla obecnych i przyszłych pokoleń”¹.

Terroryzm jest zjawiskiem stale ewoluującym. „Konotacja pojęcia terroru i terroryzmu zmieniała się na przestrzeni lat. Termin »terroryzm« wywodzi się z języka łacińskiego i oznacza strach, przerażenie, straszną wieść; łaciński czasownik *terrere* tłumaczy się jako przestraszać, zastraszać”². Współczesne rozumienie terroryzmu ukształtowało się w XIV wieku i przyjęło formę zastraszania. Wskazać można jego następujące definicje:

- amerykańskiego Departamentu Stanu – „zaplanowana, motywowana politycznie przemoc wobec celów nieuczestniczących w walce, stosowana przez subnarodowe grupy czy tajnych agentów, zwykle mające na celu oddziaływanie na audytorium”³;

¹ J. Marczak, *Potrzeby i udział społeczeństwa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, w: *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa – założenia przygotowania i użycia*, cz. 2, W. Kitler (red.), PWN, Warszawa 2004, s. 94.

² T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, WAiP, Warszawa 2008, s. 15.

³ *Ibidem*, s. 20.

- Federalnego Biura Śledczego – „bezprawne użycie sił lub przemocy wobec osób lub mienia, aby zastraszyć lub wyrzucić przymus na rząd, ludność cywilną albo część wyżej wymienionych, co zmierza do promocji celów politycznych lub społecznych”⁴;
- Departamentu Obrony – „bezprawne użycie lub groźba użycia siły czy przemocy wobec osoby lub mienia, by wymuszać lub zastraszać rządy czy społeczeństwa, często dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych czy ideologicznych”⁵.

Terroryzm jest zjawiskiem ściśle związanym ze stosowaniem przemocy i groźb w celu wywołania strachu społeczności lub uszczerbku na zdrowiu bądź życiu jej poszczególnych członków. Jest nastawiony na wywołanie psychologicznych skutków i reakcji. Cechuje go celowość wyrządzenia szkody⁶ oraz stosowanie właściwych dla niego środków w określonym otoczeniu. Uznaje się, że „terroryzm jest teatrem, przemocą dla efektu, ale nie dla wyniku: aktualnej ofiary. W rzeczywistości ofiara może być zupełnie niezwiązana z celem działania terrorystów”⁷.

Wyróżnia się następujące rodzaje terroryzmu: indywidualny, skierowany przeciwko środkom transportu, skierowany na pozyskiwanie zakładników, zamachy bombowe oraz terroryzm nuklearny⁸. Terroryzm można również charakteryzować w kontekście nurtów ideowych i politycznych, dzieląc go na: rewolucyjny, anarchistyczno-lewacki, separatystyczno-narodowościowy, nacjonalistyczny, narodowyzwoleńczy, tak zwany *one-issue* terroryzm oraz fundamentalistyczno-religijny. Popularne jest ujęcie Bartosza Bolechowa, który wyróżnia: terroryzm klasyczny, superterroryzm, czyli wynikający z zastosowania broni masowego rażenia, oraz cyberterroryzm.

Niepokojącym współczesnym zjawiskiem jest przyzwolenie niektórych państw na stosowanie metod terrorystycznych. Państwa te akceptują tego rodzaju działania swoich funkcjonariuszy bądź inicjują, kierują i kontrolują działalność grup pozostających poza strukturami państwa, ale realizujące określone przedsięwzięcia, bądź udzielają wsparcia operacyjnego, logistycznego i finansowego grupom terrorystycznym.

Z terroryzmem wiąże się jego medialność, czyli zwiększanie popularności ataków przez wykorzystanie do tego mass mediów. Zgodnie z ujęciem

⁴ *Ibidem*, s. 20.

⁵ *Ibidem*, s. 20.

⁶ S. Pikulski, *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Wyd. UWM, Olsztyn 2000, s. 25–50.

⁷ J. Latkiewicz, J. Skoczylas, *Problematyka terroryzmu międzynarodowego w pracach ONZ*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1975, nr 9, s. 179.

⁸ K. Indecki, *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 261–295.

Katarzyny Witkowskiej „przeprowadzana przez środki masowego przekazu selekcja prowadzi do wyodrębnienia spośród wielu informacji takich, które spełniać będą kryteria tak zwanej medialności. Informacją medialną jest zaś wiadomość, którą cechuje wysoka atrakcyjność, spektakularność, gwałtowność, niejednokrotnie sensacyjność”⁹.

Terroryzm nie osiąga swojego celu, jeśli nie zostanie odpowiednio nagłośniony, a jego zadaniem jest demonstrowanie siły. Według Waltera Laqueura „większość ekspertów zgadza się, że terroryzm oznacza użycie lub groźbę przemocy, metodę walki lub strategię osiągania pewnych celów, że jego dążeniem jest zastraszenie państwa poprzez ofiary i że rozgłos jest istotnym czynnikiem strategii terrorystycznej”¹⁰. Ataki mają na celu wywarcie efektu psychologicznego, czyli zastraszenia, lub polegają na podejmowaniu działań bezpośrednich, ukierunkowanych na eksplozję lub zabójstwo. Oprócz szkód i krzywd terroryzm przybiera postać strategii komunikacyjnej. Celem przekazu jest mobilizacja opinii publicznej i oddziaływanie na rządy dla uzyskania określonych korzyści. Ze względu na szeroko rozwiniętą technologię rozpowszechnianie informacji o terroryzmie nie jest zadaniem trudnym. Akt terrorystyczny należy uznać za zjawisko medialne, którego immanentną cechą jest oddziaływanie na opinię publiczną. Ukierunkowany jest na szokowanie, zastraszanie, co możliwe jest dzięki masowej komunikacji. „Bez telewizji terroryzm staje się czymś w rodzaju hipotetycznego drzewa opisanego przez filozofa, który pytał: czy drzewo upadające w lesie robi hałas, jeśli nikt go nie słyszy”¹¹.

Terroryzm jest zjawiskiem o dość szerokim spektrum działania. Uznaje się go za „formę przemocy polegającą na przemyślanej akcji wymuszenia bądź zastraszenia rządów lub określonych grup społecznych w celach politycznych, ekonomicznych i innych”¹². Cechuje go asymetryczność. „Konflikt asymetryczny ma miejsce wtedy, gdy państwo i jego siły zbrojne konfrontowane są z przeciwnikiem, którego cele, organizacja, ośrodki walki i metody działania nie mieszczą się w konwencjonalnym pojęciu wojny”¹³. Współcześnie niesie ze sobą zagrożenie militarne. „Źródeł terroryzmu w XXI wieku należy doszukiwać się przede wszystkim na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej. Terroryzm często wykluwa się na obszarach zacofanych gospo-

⁹ K. Witkowska, *Informacja o przestępczości w środkach masowego przekazu*, w: *Znaczenie informacji w społeczeństwie obywatelskim*, J. Marszałek-Kawa, B. Chludziński (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 152.

¹⁰ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, *op.cit.*, s. 27.

¹¹ *Ibidem*, s. 27.

¹² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 146.

¹³ *Ibidem*, s. 146.

darczo, w państwach upadłych lub borykających się z kryzysem struktur państwowych. Zmienia się również motywacja ugrupowań terrorystycznych oraz charakter samych zamachów. Kolejną cechą współczesnego terroryzmu jest współpraca terrorystów z ugrupowaniami przestępczymi¹⁴. Na tej podstawie można rozróżnić terroryzm konwencjonalny i niekonwencjonalny. Terroryzm konwencjonalny skupia takie elementy, jak: materiały i ładunki wybuchowe, ładunki nasobne i pojazdy adaptowane, środki artyleryjskie oraz modele samolotów, zestawy raketowe, samoloty pasażerskie i transportowe. Z kolei terroryzm niekonwencjonalny dzieli się na: chemiczny, biologiczny i jądrowy. Do terroryzmu chemicznego zalicza się wykorzystanie niestandardowe oraz zagrażające życiu bojowych środków trujących oraz związków chemicznych podwójnego rażenia. Terroryzm biologiczny polega na stosowaniu bojowych, przemysłowych oraz wszelkiego rodzaju nietypowych środków biologicznych. Narzędziem terroryzmu jądrowego jest z kolei broń jądrowa, improwizowane urządzenia jądrowe, broń radiologiczna oraz improwizowane urządzenia radiologiczne.

Terroryzm jest jednoznacznym naruszeniem prawa, wykorzystującym przemoc fizyczną i psychiczną względem wybranej grupy osób¹⁵. Jest to bardzo złożone i trudne do jednoznacznego doprecyzowania zjawisko. Uogólniając, to „forma przemocy politycznej, polegającej na stosowaniu morderstw lub zniszczenia (albo zagrożeniem stosowania takich środków) w celu wywołania szoku i ekstremalnego zastraszenia jednostek, grup, społeczeństw lub rządów, czego efektem mają być wymuszenia pożądanых ustępstw politycznych, sprowokowanie nieprzemyślanych działań lub/i zademonstrowanie/nagłośnienie politycznych przekonań. W dalszej części incydentem/zamachem terrorystycznym będzie nazywany akt przemocy lub wiarygodnego zagrożenia jej użycia (oparty na typowych metodach terrorystycznych), przeprowadzony z pogwałceniem prawa, którego głównym celem jest zastraszanie rządu, społeczeństwa lub jakiegokolwiek jego części, co ma umożliwić realizację założonych celów politycznych”¹⁶. W innym ujęciu, zaprezentowanym przez Artura Wejksznera, jest to „proces oddziaływania ideologii (światopoglądu) przez akty przemocy (lub groźbę ich użycia) zastosowane pośrednio lub bezpośrednio na rozmaite struktury decyzyjne, w celu poddania ich określone mu zachowaniu. Zjawisko to występuje często wraz z innymi czynnika-

¹⁴ A. Wejkszner, *Wojny XXI wieku, Istota współczesnych konfliktów asymetrycznych*, w: *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, S. Wojciechowski, R. Fiedler (red.), Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2009, s. 25.

¹⁵ S. Sulowski, M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, Elipsa, Warszawa 2009, s. 298.

¹⁶ *Ibidem*, s. 299.

mi mającymi na niego bezpośredni lub pośredni wpływ¹⁷. Zaprezentowane definicje wskazują, że jest to zjawisko zagrażające współczesnej cywilizacji.

Podłoże polityczno-religijne działalności IRA

Rozpatrywanie problematyki bezpieczeństwa wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na zagrożenia, które ze względu na kryterium przedmiotowe dzielą się na: polityczne, militarne, gospodarcze, społeczne (społeczno-kulturowe) i ekologiczne¹⁸. Na potrzeby analizowanych zagadnień istotne są zagrożenia polityczne, obejmujące działania zorganizowanych grup społecznych (politycznych) uniemożliwiających wypełnianie przez państwo różnych funkcji, oraz zagrożenia społeczne, przejawiające się między innymi w postaci uprzedzeń kulturowych i religijnych, dyskryminacji mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych i językowych.

Problemy związane z podziałem państwa, kulturą, językiem, religią, przywiązaniem do tradycji to główne przyczyny powstania Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA) – separatystycznej organizacji terrorystycznej, której zadaniem było oddzielenie Irlandii Północnej od Zjednoczonego Królestwa i włączenie jej do Republiki Irlandii.

Irlandia jest wyspą na Atlantyku o powierzchni 84,4 tys. km². Jest ona podzielona między Republikę Irlandii – państwo o powierzchni 70,3 tys. km², liczące w 2002 roku 3,9 mln mieszkańców oraz Irlandię Północną – zajmującą powierzchnię 14,1 km² i liczącą w 2002 roku 1,7 mln mieszkańców. Irlandia Północna, zwana Ulsterem, jest prowincją Wielkiej Brytanii położoną w północno-wschodniej części wyspy. W 1921 roku po uzyskaniu niepodległości przez Irlandię jej północno-wschodnie hrabstwa opowiedziały się za pozostaniem w Wielkiej Brytanii i utworzyły Irlandię Północną. Spory narodowościowe, społeczne i religijne zaostrzyły się w latach 60., prowadząc do ostrego konfliktu między ludnością opowiadającą się za oderwaniem Irlandii Północnej od Wielkiej Brytanii a ludnością chcącą zachować stan obecny. W konflikcie tym istotną rolę odgrywa IRA, będąca zwolennikiem przyłączenia Irlandii Północnej do Republiki Irlandzkiej i walcząca metodami terrorystycznymi przeciw Wielkiej Brytanii. W latach 90. nastąpiło zawieszenie broni i są podejmowane próby normalizacji stosunków między zwaśnionymi stronami.

¹⁷ A. Wejkszner, *Wojny XXI wieku...*, op.cit., s. 26.

¹⁸ J. Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa 1998, s. 23.

Mieszkańcy Republiki Irlandii, znając z jednej strony tragiczne skutki ataków terrorystycznych IRA, a z drugiej efekty polityczne tych akcji, mają własny stosunek do tego rodzaju działań. Interesujące w tej kwestii jest stanowisko społeczeństwa dotyczące dążeń zjednoczeniowych wspomaganych metodami terrorystycznymi potępianymi jednoznacznie przez społeczność międzynarodową.

Działalność terrorystyczna IRA ma źródła nacjonalistyczne (etniczne). Od początku opowiadała się ona za hasłami radykalnymi, ukierunkowana była na upowszechnianie lewicowych poglądów¹⁹. Odejście części członków organizacji, nieakceptujących socjalistycznego programu, spowodowało utworzenie Tymczasowej IRA nastawionej na wyzwolenie Ulsteru spod władzy Wielkiej Brytanii. Działania przez nią podejmowane były skierowane wyraźnie przeciw armii brytyjskiej i obejmowały zamachy bombowe oraz ataki na obiekty wojskowe.

Podłożem działań, oprócz kwestii politycznych, były też konflikty na tle religijnym i podział społeczeństwa na protestantów i katolików. Dążenia do poprawy sytuacji między tymi grupami nie przyniosły znacznych efektów. Działalność IRA można uznać za fundamentalistyczną o podłożu religijnym, jej cele i akcje miały na sztandarze hasła religijne²⁰. Konflikt zaostrzył się 30 stycznia 1972 roku, kiedy podczas marszu pokojowego zastrzelono 13 osób. Wydarzenie to zyskało określenie „krwawej niedzieli”.

Przyczyny, cele i sposoby funkcjonowania IRA mają swe źródło w historii Irlandii. Zamieszkiwany przez Celtów kraj składał się z około 150 królestw połączonych w pięć prowincji. Każda z nich miała własnego króla. Znaczącą rolę w historii Irlandii odegrali misjonarze, zwłaszcza św. Patryk, który doprowadził do schrystianizowania kraju oraz zorganizował życie religijne²¹.

Z czasem w Irlandii pojawili się Normandowie, którzy zainicjowali powolny proces anglicyzacji. Wiązało się to z dyskryminacją przez angielskich władców miejscowego języka, kultury, religii katolickiej i ludności. Tradycja irlandzka była piętnowana, co potęgowało wrogość między lokalnymi społecznościami. Szczególną rolę odegrał król Henryk II, który głównie odpowiada za narastanie konfliktu między państwami. Władca usprawiedliwił swoje żądania względem Irlandii umocowaniem przez papieża do władania wyspą. Papież Hadrian IV bowiem był przyjacielem Henryka II²² i uczynił go Panem Irlandii, co wywołało duże wzburzenie wśród miejscowej ludno-

¹⁹ R.S. Czarnecki, *Groza religijnego fundamentalizmu*, „Dziś” 2001, nr 12, s. 34–39.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ B. Ó hEithir, *Historia Irlandii*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2000, s. 9.

²² S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Ossolineum, Wrocław 2003, s. 79.

ści. W 1155 roku został przygotowany plan podboju Irlandii. Pretekstem do ataku była niestabilna sytuacja wewnętrzna na wyspie oraz spory o władzę.

Prośba Diarmaida Mac Murchady, króla irlandzkiej prowincji Leinster, o pomoc w rozwiązaniu wewnętrznych problemów, skierowana do normandzkiego rycerza Strongbowa zapoczątkowała ciąg zdarzeń, które doprowadziły do poddania Irlandii wpływom Anglii. Przyczyną tej prośby były osobiste niepowodzenia króla wspierającego nieodpowiedniego kandydata do tronu innej prowincji, jego romans z żoną innego króla oraz w końcu ucieczka z wyspy²³. W późniejszym czasie Strongbow uzyskał w Irlandii na tyle duże wpływy, że król angielski Henryk II wyruszył w 1171 roku na wyspę z armią²⁴. W 1175 roku został zawarty układ windsorski, w którym król prowincji Connaught, Rory O'Conner, złożył przysięgę angielskiemu królowi i uznał go za władcę²⁵.

Nastąpił trudny okres dla Irlandczyków, ponieważ Normandowie zasiedlali kraj, pozostawiając Irlandczykom gorszą, nieurodzajną ziemię. Z tego powodu Irlandczyków dotknęło ubóstwo i głód. Mieli też niższy status społeczny. Miejscowa ludność siłą pozbawiana własnej ziemi i dorobku prezentowała wrogość wobec Normandów. Obszar Dublina był zaludniany wyłącznie Anglikami, tworząc tym samym specjalną domenę królewską, gdzie Irlandczycy byli ścigani²⁶. W takich warunkach nasilały się uprzedzenia i niechęć między dwiema społecznościami, celowo podsycane przez władców dla osiągnięcia przez nich własnych korzyści.

W 1177 roku normandzki rycerz John de Courcy wraz z garnizonem z Dublina najechał na Ulster i zdobył Downpatrick. Pokonał tym samym króla i ogłosił się władcą. W 1250 roku już trzy czwarte wyspy znajdowało się pod kontrolą Normandów. Poza ich władzą pozostawały Connaught oraz zachodni Ulster²⁷.

Irlandczycy nie potrafili pogodzić się z zaistniałą sytuacją, musieli walczyć o własne państwo i los. W 1261 roku MacCarthy, hrabia Desmond, stawiał opór Normandom i zapewnił tym samym niezależność obszarom swojego panowania. W 1257 roku O'Donnelowie powstrzymali ekspansję rodu Geraldów. Dzięki temu ekspansja angielska zatrzymała się w granicach z końca XII wieku. Długi okres przebywania Normandów wpłynął na ukształtowanie wspólnych obyczajów i kultury, stopniowo zanikała niechęć, rozwijały się przyjaźnie między społecznościami. Jednak interwencja Anglii

²³ B. O hEithir, *Historia Irlandii, op.cit.*, s. 21.

²⁴ T.W. Moody, F.X. Martin, *Historia Irlandii*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998, s. 134.

²⁵ J. O'Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii*, Wydawnictwo Marabut, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 34.

²⁶ T.A. Jackson, *Walka Irlandii o wolność*, PWN, Warszawa 1955, s. 20.

²⁷ J. O'Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii, op.cit.*, s. 48.

w tym czasie stała się przyczyną konfliktów między Anglią i Irlandią w latach późniejszych.

W 1366 roku Anglia wprowadziła statuty z Kilkenny, odwołujące się do zachowywania odrębności kulturowej i narodowej²⁸. Statut zabraniał przybyłym osadnikom używania języka irlandzkiego, zawierania małżeństw z Irlandkami, noszenia stroju irlandzkiego, przyjmowania praw, imion irlandzkich, uprawiania irlandzkich gier. Wprowadzenie tych nakazów nie było jednak skuteczne. Od tego okresu angielscy władcy byli uznawani za wrogów²⁹. Ponownie społeczeństwo zostało rozbite na dwie osobne grupy, pobudzana była ich wzajemna wrogość, podkreślane były różnice mające doprowadzić do konfliktu i podziału terytorium Irlandii.

Henryk VII Tudor starał się odbudować władzę angielską poza obszarami tak zwanej Palisady, czyli skolonizowanej części Irlandii. Za swojego namiestnika uznał w 1494 roku Edwarda Poyningsa, który miał doprowadzić kraj do „zupełnego i doskonałego ładu”³⁰. W 1495 roku zostało uchwalone tak zwane prawo Poyningsa. Według niego parlament irlandzki mógł się zbierać jedynie za zgodą króla i przyjmować te prawa, które wcześniej zatwierdził angielski władca. Była to kolejna próba zdominowania Irlandczyków, dyskryminacji ich kultury i praw. Rok później namiestnikiem został Gerald Fitzgerald. Dynastia ta rządziła 38 lat, a kres jej panowaniu położył Henryk VIII. Wprowadzono zasadę, że wicekrólem może być jedynie Anglik. W tym okresie za cel uznawano się zniszczenie ważnych rodów irlandzkich. Był to przykład kolejnych działań, które miały ograniczyć prawa Irlandczyków i przyczynić się do panowania Anglii nad krajem. Henryk VIII, który odseparował się od papieżstwa i utworzył w Anglii odrębny od katolickiego Kościół, w 1541 roku ogłosił się królem Irlandii, kładąc kres formalnej niepodległości kraju³¹.

Nastąpiły wtedy kolejne wywłaszczenia, sprowadzano angielskich osadników, nastął okres kolonizacji Ulsteru. Było to systematyczne zasiedlanie prowincji protestanckimi osadnikami ze Szkocji i Anglii i spychanie miejscowej ludności na gorsze ziemie. Stało się to głównym powodem konfliktu katolicko-protestanckiego w Irlandii Północnej, który trwa do dziś. Proces ten spowodował zmianę składu ludności, religii, tradycji³², a tym samym

²⁸ B. O hEithir, *Historia Irlandii*, *op.cit.*, s. 22.

²⁹ A. Cisło, *Tożsamość Irlandczyków w prozie odrodzenia literackiego z przełomu XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 58.

³⁰ J. O'Beirne Ranelagh, *Historia Irlandii*, *op.cit.*, s. 54.

³¹ A. Cisło, *Tożsamość Irlandczyków...*, *op.cit.*, s. 59.

³² W. Gruszka, *Szmaragdy nie lubią koloru khaki*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986, s. 11.

wpłynął na pogorszenie stosunków między społecznościami, zaostrenie konfliktu i w konsekwencji doprowadził do krwawych rozgrywek.

Charakterystyka IRA

Irlandzka Armia Republikańska, jak już wspomniano, jest uważana za separatystyczną organizację terrorystyczną funkcjonującą na obszarze Irlandii Północnej, powołaną do oddzielenia jej od Zjednoczonego Królestwa i włączenia do Republiki Irlandii. Nazewnictwo to ugruntowało się w 1919 roku wraz ze wzmożoną walką o niepodległość Irlandii. Początki działalności tej organizacji można dostrzec już wcześniej, sięgają XVIII wieku, a jej utworzenie jest powiązane z istnieniem Irlandzkiego Bractwa Republikańskiego, którego tradycje wywodzą się z końca XVIII wieku oraz ukrytego działania stowarzyszenia Zjednoczonych Irlandczyków. Pojawiło się wtedy przekonanie, że o niezależność Irlandii od Korony Brytyjskiej należy walczyć zbrojnie. Wpisane zostały do tego ponadto idee rewolucji francuskiej, uznające równość wszystkich Irlandczyków niezależnie od wyznania³³. Jednym ze sposobów osiągania celów był radykalizm, który stanowił „irlandzkie wcielenie poglądów Mazziniego”³⁴ i sprowadzał się do akceptacji następujących idei:

- zbrojnej walki przeciw Brytyjczykom;
- socjalistycznego podejścia do spraw społecznych;
- celtyckiego odrodzenia³⁵.

Przekonanie o konieczności wykorzystania siły dla uzyskania efektów politycznych okazało się głównym powodem podjęcia walki zbrojnej. Była to jedna z tradycji politycznych ukształtowanych w Irlandii, druga odnosiła się do uzyskania autonomii w wyniku działań reprezentacji Irlandzkiej Partii Parlamentarnej w Londynie³⁶. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej rozwinął się drugi nurt irlandzkiej polityki skierowanej przeciw Brytyjczykom, dążącej do walki o niepodległość, w wyniku czego narodziła się Irlandzka Armia Republikańska. Pierwsze informacje o jej istnieniu pojawiły się już w 1866 roku; wynikało to z wypowiedzi Fenianów (tajnego irlandzkiego stowarzyszeni niepodległościowego) przebywających na terenie Stanów Zjednoczonych. Kolejne wzmianki wystąpiły w latach późniejszych, w momencie gdy przywódca powstania wielkanocnego, Patrick Pearse, ty-

³³ J. Bowyer Bell, *The Gun in Politics. An Analysis of the Irish Political Conflict 1916–1986*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1991, s. 135.

³⁴ T.P. Coogan, *The I.R.A.*, Harper Collins Publishers, London 2000, s. 14.

³⁵ P. Bishop, E. Mallie, *The Provisional IRA*, Corgi Books, London 1998, s. 22–23.

³⁶ R. English, *Armed Struggle. The History of the IRA*, Pan Books, London 2003, s. 9.

tułował się „komendantem generalnym Irlandzkiej Armii Republikańskiej”³⁷. Idee niepodległościowe ugruntowane zostały na terytorium Irlandii wraz z walkami prowadzonymi w latach 1919–1921.

W latach 60. XX wieku IRA na nowo zdefiniowała republikanizm, który coraz dalej odchodził od początkowych założeń i stawał się bardziej niebezpieczny. Klęska z lat 1956–1962 zmotywowała do większego zaangażowania społecznego i realnego przedstawienia bieżących problemów kraju³⁸. Posłużyła temu marksistowska retoryka mająca na celu zgromadzić nowych rekrutów. Chęć zemsty za pierwotne ataki wpłynęła na liczbę zwolenników organizacji. Rozłam w IRA doprowadził do utworzenia jej nowej struktury i osłabienia politycznego czynnika jej działalności. Ukierunkowano się w szczególności na działania zbrojne mające doprowadzić do założonego celu. Jeszcze w latach 70. za główny cel działalności uznawano pozbycie się Brytyjczyków z Irlandii³⁹. Było to jednoznaczne z oddaleniem pokojowych rozwiązań. Główna strategia zbrojna zakładała „wojnę na wyczerpanie wymierzoną przeciwko wrogim siłom”⁴⁰. Zadaniem IRA stało się destabilizowanie terytorium Irlandii Północnej w wyniku akcji zbrojnych i zamachów bombowych.

Pomimo oficjalnego rozwiązania organizacji w 2005 roku nie można jednoznacznie założyć, że idee republikanizmu nie będą dalej głoszone i nie będą motywować do dalszych konfliktów⁴¹. W przypadku zaostżenia sytuacji politycznej i ponownego zastosowania siły może się okazać, że rozwiązanie pokojowe nie jest decyzją ostateczną. Zgodnie ze słowami J. Glogera: „IRA nigdy nie będzie pokonana. Walka w imię idei republikanizmu będzie trwała tak długo, jak Irlandia będzie podzielona”⁴². Sposoby dalszej walki nie są do końca poznane, obecnie można uznać, że Gerry’emu Adamsowi udało się przekonać większość republikanów do prowadzenia działań politycznych⁴³.

Działania IRA należy utożsamiać z zabiegami o wolność. Według Johna Bowyer Bella walczy ona o ustanowienie „transcendentnej, magicznej i mi-

³⁷ P. Bishop, E. Mallie, *The Provisional IRA*, *op.cit.*, s. 16–25.

³⁸ T. Geraghty, *The Irish War: The Military History of a Domestic Conflict*, HarperCollins Publishers 1998, s. 6.

³⁹ B. O’Brien, *The Long War: The IRA & Sinn Fein*, The O’Brien Press 1999, s. 6–22.

⁴⁰ J. Bowyer Bell, *The Gun in Politics...*, *op.cit.*, s. 9.

⁴¹ Y. Alexander, D. Pluchinsky, *Europe’s Red Terrorists. The Fighting Communist Organizations*, Frank Cass and Company Ltd., London 1992, s. 8–33.

⁴² P. Taylor, *Provos. The IRA & Sinn Fein*, Bloomsbury, London 1998, s. 217.

⁴³ L. Clarke, *Broadening the Battlefield. The H-Blocks and the Rise of Sinn Fein*, Gill and Macmillan, Dublin 1987, s. 14–22.

stycznej” Republiki Irlandii⁴⁴, z tego też powodu nie jest to *stricte* organizacja terrorystyczna, mimo takiej powszechnej opinii na arenie międzynarodowej.

IRA nastawiła się na podejmowanie zbrojnych działań w celu osiągnięcia celów. W ich zakres można wpisać akty terroru. Początkowo organizacja propagowała idee lewicowe, po rozpadzie w 1969 roku ukierunkowała się na wyzwolenie Ulsteru, organizowanie starć z wojskami brytyjskimi i przeprowadzanie ataków terrorystycznych.

Analiza działań IRA wskazuje na destabilizowanie sytuacji w rejonie przeciwnika za pomocą metod zagrażających bezpieczeństwu publicznemu; podejmowano też próby ataków na wojsko. Złamanie przeciwnika w wielu sytuacjach oznaczało systematyczne przeprowadzanie działań o charakterze terrorystycznym, zmierzające do zastraszenia i zwiększania poczucia niepewności wśród ludności cywilnej. Ponadto stosowano inne metody, takie jak: atakowanie państwowej infrastruktury krytycznej, utworzenie aparatu policyjnego czy prowokowanie państwa w celu zwiększania zjawisk przemocy i konfliktów zbrojnych.

Działania polityczne powiązane z terrorystycznymi wymagały odpowiednich środków finansowych. Gerry Adams, dowódca IRA, powołał partię Sinn Fein, opowiadającą się za zjednoczeniem Irlandii i wycofaniem wojsk brytyjskich. Głównymi źródłami finansowania IRA były napady na banki, haracze i dochody z handlu narkotykami. Część środków pochodziła z Irlandzkiego Północnego Komitetu Pomocy, organizacji charytatywnej, która pozyskiwała pieniądze dla biednych Irlandczyków, ale środki te były wykorzystywane na zakup broni dla IRA.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, WAiP, Warszawa 2008.
- Alexander Y., Pluchinsky D., *Europe's Red Terrorists. The Fighting Communist Organizations*, Frank Cass and Company Ltd., London 1992.
- Bishop P., Mallie E., *The Provisional IRA*, Corgi Books, London 1998.
- Bowyer Bell J., *Ireland: The Long End Game*, „Studies in Conflict and Terrorism” 1998, Vol. 21, No 1.
- Bowyer Bell J., *The Gun in Politics. An Analysis of the Irish Political Conflict 1916–1986*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1991.
- Cisło A., *Tożsamość Irlandczyków w prozie odrodzenia literackiego z przełomu XIX i XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Clarke L., *Broadening the Battlefield. The H-Blocks and the Rise of Sinn Fein*, Gill and Macmillan, Dublin 1987.
- Coogan T.P., *The I.R.A.*, Harper Collins Publishers, London 2000.
- Czaputowicz J., *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa 1998.
- English R., *Armed Struggle. The History of the IRA*, Pan Books, London 2003.

⁴⁴ J. Bowyer Bell, *Ireland: The Long End Game*, „Studies in Conflict and Terrorism” 1998, Vol. 21, No 1, s. 9.

- Geraghty T., *The Irish War. The Military History of a Domestic Conflict*, HarperCollins Publishers 1998.
- Gruszka W., *Szmaragdy nie lubią koloru khaki*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1986.
- Grzybowski S., *Historia Irlandii*, Ossolineum, Wrocław 2003.
- Indecki K., *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, Zakamycze, Kraków 2005.
- Jackson T.A., *Walka Irlandii o wolność*, PWN, Warszawa 1955.
- Latkiewicz J., Skoczylas J., *Problematyka terroryzmu międzynarodowego w pracach ONZ*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1975, nr 9.
- Marczak J., *Potrzeby i udział społeczeństwa w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, w: *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa – założenia przygotowania i użycia*, cz. 2, W. Kitler (red.), PWN, Warszawa 2004.
- Moody T.W., Martin F.X., *Historia Irlandii*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998.
- O’Beirne Ranelagh J., *Historia Irlandii*, Wydawnictwo Marabut, Warszawa–Gdańsk 2003.
- O’Brien B., *The Long War: The IRA & Sinn Fein*, The O’Brien Press 1999.
- Ó hEithir B., *Historia Irlandii*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2000.
- Pikulski S., *Prawne środki zwalczania terroryzmu*, Wyd. UWM, Olsztyn 2000.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002.
- Sulowski S., Brzeziński M., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, Elipsa, Warszawa 2009.
- Taylor P., *Provos. The IRA & Sinn Fein*, Bloomsbury, London 1998.
- Wejkszner A., *Wojny XXI wieku, Istota współczesnych konfliktów asymetrycznych*, w: *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, S. Wojciechowski, R. Fiedler (red.), Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM, Poznań 2009.
- Witkowska K., *Informacja o przestępczości w środkach masowego przekazu*, w: *Znaczenie informacji w społeczeństwie obywatelskim*, J. Marszałek-Kawa, B. Chłudziński (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.

Damian Rytel – absolwent Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie.

Andrzej Wilk

BAKU BLIŻEJ WARSZAWY

Po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku Azerbejdżan stał się państwem niepodległym. Od 1992 roku nie ma na jego terytorium wojsk rosyjskich. Zarówno praktyczne, jak i symboliczne znaczenie miał wówczas fakt zastąpienia cyrylicy alfabetem łacińskim w wersji używanej w języku tureckim dla zapisu języka azerskiego. Azerbejdżan – niewielkie, ale strategicznie ważne państwo-eksporter ropy i gazu wybrało drogę na Zachód. Bliskość językowa i kulturowa Azerbejdżanu i Turcji wpłynęła na zainteresowanie kemalizmem – modelem politycznym świeckiego i prozachodniego państwa islamskiego. W 1923 roku prezydent-generał Mustafa Kemal, któremu później parlament nadał tytuł Atatuerk (ojciec Turków), spowodował wkroczenie Turcji na drogę politycznej modernizacji. Oznaczało to konieczność przewyciężenia zaszłości pozostawionych przez Imperium Osmańskie na drodze do nowoczesnej, republikańskiej Turcji, a w szczególności odejście od niezmiennych praw religijnych i od struktury polityczno-religijnej na czele z urzędem sułtana-kalifa. W republikańskiej Turcji zniesione zostało wielożeństwo, a kobiety otrzymały prawa wyborcze. Ważnym elementem modernizacji było też powszechne nauczanie, w którym zamiast pisma arabskiego wprowadzono alfabet łaciński. W życiu gospodarczym znalazł zastosowanie etatyzm. W przypadku Azerbejdżanu również wystąpiła konieczność przewyciężenia wielu anachronicznych reliktyw długiej i okresami dramatycznej historii, w tym pozostałości radzieckiego totalitaryzmu. Prozachodnia orientacja oznacza działania na rzecz kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, zwiększania udziału kobiet w życiu społecznym oraz rozwijania przedsiębiorczości i innowacyjności. Ważnym instrumentem instytucjonalnym pobudzającym tego rodzaju działania jest Rada Wsparcia Państwa dla Organizacji Pozarządowych przy Prezydencie Republiki Azerbejdżanu.

Przedstawiciele Rady – Ilgar Dadashov, Hasan Abdullayev i Taghrul Mammadli odbyli w Warszawie wiele rozmów na temat rozszerzania współpracy azerbejdżańsko-polskiej. 27 października 2015 roku w trakcie wizyty na Uczelni Techniczno-Handlowej im. Heleny Chodkowskiej mowa była o przyszłych projektach badawczych ważnych dla relacji pomiędzy Azerbejdżanem a Polską. Gospodarz spotkania gen. dyw. prof. dr inż. Stanisław

Krysiński przedstawił możliwości i doświadczenia naszej Uczelni w zakresie kształcenia studentów zagranicznych. Prorektor dr Justyna Żylińska poinformowała o kierunkach i metodach kształcenia studentów.

Następnego dnia delegacja z Baku odwiedziła Uniwersytet Warszawski, gdzie odbyła się konferencja podsumowująca międzynarodowy projekt badawczo-edukacyjny na temat współczesnego Azerbejdżanu. W trakcie tej konferencji ogłoszono referaty o oddziaływaniu tradycji i nowoczesności na społeczną pozycję kobiet w Azerbejdżanie, o priorytetach polityki zagranicznej tego państwa, a także o jego znaczeniu dla bezpieczeństwa energetycznego Europy. Mowa była również o udziale azerskich studentów w unijnym programie ERASMUS, współpracy organizacji harcerskich oraz o działalności Stowarzyszenia Współpracy Polska–Azerbejdżan. W seminarium uczestniczył Ulvi Bakhshaliyev, radca Ambasady Republiki Azerbejdżanu w Polsce.

Osiągnięcia i problemy współczesnego Azerbejdżanu oraz możliwości rozszerzania współpracy polsko-azerbejdżańskiej nie są tak znane, jak na to zasługują. Azerbejdżan jest jednym z najszybciej rozwijających się państw świata. Oprócz wielkich zasobów ropy i gazu posiada złoto oraz rudy miedzi, srebra, tytanu, manganu, kobaltu, chromu i molibdenu. Oprócz górnictwa surowców mineralnych ważną rolę w gospodarce odgrywa rolnictwo. Władze Azerbejdżanu przywiązują wielką wagę do rozwoju edukacji, nauki i kultury. Szybko rośnie liczba ludzi wykształconych. Wszystko to sprawia, że w Azerbejdżanie są atrakcyjni partnerzy dla przedsiębiorców zagranicznych. Obecnie warto zwrócić uwagę na możliwości dla polskich przedsiębiorców wynikające z chińskiej koncepcji budowy Nowego Szlaku Jedwabnego, który będzie przebiegać między innymi przez terytorium Azerbejdżanu. Ważną uczestniczką i animatorką akademickiej współpracy jest prof. dr hab. Danuta Chmielowska z Uniwersytetu Warszawskiego, znana specjalistka w zakresie problemów Turcji i Azerbejdżanu. Profesorka Chmielowska, wykładając w Bałkańskim Uniwersytecie Słowiańskim, przyczyniła się do zainteresowania azerbejdżańskiej społeczności akademickiej Polską oraz jej uczestnictwem w Unii Europejskiej i NATO.

Jan Klimek

KREATYWNOŚĆ I PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ W ZARZĄDZANIU ORGANIZACJAMI

Kreatywność i przedsiębiorczość w zarządzaniu organizacjami, przede wszystkim w firmach rodzinnych, była hasłem wywoławczym zorganizowanej w listopadzie ubiegłego roku w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie konferencji odbywającej się w ramach Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości. Inicjatorem i gospodarzem był Instytut Przedsiębiorstwa SGH, a w jego ramach Zakład Przedsiębiorstwa Rodzinnego. W konferencji wzięło udział kilkudziesięciu wybitnych specjalistów z różnych uczelni i ośrodków naukowych, praktycy biznesu, głównie z firm rodzinnych, inicjatorzy i działacze przedsiębiorczości społecznej. Jej przebieg śledzili też liczni studenci.

Punktem wyjścia do dyskusji była następująca teza: czy pojęcie przedsiębiorcy można ograniczyć tylko do definicji zawartej w ustawie z 2 lipca 2004 roku o swobodzie działalności gospodarczej czy też trzeba podjąć próbę innego prawnego zdefiniowania jego miejsca, pozycji, roli itp. Według przywołanej ustawy przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, prawna lub niebędąca osobą prawną jednostka organizacyjna mająca zdolność prawną, wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą. Trzeba jednak ten opis poszerzyć, sięgając do treści tej działalności, przybliżając podstawowe cechy „człowieka biznesu”, a mianowicie: że jest on w tej dziedzinie kreatorem wprowadzającym zmiany, że podejmuje działania objęte ryzykiem, czujnym, dostrzegającym i wykorzystującym okazje, że jest jednostką dążącą na polu biznesowym do sukcesu. Idąc tropem definicji, jakie w odniesieniu do pojęcia przedsiębiorcy sformułowali teoretycy zarządzania (na przykład E. Stam: „Ambitny przedsiębiorca angażuje się w proces przedsiębiorczy w celu wytworzenia tak dużej wartości, jak to możliwe”, G. Lichtenstein i T. Lyons: „Próbuje przesunąć się na wyższy szczebel na drabinie rozwojowej w porównaniu do szczebla, na którym obecnie się znajduje”), wyraziłem pogląd – otwierając dyskusję na konferencji – że podstawowymi czynnikami przesądzającymi o przedsiębiorczości są wynikające z posiadanej wiedzy i umiejętności zdolność identyfikacji szans i zagrożeń, zwiększona innowacyjność oraz otwartość na rozwijanie i wykorzystanie talentów.

Dyskusja, w której zabrało głos kilkunastu uczestników konferencji, toczyła się w trzech panelach. W pierwszym skupiono się na wymianie poglądów, na czym polega współczesna przedsiębiorczość, w drugim – omawiano problemy kreatywności, w trzecim – zarządzanie talentami. Biorący w niej udział, specjalnie przybyły z Brukseli przewodniczący Grupy Pracodawców w Europejskim Komitecie Ekonomiczno-Społecznym Jacek Krawczyk skupił się na pozycji firm rodzinnych w krajach Unii Europejskiej i poza nią. Podkreślił, że w państwach członkowskich nadal brak wyspecjalizowanych struktur rządowych monitorujących i wspierających sektor MSP, a tam głównie skupia się przedsiębiorczość rodzinna. Podejmowane są jednak próby zmierzające w tym kierunku. Przykładem jest Polska, gdzie z powodzeniem i aktywnie rozwija swą działalność powstała przed piętnastu laty Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. Do jej podstawowych zadań należy wspieranie działalności innowacyjnej i badawczej małych i średnich przedsiębiorstw, rozwój regionalny, rozwój zasobów ludzkich, wykorzystywanie nowych technologii itp. Nie są one jednak wypełniane konsekwentnie i całościowo, skutek zaś jest taki, że mimo dokuczliwego poziomu bezrobocia wśród młodych ludzi w Polsce i w pozostałych krajach Unii Europejskiej tylko trzecia część z nich bierze pod uwagę podjęcie własnej działalności jako wyjście z trudnej życiowej sytuacji. Przytłaczająca większość oczekuje, że znajdzie zatrudnienie „na etacie” i taką widzi dla siebie przyszłość. Inaczej jest na przykład w Brazylii, będącej obecnie jednym ze światowych tygrysów gospodarki, gdzie proporcje układają się odwrotnie i gdzie z rosnącą skutecznością wykorzystywany jest potencjał rozwojowy tego kraju.

Dyrektor departamentu rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności PARP Paulina Zadura-Lichota, nawiązując do wypowiedzi o działaniach podejmowanych przez agencję, przedstawiła szczegóły zamierzeń odnoszących się do wspierania innowacyjności w unijnej perspektywie finansowej na lata 2014–2020. Ze środków unijnych wynoszących w tym okresie 3,6 mld euro ponad połowa przeznaczona jest na proinnowacyjne usługi dla przedsiębiorstw z sektora MSP, znaczne środki kierowane są na rynek start-upów, czyli na ekosystem wspierania rozwoju przedsiębiorczości, na inwestycje w innowacje, na internalizację aktywności małych i średnich przedsiębiorstw.

Z dużym zainteresowaniem przyjęto wystąpienie dr Beaty Żelazko, adiunkta w Zakładzie Przedsiębiorstwa Rodzinnego SGH, na temat nauczania przedsiębiorczości. Cytując Petera Druckera, że „w przedsiębiorczości nie ma nic magicznego ani tajemniczego i nic, na co wpływ miałyby geny, a przedsiębiorczości tak jak każdej dyscypliny można się nauczyć”, podkreśliła, że są głównie dwa miejsca, gdzie ten proces może być realizowany.

Są to szkoły wyższe i bezpośrednio przedsiębiorstwa, zwłaszcza rodzinne. Niestety, z badań wynika, że w polskich realiach wciąż jeszcze brak dopracowanego, konsekwentnego programu pobudzania potencjału tkwiącego w wymienionych organizacjach i poza nimi, przede wszystkim niski jest stopień zaawansowania współpracy w tym ekosystemie. Towarzyszy temu niska zainteresowanie uczniów i studentów nauczaniem się przedsiębiorczości oraz – z drugiej strony – brak jest pomysłów, jak w ciekawy sposób przekazywać młodym ludziom odpowiednią wiedzę, jak inspirować jej pogłębianie, doskonalić umiejętności i wpływać na zmianę dotychczasowych dominujących postaw. Beata Żelazko za konieczne uważa więc zdecydowane uaktywnienie współpracy w tym zakresie szkół wyższych z firmami i organizacjami pozarządowymi, rozwinięcie badań nad przedsiębiorczością, udział firm w projektowaniu badań i innych przedsięwzięć służących temu celowi, przygotowanie przez uczelnie we współpracy z przedsiębiorstwami odpowiedniej oferty wykładów oraz zwrócenie zdecydowanie większej uwagi na rolę, jaką w kształtowaniu umiejętności służących przedsiębiorczości i kształtowaniu kultury przedsiębiorczości mogą i powinny odgrywać firmy rodzinne.

Rozwinięciu roli, jaką odgrywają firmy rodzinne, i kierunkom przemian, jakim one współcześnie ulegają, poświęcił swe wystąpienie dr Andrzej Marjański, prodziekan Wydziału Zarządzania oraz kierownik Zakładu Przedsiębiorczości i Firm Rodzinnych w Społecznej Akademii Nauk w Łodzi. To najstarsza forma przedsiębiorczości. Pierwsze dokumenty historyczne odnoszące ich istnienie pochodzą z III tysiąclecia p.n.e. Przedsiębiorstwa rodzinne występowały i występują na całym świecie, we wszystkich kulturach i we wszystkich okresach i również dziś są podstawą struktur gospodarczych we wszystkich krajach, pod wszystkimi szerokościami i długościami geograficznymi. Tam, gdzie ze względów ideologicznych próbowano je wyeliminować, wcześniej czy później odradzają się. Są one charakterystyczne przede wszystkim dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw, ale wiele z nich znajduje się współcześnie w klasie *big-businessu*: we Francji 250 spółek notowanych na giełdzie paryskiej uznawanych jest za firmy rodzinne, na giełdzie we Frankfurcie udział firm rodzinnych przekracza 50%, firmami rodzinnymi są między innymi: IKEA, Wal-Mart, Ford, LG, Auchan. Co prawda wśród korporacji transnarodowych stanowią ledwie kilkanaście procent, ale na liście „Fortune 500” jedną trzecią miejsc zajmują firmy rodzinne, a na giełdzie nowojorskiej z każdych trzech firm dwie – to firmy rodzinne. Charakterystyczne jest także, że te przedsiębiorstwa rodzinne, które zaliczane są do sektora MSP, coraz wyraźniej grupują się w formalne bądź pozaformalne struktury biznesowe, zachowując podmiotowość prawną. Przyczyny tendencji integracyjnych to: dążenie do efektów skali i różnorodności, do

koncentracji na kluczowych umiejętnościach i do ograniczania ryzyka, optymalizacja łącznego wyniku działalności. Chodzi też o pobudzanie lokalnej przedsiębiorczości przez zapewnienie decentralizacji zarządzania, zapewnienie autonomii jednostek.

Przedsiębiorczość, by była skuteczna, wymaga nieustannej innowacyjności. Roli kreatywności w tworzeniu innowacji poświęciła swe wystąpienie dr Anna Strychalska-Rudziewicz z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Powołując się – odnośnie do relacji między kreatywnością a innowacyjnością – na prowadzone badania i literaturę, podkreśliła, że kreatywność to zdolność do tworzenia nowych wartościowych rozwiązań (wytworów, pomysłów), innowacyjność zaś jest zdolnością do ich wprowadzania i zastosowania w praktyce. Tym samym kreatywność jest niezbędnym wstępem do innowacyjności, ale sama z siebie nie jest innowacyjnością, przy czym coraz powszechniejsze jest przekonanie, że otoczenie ma decydujący wpływ na bycie kreatywnym i na możliwość tworzenia innowacji.

W pewnym sensie rozwinięcie tej myśli zawierało wystąpienie dr Beaty Chmielewicz z Zakładu Przedsiębiorstwa Rodzinnego SGH. Temat: rola kadry menedżerskiej w kreowaniu przedsiębiorczych zachowań pracowników, teza wyjściowa: o przedsiębiorczym wizerunku i charakterze firmy decydują zatrudnieni w niej ludzie, nawet jeśli nie wszystkie ich pomysły nadają się do realizacji. Motywacja do zachowań przedsiębiorczych, innowacyjnych niemal zawsze wynika i zależy od dobrego zarządzania i dobrych stosunków międzyludzkich. Powołując się na prof. Józefa Penca z Politechniki Łódzkiej, wybitnego specjalisty z zakresu zarządzania i autora licznych publikacji poświęconych temu tematowi, podkreśliła, że menedżer twórczo podchodzący do swych obowiązków i zachowań pobudza inicjatywę pracowników, natomiast jego kreatywność zarządzania wyraża się w przydzielaniu pracownikom zadań mobilizujących, wymagających inwencji i inicjatywy, we wspólnym poszukiwaniu nowych rozwiązań oraz wynagradzaniu pracowników na podstawie obiektywnych kryteriów.

Z dużym zainteresowaniem uczestnicy konferencji odnieśli się do wystąpienia dr Joanny Tabor-Błażewicz, starszego specjalisty w Dziale Rozwoju Edukacji SGH, prezentującej wyniki badań na temat zarządzania talentami w przedsiębiorstwie. Przygotowując poświęconą temu tematowi pracę doktorską, wybrała do badań lata 2010–2011, a więc okres szczególnego nasilenia kryzysu, w jakim znajdowała się gospodarka światowa, chociaż Polskę dotknął on w relatywnie niewielkim stopniu. Ale również u nas był to czas uświadomienia sobie przez kierownictwa firm, jak cenną dla nich wartością są ludzie utalentowani. Dostrzeżono to ze zwiększoną wyrazistością i w rezultacie, mimo wysokiego bezrobocia, ludzie utalentowani nie mieli na ogół

żadnych trudności ze znalezieniem pracy na satysfakcjonujących warunkach. Nie dotyczyły ich ani redukcje zatrudnienia, ani ograniczenia płacowe, tak częste w przypadku pozostałych pracowników. Dzięki ich umiejętnościom, doświadczeniu i innowacyjności firmy łatwiej wychodziły z trudnych sytuacji, uzyskiwały skuteczniejszą „barierę immunologiczną” wobec napięć, jakie występowały na rynku. To powinno stać się trwałym dorobkiem i trwałą praktyką także w okresach względnej stabilizacji. Zarządzanie talentami ma – a ściślej: powinno mieć – stałe miejsce wśród priorytetów HR. W ślad za tym pojawiają się nowe zjawiska i nowe pojęcia, takie jak marka talentu, otwarta gospodarka talentami. Niezwykle pilną potrzebą staje się osiągnięcie przez organizacje większej efektywności w zarządzaniu talentami, umiejętność pozyskiwania i rozwijania talentów oraz trwałość więzi, jakie firma jest w stanie zapewnić sobie w korzystaniu z ich uczestnictwa w działalności organizacji.

Z uwagą odnotowane zostały wystąpienia na konferencji dr. hab. Stanisława Łobejki, profesora SGH z Zakładu Strategii Konkurencji (*Kreatywność a ekoinnowacje*), dr. hab. Jakuba Brdulaka, adiunkta w Katedrze Rozwoju Kapitału Ludzkiego SGH (*Kreatywność a zarządzanie zmianą*), Agnieszki Barańskiej, doktorantki SGH (*Rodzinny talent w rodzinnej firmie*), Waldemara Jagodzińskiego, dr filozofii, a obecnie doktoranta SGH (*Coaching językowy jako synergiczne narzędzie atrybutowego zarządzania talentami*), założyciela Sieci Sensownego Biznesu nawiązującego do idei sieci aniołów biznesu, wspierającej incjatorów ciekawych pomysłów na działalność gospodarczą Dawida Sokołowskiego (*Przedsiębiorczość w sieci*).

Ważną formą tego wsparcia jest tak zwana ekonomia społeczna. Wprowadzenie do programu konferencji tej formy przedsiębiorczości, popieranej przez Unię Europejską i zyskującej coraz większą popularność także w naszym kraju, było przygotowane przez Dagmarę Kistełę, koordynatorkę projektu „Stowarzyszenie Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich”. Treścią ekonomii społecznej, podkreśliła autorka prezentacji, jest integracja osób zagrożonych marginalizacją, tworzenie dla nich miejsc pracy, świadczenie usług na rzecz pożytku publicznego. Posługując się przykładami podjętych i realizowanych tego rodzaju inicjatyw, nienastawionych na bezpośredni zysk, lecz w sumie samofinansujących, wskazywała, że skutecznie służą one wyprowadzaniu osób dotkniętych bezrobociem z ich trudnej sytuacji życiowej, skutecznie wspomagają osoby dotknięte niepełnosprawnością, ułatwiają powrót do normalnego życia osobom uzależnionym od narkotyków, alkoholu itp., osobom opuszczającym zakłady karne i poprawcze. Stają się one realnym wsparciem w rozwiązywaniu problemów osób w starszym wieku, przed którymi – jeśli stracą pracę – na ogół zatrzasują się drzwi

do nowego zatrudnienia, kobiet próbujących po okresie opieki nad małoletnimi dziećmi powrócić na rynek pracy, studentów potrzebujących wsparcia finansowego dla kontynuacji nauki, licznej grupy absolwentów szkół wyższych mających trudności z zawodowym startem, imigrantów próbujących znaleźć sobie miejsce do życia w naszym kraju itp.

Konferencja była kontynuacją podobnego organizowanego przez Instytut Przedsiębiorczości SGH spotkania poświęconego przedsiębiorczości rodzinnej, z którego relację zamieścił kwartalnik „Przedsiębiorstwo Przyszłości” przed rokiem i którego kolejnym etapem będzie planowana przez uczelnię w nieodległym czasie konferencja poświęcona innowacyjności firm rodzinnych.

Jan Klimek – dr hab., profesor SGH, dyrektor Instytutu Przedsiębiorczości i kierownik Zakładu Przedsiębiorstwa Rodzinnego Szkoły Głównej Handlowej, członek Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w Brukseli.

Raporty, analizy, sondaże

ZAGROŻENIA W PRZEDSIĘBIORSTWACH

Bogdan Ćwik, Jerzy Telep

Artykuł wskazuje na podstawie własnych wyników badań prowadzonych przez Autorów i wyników analiz, że we współczesnej rzeczywistości, chociaż warunki organizacyjne i technologiczne na to pozwalają, nieskuteczne są dotychczasowe metody ostrzegania przed zdarzeniami lub zjawiskami, mogącymi spowodować upadek przedsiębiorstwa. Jest to przyczyną błędnych ocen, błędnych diagnoz, a w konsekwencji błędnych decyzji. Autorzy wykonali szereg badań, które wskazują na obecność licznych źródeł zakłóceń podstawowego procesu wczesnego ostrzegania przed zagrożeniami, jakim jest percepcja sygnałów o zagrożeniach. Autorzy zwracają uwagę na to, że problem ten nie jest wystarczająco podkreślany w znanych autorom opracowaniach naukowych, a poważne jego uwzględnianie wymaga zmiany dotychczasowego podejścia teoretycznego i metodologicznego. (s. 9–23).

Bezpieczeństwo – dylematy, doświadczenia, propozycje

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE POLSKI

Tadeusz Jemioło

W literaturze formułowanych jest wiele definicji dotyczących bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. We wszystkich podkreśla się, że jest to stan pewności państwa lub zbioru państw do przeciwstawienia się sytuacji kryzysowej. Doświadczenia ostatniej dekady XX w. wskazują, że bezpieczeństwo międzynarodowe, podobnie jak narodowe, należy pojmować jako proces. Wynika to z dynamicznej zmiany globalnego środowiska bezpieczeństwa, które staje się coraz to bardziej nieokreślone. Nieokreśloność ta wynika ze zmienności wyzwań i zagrożeń, pojawienia się nowych podmiotów prawa międzynarodowego, występowania zjawiska asymetrii, a także prywatyzowania się wojen. Autor omawia wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski, a także podmiotową i przedmiotową strukturę bezpieczeństwa. (s. 24–39).

WALKA Z PRZESTĘPCZOŚCIĄ W SIECI

Robert Maciejczyk

Komputery i urządzenia cyfrowe oraz sieć internetu są ogromną pomocą w nowoczesnym zarządzaniu, ale odgrywają też coraz większą rolę w prowadzeniu nielegalnej działalności. Przewidywane wykorzystywanie tych narzędzi stawia w stan alarmowy służby powołane do ochrony bezpieczeństwa publicznego. Obszarami szczególnie intensywnie atakowanymi są: sfera stosowania podpisu elektronicznego, korzystanie z e-bankowości, niezwykle popularne portale społecznościowe oraz rozrywkowe (piractwo w odniesieniu do cieszących się największą popularnością utworów muzycznych, występów gwiazd estrady itd.), a także przetwarzane w e-systemach bardzo duże ilości danych o poszczególnych osobach i ich działalności. Służby zwalczające cyberprzestępczość otrzymują pomoc ze strony nauki.

Wysoki poziom wiedzy merytorycznej policjantów zajmujących się zwalczaniem cyberprzestępczości powoduje, że osiągnięcia polskiej policji w tym zakresie kształtują się na poziomie innych krajów. Wbrew dość rozpowszechnionym przekonaniom przepisy ustawy o Policji oraz ustawy – Prawo telekomunikacyjne są w zakresie ścigania sprawców przestępstw komputerowych częstokroć bardziej skuteczne aniżeli te, którymi dysponują służby policyjne innych państw, w tym należących do Unii Europejskiej. (s. 40–49).

Teoria i praktyka rozwoju gospodarczego

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММЫ ФОРСИРОВАННОГО ИНДУСТРИАЛЬНО–ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ляйля Маратовна Муталиева, Салтанат Сулеймановна
Тлеубердиева, Анатолий Анатольевич Флек

W artykule zaprezentowano główne kierunki rozwoju priorytetowych sektorów gospodarki oraz przeanalizowano politykę implementacji, uprzemysłowienia i pobudzania innowacyjności w Kazachstanie. Nastawione na przyszłość podejście do tych kwestii jest bowiem kluczem do intensywnego rozwoju kraju jako całości. (s. 50–65).

Kształcenie i doskonalenie kadr

KAPITAŁ LUDZKI NA TLE WYZWAŃ GLOBALIZACJI

Władysław Miś

Kapitał ludzki odgrywa decydującą rolę we współczesnych procesach rozwojowych, przy czym nie można ani ignorować, ani unikać ekonomiczno-technologicznych uwarunkowań i skutków globalizacji. Aby mógł on sprostać wyzwaniom, które niesie obecna rewolucja technologiczna, głównie w informatyce i telekomunikacji, koniecznością staje się jego jakościowa transpozycja. Rozwój globalnej sieci telekomunikacyjnej determinowany nowymi technologiami informatyczno-technologicznymi wymaga od użytkownika odpowiednio wysokiego wykształcenia, kwalifikacji i umiejętności, w tym – biegłego posługiwania się komputerem. Narastające zależności organizacyjne, ekonomiczne, finansowe itp. wymuszają mobilność ludzi i znajomość języków obcych. Dynamiczny rozwój nowych form organizacji gospodarczych funkcjonujących w przestrzeni wielowymiarowej kształtujący nowy charakter pracy (np. telepraca) wymaga innowacyjności, kreatywności i samodzielności ludzi, a powstające nowe zawody w dziedzinach high technology – permanentnej, interdyscyplinarnej edukacji ludzi. Kształtowanie społeczeństwa informacyjnego staje się w takich warunkach wiodącym wyzwaniem, a jednocześnie barierą rozwoju kapitału ludzkiego. (s. 65–74).

Omówienia i recenzje

ZIEMI NA RATUNEK

Sylwester Szafarz, Wydawnictwo „Kto jest Kim”, Warszawa 2015

Andrzej Wilk

Autor – znany publicysta i broadcaster, komentator i prezenter dr Sylwester Szafarz, były konsul w Szanghaju, podjął ambitną próbę charakterystyki i diagnozy globalnych problemów i zagrożeń z zakresu problematyki ekonomicznej i polityczno-społecznej, a także zagadnień dotyczących zagrożeń naturalnych związanych z funkcjonowaniem wulkanów, ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi, megatsunami oraz skutkami efektu cieplarnianego. Omawia swoisty efekt domina odnoszący się do globalizacji zjawisk kryzysowych, w tym ich odbicie w sytuacji ekonomiczno-społecznej Polski. Książka jest zachętą do intensywnego myślenia, chociaż zapewne nie wszystkich czytelników przekona do swych racji. Autorem recenzji jest dr inż. Andrzej Wilk, wykładowca UTH im. H. Chodkowskiej, specjalizujący się w problemach stosunków międzynarodowych, zarządzania i historii myśli politycznej. (s. 75–76).

Studenckie forum

IRA JAKO ORGANIZACJA TERRORYSTYCZNA

Bartosz Rytel, Damian Rytel

Artykuł omawia sytuację społeczno-polityczną i religijną w Irlandii w ujęciu historycznym. Podziału państwa na Republikę Irlandii jako państwa niepodległego oraz Irlandię Północną, wchodzącej w skład Zjednoczonego Królestwa, spowodował ostre konflikty między lokalnymi społecznościami, a często też wrogie relacje między nimi. Pojawiły się także dążenia do zjednoczenia kraju. W tych warunkach powstała Irlandzka Armia Republikańska, której działalność zapisała się w dziejach Irlandczyków wieloma krwawymi aktami terrorystycznymi. (s. 77–88).

Reports, Analyses, Surveys

THREATS IN ENTERPRISES

Bogdan Ćwik, Jerzy Telep

The Authors indicate, on the basis of their own research and analysis that, although the organizational and technological conditions allow this in the contemporary reality, the current methods of warning against events or phenomena that may lead to an enterprise's bankruptcy are inefficient. This leads to faulty assessments, wrong diagnoses and, consequently, wrong decisions. Research conducted by the authors indicates that there are numerous sources of disruptions to the basic process of early warning against threats such as the perception of threat signals. Authors also point out that this problem is not underlined significantly enough in literature and such would require a change of the current theoretical and methodological approach. (p. 9–23).

Safety – Dilemmas, Experience, Proposals

POLAND'S NATIONAL SAFETY

Tadeusz Jemiolo

There are numerous definitions of national and international safety. All of them underline that this is a state of country's or a group of countries' certainty to stand up to a crisis situation. The experience of the late 20th century indicates that the international and national safety ought to be perceived as a process. This results from dynamic changes to the global safety environment which is becoming more and more indefinable. This indefinability results from changing challenges and threats, occurrence of new subjects of international law, the phenomenon of asymmetry, as well as privatization of wars. Author discusses challenges and threats to Poland's safety as well as the subjective and objective structure of safety. (p. 24–39).

FIGHTING CYBERCRIME

Robert Maciejczyk

Computers, digital devices and the Internet constitute enormous assistance in modern management but they also play a growing role in conducting illegal activity. Criminal use of such tools alerts public safety protection

services. The areas especially prone to cybercrime attacks are the use of electronic signature, e-banking, very popular social and entertainment portals (pirating the most popular music, shows, etc.) as well as large amounts of data on people and their activity processed in e-systems. Cybercrime fighting services obtain aid from science.

The high level of expertise used by police officers dealing with cybercrime makes the achievements of Polish police at the same level as of those in other countries and, contrary to the widespread opinion, the legal instruments at Polish police disposal (i.e. the Act on the Police and the Act on Telecommunications Law) are often much more effective in pursuing cybercriminals than those used by police forces in other countries including the EU member states. (p. 40–49).

Theory and Practice in Economic Development

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПРОГРАММЫ
ФОРСИРОВАННОГО ИНДУСТРИАЛЬНО–ИННОВАЦИОННОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Ляйля Маратовна Муталиева, Салтанат Сулеймановна
Тлеубердиева, Анатолий Анатольевич Флек

The article presents the main directions of the priority sectors of the economy and an analysis of policy development and implementation of industrial and innovation policy of the Republic of Kazakhstan. Proper economic policy of the state is the key to successful development of the country as a whole and its components and is of no small importance to industrial and innovation policy. (p. 50–65).

Educating Human Resources

HUMAN CAPITAL IN THE GLOBAL CHALLENGES PERSPECTIVE

Władysław Miś

Human capital plays a deciding role in contemporary development processes, however we may not ignore or avoid the economic-technological conditions and the effects of globalization. In order for the human capital to face the challenges of the technological revolution, mainly in IT and telecommunication, its qualitative transposition becomes a necessity. The development of the global telecommunication network determined by new IT technologies requires from the user a high level of education, qualifications and skills, including advanced computer literacy. The growing organizational, financial, economic, etc. dependencies require human mobility and knowledge of for-

eign languages. The dynamic development of new forms of economic organizations functioning in multi-dimensional framework shaping new character of work (e.g. tele-work) requires innovativeness, creativity and self-reliance, and newly created professions in high technology domains - permanent and interdisciplinary education. Shaping an information society becomes a leading challenge and, at the same time, an obstacle for the human capital development. (p. 65–74).

Reviews

SAVING THE EARTH

Sylwester Szafarz, "Kto jest kim" Publishig, Warsaw 2015

Andrzej Wilk

In his book "Saving the Earth" its author – a well-known feature writer and broadcaster, commentator and presenter Sylwester Szafasz, PhD, a former consul in Shanghai, undertakes an ambitious attempt to characterize and diagnose global problems and threats in the economic and political-social area, as well as the issues related to volcanos, extreme weather phenomena, mega tsunami and the greenhouse effect. He discusses the peculiar "domino effect" in relation to the globalization of crisis phenomena including its reflection in the economic-social situation in Poland. The book encourages intensive thinking, although not all its readers will agree with its findings. The author of this review is Andrzej Wilk, PhD, Eng. Helena Chodkowska University of Technology and Economics lecturer, specializing in international relations, management and history of political thought. (p. 75–76).

Student Forum

IRA AS A TERRORIST ORGANIZATION

Bartosz Rytel, Damian Rytel

This article discusses, in the historic perspective, the social-political and religious situation in Ireland which led to the division of this country into the Republic of Ireland as an independent state and the Northern Ireland constituting a part of the United Kingdom. Conflicts between the local societies that were growing over the ages led to hostile relations and evoked pursuit for uniting the country. This was the conditions that the Irish Republican Army was established in, an organization which marked its place in the Irish history by numerous bloody terrorist attacks. (p. 77–88).

Szanowne Czytelniczki, Szanowni Czytelnicy!

Wszystkie artykuły zamieszczane w kwartalniku „Przedsiębiorstwo Przyszłości” są recenzowane przez recenzentów naukowych, których listę ustala Rada Redakcyjna. Listę stałych recenzentów publikujemy na stronie internetowej czasopisma: http://www.uth.edu.pl/dzialalnosc_naukowa/przedsiębiorstwo_przyszlosci.

W przypadku gdy tekst wymaga opinii specjalisty spoza grona stałych recenzentów ze względu na podejmowany temat lub z innych uzasadnionych powodów, Rada Redakcyjna upoważnia redaktora naczelnego do powołania recenzenta zewnętrznego o wyróżniającym się dorobku naukowym lub wyróżniających się dokonaniach zawodowych w danej dziedzinie.

Opinia recenzenta jest wiążąca. Jeżeli Autor tekstu nie zgadza się z niezakwalifikowaniem tekstu do druku, przysługuje mu odwołanie do redaktora naczelnego bądź wskazanego przez niego zastępcy. Decyzja redaktora naczelnego albo upoważnionego zastępcy jest ostateczna i tekst artykułu nie podlega dalszej weryfikacji.

Informacje zamieszczane na stronach informacyjnych (kronika wydarzeń, komunikaty, pro memoria i podobne) nie wymagają recenzji. O ich umieszczeniu na stronach kwartalnika decyduje redaktor naczelny, upoważniony przez niego zastępca albo sekretarz redakcji.

Objętość proponowanych do druku tekstów nie powinna przekraczać 10 stron znormalizowanego maszynopisu. Przesyłane artykuły powinny zawierać bibliografię nieprzekraczającą 10 pozycji, streszczenie w języku polskim i angielskim, informację o Autorze oraz dane kontaktowe. Autor wyraża zgodę na publikację zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej w internetowym wydaniu kwartalnika prezentowanym na podanej wyżej stronie. Wydawca nie przewiduje wypłaty honorariów za publikowane teksty.

Do druku kwalifikowane są wyłącznie teksty oryginalne w języku polskim lub angielskim. Dopuszczalne są przedruki artykułów, dokumentów itp., które redakcja poleca szczególnej uwadze Czytelników, z wyraźnym podaniem źródła, z którego materiały te pochodzą. Redakcja zastrzega możliwość zaproponowania Autorowi zmian tytułów, podtytułów i śródtytułów oraz poprawek stylistycznych. Artykuły przyjmowane są wyłącznie w formie elektronicznej (adres: wydawnictwo@uth.edu.pl).

Zapraszamy pracowników naukowych, doktorantów, studentów podejmujących próby samodzielnych poszukiwań naukowych, doświadczonych specjalistów – praktyków z zakresu zarządzania oraz dziedzin pokrewnych, takich jak ekonomia, nauki techniczne, socjologia, psychologia, prawo, filozofia i etyka, do publikowania na łamach kwartalnika.

Rada Redakcyjna

Dear Readers!

All articles published in the quarterly “Enterprise of the Future” are reviewed by scientific reviewers appointed by the Editorial Council. The list of regular reviewers is published on the website: http://www.uth.edu.pl/dzialalnosc_naukowa/przedsiębiorstwo_przyszlosci.

If a text, due to the subject or for any other justified reason, requires opinion from specialist not listed on our website the Editorial Council entitles the Editor to appoint an external reviewer with considerable scientific or professional experience in a given field.

The reviewer’s opinion is binding. If the author does not agree with the decision not to print the text they may appeal to the Editor or the appointed deputy. The Editor’s or the appointed deputy’s decision is final and the text is not subject to further verification.

Texts printed on the information pages (chronicle of events, announcements, pro memoria, etc.) do not require reviewing. The decision to print them is upon the Editor, the appointed deputy or the secretary.

The length of texts should not exceed 10 standard pages. The submitted articles ought to include bibliography of no more than 10 items, summary in Polish and English, information on the Author and contact data. Author expresses consent to publish both in printing and in the on-line edition of the quarterly published on our website (website address above). Authors are not entitled to any fee for the published texts.

The published texts must be originally written in Polish or English. We allow reprints of articles, documents, etc., with clearly specified source, specially recommended by the editorial staff to our readers. The editorial staff reserves the right to suggest alteration to the title, head titles and internal titles, as well as stylistic corrections. Articles may be submitted by e-mail only (address: wydawnictwo@uth.edu.pl).

We encourage academics, students pursuing individual scientific research, experienced specialists from the field of management and related fields such as economics, technical sciences, sociology, psychology, law, philosophy and ethics to publish their articles in our quarterly.

Editorial Council